

T.C

SİNOP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

MERYEM BİLGİN

HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN
İNCELENMESİ

SİNOP

HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA
AÇISINDAN İNCELENMESİ

MERYEM BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.

SİNOP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA AÇISINDAN
İNCELENMESİ

MERYEM BİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

SİNOP – 2021

06/07/2021

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/07/2021

Meryem BİLGİN

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Meryem BİLGİN tarafından hazırlanan “Hitit Antlaşma Metinlerinin Şekil Ve Muhteva Açısından İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 01/07/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan [Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ] İmza
Sinop Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Üye [Prof. DR. Süleyman BÜYÜKKARCI] İmza
Sinop Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Üye [DR. ÖĞRETİM ÜYESİ PINAR BÜLBÜL] İmza
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..... / / 2021

Prof. Dr. Hakan UŞAKLI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM HİTİT DEVLETİ SİYASİ TARİH

1.1. HİTİT DEVLETİ ÖNCESİ ANADOLU.....	2
1.1.1. Hitit Devleti Öncesi Anadolu Kavimleri.....	2
1.1.2. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu.....	4
1.2. HİTİT DEVLETİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	6
1.2.1. Eski Hitit Devleti.....	8
1.2.2. Telepinuş Dönemi.....	12
1.2.3. Yeni Hitit Devleti.....	14
1.2.3.1. II. Tuthalya Dönemi.....	14
1.2.4. Hitit Devleti'nin İmparatorluğa Dönüşmesi	16
1.2.4.1. I. Şuppiluliuma Dönemi.....	17
1.2.4.2. II. Murşili Dönemi.....	28
1.2.4.3. Muvattali Dönemi.....	29
1.2.4.4. Urhi-Teşup Dönemi.....	29
1.2.4.5. III. Hattuşili Dönemi.....	30

1.2.5. IV. Tuthalya Dönemi.....	31
---------------------------------	----

1.2.6. II. Şuppiluliuma ve Hitit Devleti'nin Yıkılışı.....	32
--	----

İKİNCİ BÖLÜM HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN İNCELENMESİ

2.1. HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	34
---	----

2.1.1. Hitit Antlaşma Metinlerinin Şekil Yönünden Değerlendirilmesi.....	36
--	----

2.1.2. Hitit Antlaşma Metinlerinin Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi.....	38
--	----

2.1.2.1. Hitit Devleti'nin Eşit Şartlarda Yaptığı Antlaşmaların Özellikleri.....	38
--	----

2.1.2.2. Hitit Devleti'nin Vassal Devletlerle Yaptığı Antlaşmaların Özellikleri.....	40
--	----

2.1.3. Hitit Antlaşma Metinlerinin Yorumlanması.....	43
--	----

2.2. Hitit Devleti'nin Diğer Devletlerle Yaptığı Antlaşmalar.....	43
---	----

2.2.1. Kizzuwatna Antlaşmaları.....	44
-------------------------------------	----

2.2.1.1. Paddatissu ile Bir Hitit Kralı Arasındaki Antlaşma.....	45
--	----

2.2.1.2. Sunassura ile II. Tuthalya Arasındaki Antlaşma.....	46
--	----

2.2.1.3. İsmerek Halkı ve I. Arnavunda Arasındaki Antlaşma.....	47
---	----

2.2.1.4. Telepinuş, I. Şuppiluliuma, Henti, Arnuwanda, Zida Arasındaki Antlaşma.....	48
--	----

2.2.2. Tarhuntaşa Antlaşmaları.....	48
-------------------------------------	----

2.2.2.1. III. Hattuşili'nin Buyruğu.....	50
--	----

2.2.2.2. Ulmi-Teşup ve III. Hattuşili Arasındaki Antlaşma.....	50
--	----

2.2.2.3. Kurunta ve IV. Tuthalya Arasındaki Antlaşma.....	51
---	----

2.2.3. Hitit-Arzawa Antlaşmaları.....	52
---------------------------------------	----

2.2.3.1. Targasnallı ile II. Muşşili Arasındaki Antlaşma.....	53
---	----

2.3.1.2. Kupanta-Kurunta ile II. Muşşili Arasındaki Antlaşma	53
--	----

2.3.1.3. Manapa Tarhunta ile II. Muşşili Arasındaki Antlaşma.....	54
---	----

2.3.1.4. Alakşanduş ile II. Muwattali Arasındaki Antlaşma.....	55
2.2.4. Hitit-Haişa Antlaşması.....	57
2.2.5. Hitit-Ugarit Antlaşmaları.....	58
2.2.5.1. II. Niqmaddu ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma.....	59
2.2.5.2. Niqmepa ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma.....	59
2.2.6. Hitit-Amurru Antlaşmaları	60
2.2.6.1. Aziru ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma.....	61
2.2.6.2. Tuppi-Teşup ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma.....	62
2.2.6.3. Bentesina ile II. Hattuşili Arasındaki Antlaşma.....	63
2.2.6.4. Şauşga-muwa ile IV. Tuthalya Arasındaki Antlaşma.....	64
2.2.7. Hitit-Mitanni Antlaşmaları.....	65
2.2.7.1. Şattiwaza ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma.....	65
2.2.7.2. Şattiwaza ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma.....	66
2.2.8. Hitit-Halep Antlaşması	66
2.2.9. Hitit-Nuhaşşi Antlaşması.....	68
2.2.10. Hitit Mısır Antlaşması.....	69
2.2.11. Diğer Hitit Antlaşmaları.....	71
2.2.11.1. Huhalzalma ile Yapılan Antlaşma.....	71
2.2.11.2. Kaşkalarla Yapılan Antlaşma.....	71
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	75
ÖZGEÇMİŞ.....	81

ÖZET

Bu tez çalışması Hitit Devleti'nin Antlaşma Metinleri temel alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada öncelikle adı geçen antlaşmalara yön veren Hitit Devleti siyasi olaylarına yer verilmiştir. Hitit Devleti yaklaşık olarak M.Ö. 1650-M.Ö.1200 tarihleri arasında yaşadığı dönemde Anadolu topraklarına hâkim olmuştur. Geçen bu sürede pek çok devlet ve beyliği hâkimiyet altına almıştır. Hâkimiyet altına aldığı devlet ve beyliklerin yanında çağdaşı olduğu beylik ve devletlerle de ilişkiler kurmuştur. Bu devletlerin başında Kizzuvatna, Tarhuntaşşa, Arzava, Hayaşa ve Ugarit gibi devletler gelmektedir. Bunların dışında uydu devletçiklerle de ilişkiler kurulmuştur.

Uluslararası alanda oluşan diplomasi trafiğinin en önemli parçasını devletlerarası yapılan antlaşmalar oluşturur. Çalışmada Hitit Devleti'nin diğer devletlere gönderdiği mektuplar ve antlaşmalar sayesinde dönem hakkında değerlendirme yapılmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hitit Devleti hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Hitit Devleti'nin yapmış olduğu antlaşma metinlerinin şekil ve içerik açısından durumu ele alınmıştır. Ana bölüm Hitit Antlaşma Metinleri olup adı geçen antlaşmaları doğru değerlendirmek adına Hitit Devleti'nin durumu ele alınmıştır. Çalışma Hitit Devleti Antlaşma metinlerinin hem içerik hem de şekil olarak değerlendirilmesi yaparak bilim dünyasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit Devleti, antlaşma, diplomasi, Anadolu.

ABSTRACT

This thesis study was prepared on the basis of the Treaty Texts of the Hittite State.

In the study, first of all, the political events of the Hittite State that shaped the mentioned treaties were included. The Hittite State dominated Anatolia territory during the period when it lived approximately between 1650 BC and 1200 BC. During this period, it dominated many states and principalities. In addition to the states and principalities it dominated, it also established relations with the principalities and states which it was contemporary with them. States such as Kizzuvatna, Tarhuntassha, Arzava, Hayasha and Ugarit are at the top of these states. Apart from these, relations with satellite states have also been established.

Treaties between states constitute the most important part of the diplomatic traffic that occurs in the international arena. In the study, an evaluation was made about the period thanks to the letters and treaties sent by the Hittite State to other states. The study account for two parts. In the first part, information about the Hittite Empire is given. In the second part, the situation of the treaty texts made by the Hittite State in terms of form and content is discussed. The main part is the Hittite Treaty Texts, in order to evaluate the mentioned treaties correctly, the situation of the Hittite State has been discussed. In the study, it was tried to contribute to the world of science by evaluating the Hittite State Treaty texts both in terms of content and form.

Keywords: Hittite State, treaty, diplomacy, Anatolia.

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
c.	cilt
Ed.	Editör
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Prof.	Profesör
Dr.	Doktor
s.	Sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

Hitit Devleti yaşadığı dönemde genel itibariyle çağdaşları arasında en güçlü devlet konumunda olmuştur. Gerek siyasi gerekse de kültür medeniyet alanında adından en çok söz ettiren devletlerden biri olmuştur. Bu gücünü bazı dönemler haricinde korumuştur. Anadolu ve Mezopotamya’da Hitit Devleti ekseninde siyasi ilişkiler gelişmiştir. Her geçen yıl sınırlarını genişletmiş ve buna paralel pek çok devletle siyasi ilişkiler kurmuştur. Çıkarları doğrultusunda hareket eden Hitit Devleti imparatorluk düzeyine ulaşmıştır. Geline bu durum çağdaş devletlerle de mücadeleyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Meydana gelen mücadele neticesinde anlaşmazlıklar ve beraberinde savaşları meydana getirmiştir. Bu mücadeleler sonrasında yapılan antlaşmalar ise dönem olayları için yazılı kaynak olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada Hitit Devleti ile çağdaşları olan diğer devletler ve beyliklerle yapılan antlaşmalar değerlendirilmiştir. Bu antlaşmalar değerlendirilirken bu konu ile alakalı yazılan eserlerden yararlanılmıştır. Adı geçen antlaşma metinlerini doğru anlamak adına öncelikle Hitit Devleti’nin siyasi durumuna bakmak gerekir. Çalışmada da öncelikle Hitit Devletinin siyasi durumu ele alınıp dönemin konjüktürel durumundan bahsedilmiştir. Bu durumu oluşturan başta Hitit Devleti olup ardından Halep, Mitanni, Amurru ve Ugarit gibi devletler gelmektedir. Hitit Devleti ile adı geçen devletlerarasındaki mücadeleler ilk bölümde ele alınmıştır. Çalışmanın asıl bölümü olan Hitit Antlaşma Metinleri ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu antlaşma metinleri Hititçeden Türkçeye çevirilerinden yararlanılarak değerlendirmeler yapılmıştır. Hitit Devleti’nin krallıklarla aralarındaki barış ve saldırmazlık gibi konularda kararlaştırdıkları durumları içeren adı geçen antlaşma metinleri devletin dış siyaseti hakkında bilgiler içerir. Bu kapsamda antlaşma metinlerinin her biri ayrı öneme sahip olsa da en dikkat çeken Kuzey Suriye’nin paylaşılabilmesi sonucunda çıkmıştır. Bu durum dönemin iki süper gücü Hitit-Mısır arasında yapılan antlaşma ile sonuçlanmıştır. Bu antlaşma dışında yukarıda adı geçen krallıklarla da yapılan antlaşmalar Hitit Devleti ve çağdaş devletlerle olan ilişkilerini aydınlatması açısından önemlidir. Bu metinlerin hepsi yazılı olup tarih ilmi açısından birincil kaynaklar arasındadır.

Tez çalışma konumun belirlenmesi ve devamındaki tüm süreçte bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, hayata dair bana rehber olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ekrem Memiş’e teşekkürlerimi borç bilir ve saygılarımı sunarım.

GİRİŞ

Hitit Devleti yaşadığı döneme damgasını vurmuş ve dönemin olayları Hitit Devleti ekseninde gerçekleşmiştir. Hitit ve çağdaş devletlerinin arasında çıkarları doğrultusunda meydana gelmiş mücadeleler ve savaşların neticesinde antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmalar o dönemi objektif bir şekilde aydınlatması hususunda Tarih ilmi için ayrı bir öneme sahiptir. Antlaşma metinlerine bakılarak dönemin olayları hakkında bilgi sahibi olunabilir.

Boğazköy’de 1906’da başlatılan kazılardan bu yana Hitit tarihini aydınlatan; dini ve tarihi metinler gibi çeşitli konuları içeren çivi yazılı tabletler hala gün ışığına çıkarılmaktadır. Bir kısmı aydınlatılmış olsa da geri kalanı gün yüzüne çıkarılıyor. Çeşitli şekillerde işlenen bu metinler bu çalışmada ele alınan Hitit antlaşma metinleri daha önce pek çok bilim insanı tarafından farklı dillerde ele alınmıştır. E. Weidner, J. Friedrich ve G. Beckman tarafından Almanca ve İngilizce tercümeleri yapılmıştır. Hitit metinlerini Türkçe’ye çevirisini yapan Güngör Karauğuz olup bir kısmını makalelerde bir kısmını ise kitap halinde yayınlamıştır. Hitit devletinin diğer vasal ve krallıklarla yaptıkları antlaşma metinleri hem içerik hem de şekil açısından ele alınmıştır. Antlaşma yapılan devletler hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Antlaşma metinlerini anlamak adına o devletin siyasi durumunu bilmek şarttır.

Bu bağlamda Kizzuwatna, Tarhuntaşsa, Arzava, başta olmak üzere ilişki kurulan devletler hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Yapılan antlaşmaların problemlerine de değinilmiştir. Siyasi ve kültür tarihi için önemli olabilecek sonuçlara ulaşılabilir. M.Ö. XIV. yy. itibariyle Eski Yakın Doğu’nun en önemli şehirleri arasında yer alan ticaret şehri Ugarit ülkesi ile yapılan antlaşmalarında değerlendirmeleri yapılmıştır. Amurru ve Mitanni ülkeleriyle de yapılan antlaşmalar çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Tüm antlaşmalar göz önünde bulundurularak dönemin siyasi olayları hakkında değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM HİTİT DEVLETİ SİYASİ TARİH

1.2. HİTİT DEVLETİ ÖNCESİ ANADOLU

1.2.1. Hitit Devleti Öncesi Anadolu Kavimleri

Yakındoğu'da Anadolu tarih boyunca farklı kavimlerin uğrak noktası olmuştur. Sahip olduğu kaynaklar ve bulunduğu coğrafi konum itibariyle bu durum kaçınılmaz olmuştur. Yaşamı sağlayacak koşulların da olması neticesinde Anadolu kavimlerin tercihi olmuştur. İlk yaşam Mezopotamya'da olup devamında da Anadolu geldiği bilinen bir gerçektir. Medeniyetlerin doğuşu da bu bölgededir. Hatta bu verimli topraklar uğruna tarih boyunca devam eden mücadeleler mevcuttur. M.Ö. 3. bin yılda Orta Anadolu'da Hattiler, Güney Anadolu sahillerinde yer alan Luwiler ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye topraklarında bulunan Asya kökenli Huriler Anadolu'da yer alıyordu. Hititler, kendi kültürlerinden çok daha üstün olan Hatti kültürünü büyük ölçüde özümsemişlerdir. E. Forner'e göre Hatti dilinin Hint Avrupa dillerinden olup Kafkas dilleriyle de ortak kökten geldiğini dile getirir.¹ Hititler pek çok özelliklerinin Hattiler'den almışlardır.² İki uygarlık da aynı coğrafya üzerinde kurulduğundan mantığa uygun geliyor.³ M.Ö. 3. bin yıl kavimlerinden Luwiler, kökenleri hakkında net bilgi olmamakla beraber Akdeniz sahillerinde yer alan uygarlıktı. Hurriler ise Mardin merkezli bir uygarlıktı. Asya kökenli uygarlık olup kültürel anlamda Hitit Devletini etkisi altına almıştır.⁴ Hurriler Hititlerin yanında bölgeyi istila eden Mitanniler'i de etkilemişlerdir. Devleti Mitanniler kursa da kültürel anlamda Hurrilerin etkisi altında kalmıştır. Buna örnek olarak Mitanni Devleti'nin dili Hurrice örneği verilebilir. Bu kısımlar sonraki başlıklarda ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada şunu belirtmekte yarar var: Hurrilerin kültürü özellikle de dini inançları Hititler'i fazlasıyla etkilemiştir. Hattuşas kazılarında ortaya çıkarılan metinler Hurri diliyle yazılıdır.⁵ Hititler pek çok Hurri tanrısını benimseyerek bazı tanrıların isimlerinin Hititçe olanlarının yanına Hurrice dilinde karşılığını da yazmışlardır. Örneğin Hurrilerin baş tanrısı Teşup ve eşi Hepat'ın isimleri Hurri dilindeki karşılıklarıyla kullanılıyordu.

¹ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, 15. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s. 28.

² Ahmet Ünal, Hititler Devrinde Anadolu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 66.

³ Ekrem Akurgal, Hatti ve Hitit Uygarlıkları, Phoenix Yayınları, Ankara 2015, s. 10.

⁴ Memiş, a.g.e. s. 38.

⁵ Memiş, a.g.e. s. 41.

M.Ö. 2. bin yıl kavimleri Amarna Çağı'na kronolojik olarak uzak olmakla beraber Amarna Çağı'nın güçlü devletlerinden olan Hitit Devleti'nin temellerini oluşturması açısından önemli bir dönemdir. Bu açıdan düşünerek M.Ö. 2. bin yıla değinmekte fayda var. M.Ö. 2. Bin yılında Anadolu'da Hitit Devleti kurulmuştur. Hitit Devleti dışında Karadeniz'de kabileler halinde yaşayan Gaşkalar yer alıyordu.⁶ Gaşkalar savaşçı bir toplumdur. Hitit Devleti'ni yıkılışa kadar uğraştıran topluluktu.⁷ Hitit başkenti Hattuşaş'a dahi sürekli akınlar düzenliyorlardı. Coğrafya olarak da yakın olmaları Gaşka saldırılarını daha da kolaylaştırmıştır. Gaşkalar dışında M.Ö. 2. bin yılda Anadolu'da Kastamonu merkezli Palalar yaşıyordu. Palalar hakkında hemen hemen hiç bilgi bulunmamaktadır. Palalar dışında Anadolu'da Ege ve Akdeniz Bölgeleri'nde Lukkalar yaşıyordu. Günümüzde Teke Yarımadası'na Eskiçağ'da Lukka memleketi deniyordu.⁸ Lukkalar M.Ö. 15. yüzyılda Hitit Devleti'ne karşı oluşan Aşuva konfederasyonu içerisinde yer almıştır. Bunların dışında Lukkalar Hititler dışında Amarna mektuplarına da konu olmuştur. Günümüz Kıbrıs topraklarında yer alan Alaşya Kralı'nın Mısır Firavununa gönderdiği mektupta isimleri geçer. Mısır metinlerinde de Alaşya ismi sıkça geçen medeniyet merkezleri arasındadır.⁹ Bu mektuplaşmalarda Alaşya Kralı Lukkaları Mısır Firavunu III. Amenofis'e şikâyet ediyordu. Amarna Çağı ve sonrasında da olaylarda ismi geçen kavim olmuştur. Adı geçen çağda Hitit Devleti Mısır Devleti'ne göre daha ön plandaydı. Mısır'ın bulunduğu durumdan dolayı iç kargaşanın yaşandığı dönemdi.¹⁰

Hitit Devleti öncesinde Anadolu'da Asurluların kurmuş olduğu koloni çağı yaşandı. Kayseri'de yer alan Kültepe'de yapılan kazılar neticesinde Anadolu'daki ilk yazılı belgeler burada bulunmuştur. Bilindiği üzere ilk yazı Sümerler tarafından M.Ö. 3200'lerde Mezopotamya'da bulundu. 1948'de Türk Tarih Kurumu tarafından Tahsin Özgüç'ün başkanlığında yapılan kazı çalışmalarıyla Kültepe'deki kazılar sonucu Kaum denilen Asurlular'a ait pazaryerlerine rastlandı. Kültepe tabletleri Asurlu tüccarların ticaret için Anadolu'ya geldiklerinin kanıtıdır. Bu tabletler sonucunda Mezopotamya kavmi olan Asurlular'ın Anadolu'ya geldikleri anlaşıyor.¹¹ Anadolu'daki şehir beylerine vergi ödeyerek

⁶ Mustafa S. Kolağasıoğlu, *Hitit Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi* (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009, s. 33.

⁷ Ünal, a.g.e. s. 51.

⁸ Memiş, a.g.e. s. 63.

⁹ Sedef Ayyıldız, *Hitit Metinlerinde Alaşya Ülkesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 107.-

¹⁰ Cemal Yılmaz, *Amarna Çağı'nda Ön Asya Toplulukları Arasında Diplomatik İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2005, s. 41.

¹¹ Akurgal, a.g.e. s. 15.

şehirlerin dışında karum veya vabartum isimleriyle kurfukları pazarları mevcuttu. Anadolu'da siyasi birlik olmadığından Asurlular rahatlıkla Anadolu'nun içlerine kadar sokulmuştur. Hattuş, Zalpa, Kuşşara gibi küçük krallıklar mevcuttur.¹² Kuşşara Kralı Pithana'nın oğlu Anitta Kültepe'ye gelerek Asurlular'ı buradan çıkarmıştır. Anadolu kendisini sömüren Mezopotamya kavminden kurtulmuştur. Hitit Kralları da soylarını Kuşşara Krallığına dayandırıyor.

1.2.2. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu

Asurlu ticaret kolonileri Anadolu'da varlığını Kayseri Kültepe merkezli göstermiştir. Bu bilgilere yapılan kazılar sonucunda ulaşılmıştır. Yazılı vesikalara ise yapılan kazılar sonucunda ulaşılmıştır. 1894'te E. Chantre tarafından başlanan kazı çalışmalarına H. Grothe, J. Curtius ve Hrozny'nin yapmış olduğu kazı çalışmaları da eklenmiştir.¹³ Ele geçen tabletler sonucunda Asur ticaret kolonilerinin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında daha net bilgilere ulaşmak mümkün hale gelmiştir. 1925'te Hrozny yapmış olduğu kazılarda kendinden öncekilerden daha uzun süre çalışmıştır. Hrozny'nin amacı tablet bulmaktır. Tam anlamıyla arkeoloji açısından bakılınca sistemli bir çalışma değildi. Bu durumdan hareketli Türk Tarih Kurumu tarafından Kültepe'de yeniden kazı çalışmaları başlatıldı. Tahsin Özgüç başkanlığında yapılan bu çalışma 1948'de başlanmış ve Kültepe merkezli yapılmıştır.¹⁴ Bölgede Karum adı verilen Asurlu tüccarlara ait yerlere ve Kaniş şehrinin harabelerine ulaşılmıştır.

Asur Devleti'nin Anadolu'ya zararları olduğu gibi yararları da mevcuttur. Örneğin yazıyı getirmiş olmaları en büyük faydadır. Asurlular Anadolu'ya Asur çivi yazısı ile beraber Asurca Anadolu'ya yayılmıştır. Bunun sonucunda Anadolu'da Hititçenin yanında Asurca'nın da yer alması ile çok dillilik durumu ortaya çıkmıştır.¹⁵ Ele geçen pek çok tabletin yanında Hammurabi Dönemi'ne ait (M.Ö. 1750) seramik olan Habur kapları bulunmuştur. Ele geçen tablet ve bulgular sonrasında Asurluların Anadolu'ya geldiği kesinleşmiştir. Ele geçen Kültepe tabletleri Anadolu'ya ticaret yapmak için gelen Asurlulara ait hukuki ticari vesikalardır. Bu vesikalar Asurlu ticaret kolonilerinin yanında o tarihlerdeki Anadolu halkının

¹² Kolağasıoğlu, a.g.e. s. 19.

¹³ Memiş, a.g.e. s. 73.

¹⁴ Memiş, a.g.e. s. 74.

¹⁵ Metin Oral, *Hitit Kralı I. Hattuşili'nin Akkadça-Hititçe İkidilli Yıllıklarının (cth 4) Akkadça ve Hititçe Versiyonlarının Karşılaştırmalı Filolojik Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 53.

yaşayışı, sosyal ve ekonomik açıdan da aydınlatmıştır. Anadolu halkının dili ve dini hakkında da pek çok şey söylemek mümkün hale gelmiştir. Hattuşaş dışında Alişar'da da Asurlu ticaret kolonilerine ait pazar bulunmuştur. Alişar Yozgat'ta olup Kayseri ile coğrafi olarak yakındır. Kil tablelerden ulaşıldığı üzere Asurlu ticaret kolonileri Anadolu'ya gelip bölgedeki şehir devletlerinden izin alarak şehirlerin hemen dışında kurmuş oldukları karum ya da vabartum isimlerini verdikleri Pazar yerlerinin kalıntılarına ulaşılır.¹⁶ Mezopotam'dan uzun yolları aşarak Anadolu'ya gelip aktif bir şekilde ticaret yapıyorlardı. Anadolu'nun önemli yerlerinde Asurlulara ait pek çok alışveriş merkezi olduğu keşfedilmiştir.¹⁷

Yine tabletlerden bakılarak Anadolu'da siyasi birliğin olmadığı yorumu yapılabilir. Anadolu'da siyasi birlik olmayıp neredeyse her ilde bir devlet kurulmuştu. Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Mama, Puruşhanda gibi devletler belli başlı devletlerdendir. Adı geçen şehir devletleri arasında mücadeleler veya savaş halindeydiler. Hitit Devleti ise soylarını Kuşşara Krallığı'na dayandırmaktadır. Anadolu'daki Asur ticaret koloni çağına da Kuşşara Kralı Anitta son verecekti. Anitta tabletine göre Hattuş şehrinde de bağımsız bir krallık vardı.¹⁸ Kültepe'de yapılan kazı çalışmalarında dört katmandan III. ve IV. katmanlarda yazılı belgeye rastlanmamıştır. Tabletlerin tamamına yakını II. katmanda yer alıp I. katmanda ise Anitta'nın Sarayı bulunmuştur.¹⁹ Aynı katmanda yukarıda adı geçen Hammurabi seramikleri de bulunmuştur. Tüm bu bulunan belge ve kalıntılar ardından Asur ticaret kolonileri zamanında Anadolu hakkında pek çok tahmin kesinleşmiştir.

Bu tablete göre Kuşşara Kralı Anitta tüm krallıkları kendi çatısı altında toplayarak Anadolu'da siyasi birlik sağlamıştır. Bu birlik sağlanana kadar Asur ticaret kolonileri Anadolu'da varlığını sürdürmüştür. Ticaret yapmışlardır. Anadolu'ya Mezopotamya'dan gelip beraberlerinde yazıyı da Anadolu'ya getirmişlerdir. Mezopotamya'dan ucuza aldıkları malı Anadolu'da çok daha yüksek fiyatlara satmışlardır. Orta Anadolu'da ticari faaliyetlerini sürdüren Asurlular Anadolu dışında Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın da ticaretinin ellerinde tutuyordu. Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kaçak mal dahi sokmuşlardır.²⁰ Asurların Anadolu'da olduğu dönem Koloni Çağı olarak da bilinir. Bu çağda Anadolu Asurlular

¹⁶ Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, 5. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2020, s. 211.

¹⁷ Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s. 212.

¹⁸ Memiş, a.g.e. s. 77.

¹⁹ Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s. 212.

²⁰ Memiş, a.g.e. s. 81.

tarafından sömürülmüştür.²¹ Anadolu'daki şehirleri *rubaum* ismi verilen krallar yönetmesi yanında *rubatum* ismi verilen kraliçeler de yönetirdi.

Koloni Çağı'nda Asurlu tüccarlar ikamet ettikleri yerler ve ticari bakımından sıkı denetim altındaydılar. Kazançları oranında bulundukları yerdeki kral veya kraliçeye vergi vermek durumundaydılar. Bu dönemde en kazançlı olan Asur tüccarlarıydı. Ancak bu durum çok uzun sürmemiştir. Kuşşara Krallığı Anadolu'daki diğer krallıkları hegemonyası altına alınca Asurlu tüccarların da faaliyetleri son bulmuştur. Kuşşara Krallığı sayesinde Anadolu halkı Asurlu tüccarlar tarafından sömürülmekten kurtarılmıştır. Anadolu'nun zenginlerini sömüren Asurlu tüccarlar Anadolu'dan kovulmuş ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na son verilmiştir.²²

1.2. HİTİT DEVLETİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Hititler'in Anadolu'ya nereden geldikleri konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Bu konuda üç farklı görüş mevcuttur²³. Bunlardan ilki Hititler'in boğazlar üzerinden Anadolu'ya gelmiş olduğu fikridir. İkincisi ise Kafkasya üzerinden gelmiş oldukları ve üçüncü fikir ise Kuzey Suriye üzerinden Anadolu topraklarına gelmiş oldukları yönündedir.²⁴ M.Ö. 3. Bin yılın başlarında Kafkas kökenli halklar Anadolu'ya gelmiş ve Hititler'in de gelen bu halklardan biri olma ihtimali mevcuttur.²⁵ Ancak tüm bunların dışında Hititlerin Anadolu'daki faaliyetlerini, coğrafyada siyasi birliği sağlamaları ve kültürel açıdan gelişmiş olmaları açısından olaylara bakılınca Hititlerin Anadolu yerli halklarından olabilme tezini güçlendiriyor. Hitit dilinde dahi Hurrice, Hattice ve Luwice gibi Anadolu dillerinden geçmiş kelimeler bulunmuştur. Bu durumda Hititlerin Anadolu'da uzun süre yaşamış olmalarının en güzel kanıtlarından biridir. Anadolu'daki adı geçen kavimlerle kaynaşmışlar ve dillerinden kelimeler Hititler'e geçmiştir.²⁶

Hititler kendilerine Hitit olarak isimlendirmemişler bunun aksine kendilerini Hattiler olarak isimlendirmişlerdir. Yaşadıkları topraklara da Hatti ülkesi ismini vermişlerdir. Hitit

²¹ Memiş, Eskiçağda Mezopotamya, s. 213.

²² Memiş, Eskiçağ'da Mezopotamya, s. 215.

²³ Diren Çakmak, Hitit İmparatorluğu'nun Toplumsal ve İktisadi Yapısı, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 131.

²⁴ Memiş, a.g.e. s.45.

²⁵ Pelin Köle, *Güneydoğu Anadolu'da M.Ö. 1. Bin Yılda Geç Hitit Kentleri* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, s. 3.

²⁶ Akurgal, a.g.e. s. 20.

Kralı III. Hattuşili'nin Müdafanamesi'nde bu şekilde geçer.²⁷ Hitit ismi ise XX. Yüzyıl başlarında Türkiye'de yaygın dil olan Fransızcadan Türkçeye geçmiştir. Hitit dili ise Neşa dili olarak kabul edilmiştir. Bu isim Anadolu'da siyasi birliği sağlayan Kuşşara Kralı Pithana ve oğlu Anitta o dönemde (M.Ö. 1750) Kültepe yakınlarındaki Kaniş Şehrinde hâkimiyet kurarak burayı kendilerine başkent yapmışlardır. Bu tarihler itibarıyla kendi dillerine Neşa dili ismini vermişlerdir. Adı geçen dilin çözülmesinde Hrozny'nin çalışmaları ayrı bir öneme sahiptir. Neşa dili yanında Hitit Devleti milletlerarası ilişkilerde ve antlaşmalarda dönemin çok kullanılan dili olan Akkad dili ve Akad çivi yazısını kullanmıştır.

Hititlerin yaşayışına, kültür ve medeniyetine bakıldığında yüksek bir kültür olduğu göze çarpar. Hitit Devleti'nin çağdaşları hatta sonraki yıllardaki devletlere dahi bakılırsa yine Hitit kültürünün daha ilerde olduğu görülür. Gerek kadın haklarına verilen önem gerekse de toplumda yaşayış biçimi bunun en güzel örnekleridir. Kültürel yapısındaki yüksek medeniyet oluşunu devlet yapısında da göstermiştir. Güçlü merkezi otoriteye sahip olup son zamanlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Güçlü devlet teşkilatıyla birkaç dönem haricinde çağdaş devletler arasında varlığını hissettirmiştir. Dönemin siyaseti Hitit Devleti ekseninde şekillenmiştir. I. Hattuşili'nin Vasiyatnamesi ve Telepinuş Fermanı'ndan öğrenildiği üzere devlet işlerinin görüşüldüğü yer Pankuş isimli meclis olup önemli kararlar burada alınır.²⁸ Hitit kralları başkomutan unvanıyla ordunun başında, başrahip unvanıyla dini lider ve son olarak da baş yargıç unvanıyla hukukun başında yer alan isimdi.²⁹

Hitit medeniyetinin ilerde oluşunun en güzel kanıtı ise kadınlara verilen değeri. Kadınlar toplumda söz hakkına sahipti. Günümüzde dahi bu durumun uygulanmadığı yerlerin varlığı düşünülerde asırlar öncesi olan Hitit medeniyetinin ne kadar ilerde olduğu görülür.³⁰ Kralın eşi tavananna unvanıyla devlette söz hakkına sahiptir.³¹ Antlaşmalarda dahi isimleri geçer.³² Mısır ile Hitit arasında olan barış antlaşmasında Kraliçe Pudehepa'nın adının geçmesi bu duruma verilebilecek en güzel örnektir. Kadınlara verilen değer dışında Hitit hukukunun ilerde oluşunun en önemli kanıtı da Hitit hukukunun çağdaş devletlere göre daha ilerde

²⁷ Memiş, a.g.e. s. 47.

²⁸ Memiş, a.g.e. s. 235.

²⁹ Çiğdem Atakuman- Tuğba Tanyeri Erdemir- Deniz Erdem- İler Koç, Hititler, Odtü Yayıncılık, Ankara 2006, s.

³⁰ Çakmak, a.g.e. s. 217.

³¹ Güllühan Özdemir, *Kraliçe Pudehepa'nın Hitit Devleti'ne Siyasi ve Sosyal Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2018, s. 18.

³² İrem Şükran Nogay, *Hitit Krallığı'nda Diplomatik Evlilikler* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversite/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 9.

oluşudur.³³ İlerde oluşunu hukuk kurallarındaki geçen maddelerden anlaşılabilir.³⁴ Mezopotamya’da olduğu gibi idam cezalarının azlığı bunun en önemli kanıtıdır. ³⁵ Hitit yasaları insancılık ve idam yerine nakdi şeklinde cezalar verilirdi. Bu yönleriyle de Asur, Babilş ve sümer toplumlarından ayrılırdı.³⁶ Hammurabi Kanunları’nın kısasa kısas ilkesi düşünüldüğünde Hitit Kanunları’nın ne kadar insancıl olduğu göze çarpar.

Hititler’de dini yapı ise çok tanrılı din olup ele geçirilen yerlerin tanrıları da benimsenmiştir.³⁷ Hükümdar dinin merkezinde olup başrahip unvanını almıştır. Bu durum aslında Hititler’de dini hoşgörünün de olduğunun kanıtıdır. Bunların dışında Hitit medeniyetinin geliştiğine dair bir başka kanıt da Anadolu’daki yaşıntıdır. Örneğin değirmen dahi kullanılmıştır.³⁸ Değirmen günümüzde basit görülebilir ancak Hitit Devleti’nin yaşadığı dönem için ileri teknolojidir. Değirmenin yanında fırın ve fırıncıların varlığı da mevcuttur.³⁹ Tüm bunların varlığı Hitit Devleti’nde üretimin yapıldığı kanıtıdır. Bir toplumda üretimin olması demek aslında o toplumun çağdaşlarına göre ne kadar ilerde olduğunun da göstergesidir.

Siyasi anlamda bazı dönemlerde siyasi birlik zayıflamış olsa da kültürel anlamda yüksek medeniyet kuran Hititler döneminin en güçlü devleti konumunda olmuştur. Anadolu ve Mezopotamya’nın kuzeyinde hâkimiyet kurmuştur. Devletten imparatorluğa yükselmiş ve Eskiçağda altın çağını yaşayan devletlerarasında yerini almıştır.

1.2.1. Eski Hitit Devleti

Hititler öncesi Anadolu siyasi birlikten yoksundu.⁴⁰ II. Tuthalya Dönemi’ne kadar olan döneme Eski Hitit Devleti ismi verildi⁴¹. Hattuşaş arşivinde yer alan I. Hattuşili’nin Vasiyetnamesi ve Telepinuş Fermanı bu dönem hakkında bilgi vermektedir.⁴² Boğazköy’de

³³ Veli Ünsal, Eski Anadolu’da Teokratik Devlet Düzeni (Hititler ve Urartular), Berikan Yayınevi, Ankara 2013, s. 56.

³⁴ Akurgal, a.g.e. s. 77.

³⁵ Atakuman, a.g.e. s. 111.

³⁶ Atakuman, a.g.e. s. 108.

³⁷ Ünsal, a.g.e. s. 64.

³⁸ Güngör Karauğuz, Hititler Dönemi’nde Anadolu’da Ekmek, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006, s. 27.

³⁹ Karauğuz, , Hititler Dönemi’nde Anadolu’da Ekmek, s. 34.

⁴⁰ Halil Özkan, *Eski Anadolu’da Geç Hitit Beyliklerinde Pattin (M.Ö. 1200-600)* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Fakültesi, Kayseri 2017, s. 22.

⁴¹ Ali Narçın, Hititler Anadolu Rüzgârı, 2. Basım, Parola Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.

⁴² Köle, a.g.e. s. 13.

1957'de yapılan kazılar neticesinde I. Hattuşili'ye ait annaller bulunmuştur. Tüm bu buluntular sonucunda Eski Hitit Devleti zamanı olayları aydınlatılmıştır.⁴³

Hitit Devleti'nin gücünde en büyük paylardan biri de izlenen dış politikadır. Hitit dış politikasında Kuzey Suriye ve Batı Anadolu politikaları iki temel politikaydı. Bu iki coğrafyanın önemi I. Hattuşili Dönemi'nde anlaşılmıştır. Bunun sonucunda da Batı Anadolu hakimiyet kurulmuştur. Kuzey Suriye ise yer altı ve yer üstü zenginlikleri bakımından zengin olan bir coğrafyaydı. Bunun yanında ticaret yolları üzerindeydi. Hatta ticaretin kavşağı konumundaydı. Anadolu ile Mezopotamya'nın birleştiği noktaydı. Eskiçağ'da yaşam Mezopotamya ve Anadolu merkezliydi. Haliyle Kuzey Suriye önemli iki coğrafyanın tam ortasıydı. Buraya hâkim olmak demek dönemin olaylarına ve siyasetine hâkim olmak demektir. Bunların dışında ekonomik anlamda da önemli getirisi olan bir yere sahip olmak anlamına geliyordu. Bunun önemini erken zamanda fark eden Hitit Kralı Hattuşili devletin dış siyasetini bu politikaya göre tesis etmiştir.⁴⁴ Hattuşili ömrünün son kısmına geldiğinde Kuzey Suriye'yi devlete dâhil edecek şekilde çalışmalar meydana getirmiştir. Fetihlerini ona göre gerçekleştirmiştir. Hattuşili'den sonra başa geçen Murşili yine aynı şekilde siyaset izleyerek Batı Anadolu'da sükûneti sağladıktan sonra temel politika olan Kuzey Suriye'ye yönelmiştir. Babil'i alarak Kuzey Suriye hâkimiyetini daha da güçlendirmiştir. Murşili Babil dönüşü Babil'deki bilim adamlarını da Hattuşaş'a getirerek oradaki kültürel zenginliği de Hattuşaş ülkesine taşımıştır. Hitit krallarında olduğu gibi I. Hattuşili de ülkeyi tanrı adına yönetiyorlardı. Yani gücünü tanrılardan alıyorlardı.⁴⁵

I. Hattuşili büyük kraldı. Gittiği yerleri hâkimiyet altına almıştır. Anadolu'da pek çok krallıklarla mücadele etmiştir. Zalpa Memleketi⁴⁶ ile yaptığı mücadele bunlardan sadece bir tanesidir.⁴⁷ Sülale içinde düzeni sağlamıştır. Oğullarından her birini aldığı yeni memleketlere küçük kral olarak atamıştır. Arzava memleketlerinden Viluşa'yı zapt etmiştir.⁴⁸ Arzava ve Halep seferleriyle Akdeniz sahillerine ulaşılmış Hitit Devleti Akdeniz'deki ticarete fiilen katılmıştır.⁴⁹ Hititlerin temel politikası olan Kuzey Suriye politikası bu dönemde başlamıştır. Çalışmanın giriş kısmında da değinildiği üzere Mezopotamya Anadolu gibi yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olduğundan ticaretin merkezi konumundaydı. Bölgedeki

⁴³ Akurgal, a.g.e. s. 25.

⁴⁴ Akurgal, a.g.e. s. 27.

⁴⁵ Atakuman, a.g.e. s. 107.

⁴⁶ Günümüzde Bafra ve civarına verilen isimdir.

⁴⁷ Güngör Karauğuz, Hitit Mitolojisi, Çizgi Kitabevi, Konya 2001, s. 200.

⁴⁸ Viluşa günümüzde Çanakkale ve civarı olan yere verilen isimdir.

⁴⁹ Ünal, a.g.e. s. 43.

devletlerin hedefi konumundaydı. Halep Krallığı'nın zaptı ile Kuzey Suriye'deki canlı ticarete Hitit Devleti de varlığını göstermişti. Kral Hattşili'nin Halep Seferi'nin izleri Alalakh⁵⁰ kazılarında bulunmuştur.⁵¹ Devletteki iç sarsıntılara rağmen I. Hattuşili Batı Anadolu ile ilgilenen ilk kral olmuştur. Öldüğünde devletin sınırları kuzeyde Karadeniz'e, güneyde Haleb'e, Fırat Nehri'nden Ege Denizi'ne kadar uzanıyordu.⁵²

I. Hattuşili, ölmeden önce yerine geçecek olan taht sahibini de bir vasiyetname ile belirlemiştir. Fakat bu vasiyetnamede belirtilen veliahtın oğlu Huzziya değil torunu Murşili olması devletin içerisinde birtakım taht kavgalarının yaşanmasına neden olmuştur. Tahtın adayının Murşili olarak gösterilmesi, I. Hattuşili ve çocukları arasında uzun süren olayların başlangıcı olmuştur. Bu olay Hitit tarihinin ilk taht mücadelesiydi. Kral Hattuşili, soyluların oyununa gelen oğlu Huzzia'nın iyi bir kral olamayacağı düşüncesi ya da oğluna olan kızgınlığı ile tahtı daha yetkin olduğunu düşündüğü I. Murşili'ye devretmiştir. I. Murşili, Hattuşili'nin kararının doğruluğunu teyit edercesine devletin başına geçer geçmez askeri seferlerine başlamıştır.⁵³ I. Murşili devlet iç huzurunu korumuştur. Sınırlarda daralma olmamıştır. Aksine genişletmiştir. Halep Krallığı isyan etmesiyle o bölgede I. Murşili hâkimiyet kurar. Bununla da kalmamıştır kültür merkezi haline gelen Babil'i de zapt ederek veliaht olmayı hak etmiştir. Babil Fatihi olmuştur. Hitit tarihinde iki tane fatih vardı. Bunlardan birincisi I. Hattuşili Hattuşaş'ta hâkimiyet kurarak başarmıştı. İkincisi ise I. Murşili olmayı başardı. Babil kültüründen etkilenen I. Murşili buradaki bilim adamlarının pek çoğunu, sanatkar ve mimarı Hattuşaş'a getirmiştir. I. Murşili'nin Babil'i alması Babil kronik yazılarına konu olmuştur.⁵⁴ Babil'e hâkim olmak demek Basra Körfezi ve Fırat kervan yolunun önemli bir kısmı Hitit Devleti hâkimiyetine geçmesi demektir. Sınırlar Basra Körfezi'ne kadar genişletmişti. Telepinuş Fermanı'na aktarıldığı üzere I. Murşili Babil dönüşü Hattuşaş'ta saray entrikasında öldürülmüştür. Eniştesi Hantili tarafından öldürüldüğü yine Telepinuş Fermanı'ndan öğreniyoruz.⁵⁵

I. Murşili sonrasında Hiti tarihinde Hantili başa geçer ve Puşuramma sülalesi sona ermiştir. Karışıklar devri olan Gasıp Krallıklar Devri başlamıştır. I. Murşili ölümü ile Telepinuş'un başa geçtiği yıllar arasında olan dönemdir. Gasıp kelime anlamı olarak bir şeyi zor kullanarak anlamındadır. Taht mücadeleleri en acımasızca gerçekleştirilmiştir. Devletin

⁵⁰ Alalakh günümüzde Hatay ve civarına verilen isimdir.

⁵¹ Memiş, a.g.e. s. 92.

⁵² Akurgal, a.g.e. s. 30.

⁵³ Akurgal, a.g.e. s. 32.

⁵⁴ Memiş, a.g.e. s. 95.

⁵⁵ Sedat Alp, Hitit Çağında Anadolu, 6. Baskı, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2005, s. 62.

bekası düşünülmeyle sadece kişisel çıkarlar ön plana çıkarılmıştır. Dönemin özelliklerine de bu durum yansımıştır. Hitit idare şeklini gözler önüne serer.⁵⁶ Hantili'nin I. Muşşili'yi öldürerek başa geçtiği süreç böyle devam etmiştir. Hantili'nin oğlu Zidanza tarafından Hantili öldürülmüştür. Tam bu sırada Mitannilerden dolayı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Çukurova'ya gelen Hurriiler tarafından Kizzuvatna Krallığı kuruldu. Zidanza'nın oğlu Amnuuş tarafından da Zidanza öldürüldü. Amnuuş döneminde kıtlık belirdi. Telepinuş ise Ammunuş'ın kızı ile evliydi. Telepinuş güçlüydü. Ammunuş'ın oğullarından Huzzia diğer oğlu Testis'i öldürerek başa geçti. Huzzia'nın yeni hedefi ailenin damadı Telepinuş'tu. Telepinuş bunu fark eder ve başa geçer. Eski Krallık Dönemi'nin son kralı Telepinuş'tu. Telepinuş Fermanı'nı ilan etmiştir. Gasıp Krallık Devri'ndeki karışıklıkları düşünerek bu fermanı hazırlamıştır. Tahta kimin çıkacağı hususu kesinleşmiştir.

Yaşanan olaylar göz önünde bulundurulduğunda Gasıp Krallar Dönemi Hitit tarihi için sıkıntılarla dolu kanlı bir dönemdir. Adı geçen dönemde neredeyse her kral kendinden önceki kralı öldürerek başa geçmiştir.⁵⁷ Anadolu'da siyasi birlik zayıflamasıyla Anadolu toprakları dışarıdan gelen tehditlere açık hale gelmiştir. Örneğin Hantili zamanında Hurriiler'in saldırısı buna verilebilecek bir örnektir. Hantili zamanında gerçekleşen bu olayı Telepinuş Fermanı'nda geçer.⁵⁸ Hantili bu saldırı için sefere çıkar ve seferde Kraliçe Harapşili ve oğullarından biri esir düşüp öldürülmüşlerdir.⁵⁹

Siyasi karışıklık içinde olan Hitit Devleti'nin bu durumunu fırsata çevirmek isteyenlerin en başında Gaşka'lar gelmektedir. Gaşkalar ve Hattuşaş'ı tehdit eden Anadolu'ya göç eden yeni kavimlere karşı Hantili Hattuşaş'ın etrafını surlarla çevirmiştir.⁶⁰ Tüm bunlarla uğraşan Hantili oğlu ve Zidanza'nın düzenledikleri suikast sonucunda hayatı son bulmuştur. Başa geçen Zidanza Zamanı'nda da olaylar durulmamıştır. Hurri İstilasası tekrardan baş gösterir. Çukurova Hurri kuvvetleri tarafından zapt edilir ve bu bölgede Kizzuvatna Krallığı kurulur. Kizzuvatna ile barış yapılır muhtemel sınırlar ise Toroslar'dır. Ardından yukarıda da yer aldığı gibi Zidanza oğlu Amnuuş tarafından öldürülmesi ile bu dönem de biter. Gasıp Krallıkları Dönemi olaylar tekrar eden silsile halinde karşımıza çıkıyor.

Telepinuş Fermanı'ndan öğrenildiği üzere Amnuuş Dönemi'nde büyük bir kıtlık meydana geliyor. Amnuuş Telepinuş'un aynı zamanda kayınpederiydi. Amnuuş'ın kızı İştapariaş ile

⁵⁶ Veli Ünsal, a.g.e. s. 50.

⁵⁷ Ekrem Memiş-Nuri Köstüklü, Tarih Boyunca Ortadoğu-Anadolu İlişkileri, Konya 1992, s. 22.

⁵⁸ Memiş, a.g.e. s. 98.

⁵⁹ Muazzez İlmiye Çığ, Hititler ve Hattuşa, 14. Baskı, Kaynak Yayınları, Ankara 2017, s. 147.

⁶⁰ Çığ, a.g.e. s. 163.

evlenmişti. Amnuuş'ın Testis ve Huzzia isimlerinde iki oğlu arasında gerçekleşen mücadeleleri yine Telepinuş Fermanı aydınlatıyor. Huzzia abisi Testis'i öldürerek tahta geçmiş, kendisine rakip olarak gördüğü Telepinuş'u da öldürmek istemiştir.⁶¹ Fakat bu suikast planı ortaya çıkar ve Huzzia hedeflerine ulaşamaz. Pankuş Meclisi'ne taşınan olayda meclis üyeleri olayı netleştirmiştir. Pankuş huzurunda şahitlerle durumu ispat ederek Telepinuş tahta geçmiştir. Telepinuş Fermanı'nda yer alan eğer erkek evlat yoksa ölen kralın kızı evlendirilir ve evlendiği kişinin tahta geçebileceği şeklinde ki maddesi ile Telepinuş kendisinin tahta geçmesini meşru hale getirmiştir.

1.2.2. Telepinuş Dönemi

Telepinuş'un başa geçmesi ile Gasıp Krallıkları gibi kanlı ve karışık dönem son bulmuştur. Telepinuş Fermanı ile tahta kimin nasıl geçeceği konusu da netliğe kavuşturulmuştur. Taht mücadeleleri büyük oranda son bulmuştur. Damat olup Hitit tahtına geçmesi açısından bir başka örneği de daha bulunmamaktadır. Fermanı ile de hem kendi dönemi hem de kendinden önceki dönemi aydınlatmaktadır. Adı geçen fermana göre kralın en büyük oğlu tahtın gerçek varisidir. Eğer bu şekilde oğlu yoksa ikinci dereceden olan bir kadından olma oğlu tahta geçer. Kralın oğlu yoksa en büyük kızının eşi tahta geçme hakkına sahiptir. Bu durum Gasıp Krallık Dönemi'ndeki karışıklığa son vermiştir. Telepinuş Fermanı kollektif ceza sistemine son vermiş ferdi ceza sistemine geçiş yapmıştır Ferdi ceza uygulaması ile beraber malına el konma durumu gibi ilkel bir durum da ortadan kaldırılmıştır. Tüm bu açılardan düşünülecek olursa Telepinuş Fermanı sadece tarihi açıdan değil hukuki açıdan da önemli bir yere sahiptir.⁶² Telepinuş o kadar güçlü hale gelmiştir ki Hitit mitolojilerine dahi konu olmuştur.⁶³ Telepinuş'un gücü efsanelere ve mitlere yansımıştır.

Telepinuş'un ölümü ile II. Tuthalya arasındaki (M.Ö. 1500- M.Ö. 1425) geçen süre ile ilgili dönemde mevcut yazılı belgelerin azlığı nedeniyle pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Belgelerin azlığının temel sebebi Mitanni Göçleri olarak belirlenmiştir. ⁶⁴ Telepinuş'un ölümüyle beraber Önasya karanlık bir döneme girmiştir. Muhtemelen Zağros Dağları üzerinden Anadolu'ya gelen kavim Mitanni kavmiydi. Mitanniler manevra kabiliyeti çok iyi olan iki tekerlekli hafif harp arabalarını da beraberlerinde getirmişlerdi. Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarındaki Hurriler'i hegemonyası altına alarak buralarda hâkimiyet

⁶¹ Memiş, a.g.e. s. 93.

⁶² Çiğ, a.g.e. s. 151.

⁶³ Karauğuz, a.g.e. s. 88.

⁶⁴ Ekrem Memiş- Cemil Bülbül, Eskiçağ'da Göçler, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2014, s. 90.

sahası oluşturmıştır.⁶⁵ Hint Avrupa kökenli olan bu yeni kavim bölgede güçlü bir devlet kurmuştur.⁶⁶ Mitanniler Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne geldiklerinde bu topraklarda Asya kökenli Hurriler yaşamaktaydı. Hurrilerin bir kısmı Mitanni hâkimiyetini kabul etmeyip bu bölgeden günümüzde Çukurova bölgesine göç ettiler. Göç edenler ise Kizzuvatna Krallığı'nı kuracaklar. Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde kalan Hurriler ise Mitanni Devleti'ne bağlı olarak yaşamlarını sürdürdüler. Mitanni Devleti'nin kurucuları Hint Avrupa kökenli Mitanniler, halkı ise Asya kökenli Hurrilerdi. Bu yüzdendir ki Devletin ismi Hurri-Mitanni Devleti olarak da kaynaklarda geçiyordu. Bunun dışında Hurrilerin kültürünün ağır basması da diğer etkendi. Mitanniler savaşçı kimlikleri ağır basıyordu. Ancak bilindiği üzere kültürel taraf her zaman daha ağır basar. Hurrilerin kültürü ağır basmıştı. Örneğin Mitanniler Hurrice dilini kullanıyorlardı. Resmi yazışmalarda dahi bu dil kullanılıyordu. Mitanniler kendi savaşçı özellikleriyle Hurrilerin kültürünü birleştirerek güçlü bir devlet tesis etmişlerdir. Amarna Çağı öncesindeki zaman diliminde kurulan bu devlet Hitit'e karşı ittifaklara dahi girişecek kadar güçlü bir devlet haline gelecekti. Hititler'de I. Suppiluliuma zamanına kadar varlıklarını sürdürdüler. I. Şuppiluliuma Kuzey Suriye politikası sonucunda Mitanniler tarih sahnesine karışır.

Böylelikle Hittiler tarafından hâkimiyet altına alınan Kuzey Suriye Bölgesi elden çıkıyor ve bölgeye Mitanniler hâkim oluyor. Yeni Hitit Devleti'nde II. Tuthalya Dönemi'ne kadar bölge Hititler'in elinde olmayacak. Ancak II. Tuthalya ile Kuzey Suriye tekrardan hâkimiyet altına alınacak.⁶⁷

1.2.3. Yeni Hitit Devleti

Telepinuş ile II. Tuthalya dönemleri arasında belgeler bulunamadığından olayı tam anlamıyla aydınlatılamıyor. Bu durumun sebebi olarak bu yıllarda Anadolu'ya Güneydoğu Anadolu Bölgesi üzerinden gelen Mitanni göçleri sebep olarak gösteriliyor. Her ne kadar dönem tam anlamıyla aydınlatılamıyor olsa da Hitit Devleti'nde Gasıp Krallıklar dönemi gibi karışık bir dönem olma ihtimali bir hayli düşüktür. Telepinuş ile beraber devlet toparlanma sürecine girmiş geniş ölçüde siyasi birliği sağlamıştır. Öte yandan Telepinuş çıkarmış olduğu fermanla beraber de devletteki en önemli sorun olan tahta kimin geçeceği hususunu kesin karara bağlamış mevcut belirsizliği yok etmişti. Bunun dışında da yukarıda ifade edildiği

⁶⁵ Haydar Asghar, *Hititler ve Hurriler Arasındaki Siyasi ve Kültürel İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 23.

⁶⁶ Füzüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara 1987, s. 92.

⁶⁷ Asghar, a.g.e. s. 34.

üzere kollektif cezadan ferdi ceza sistemine geçilmiş olması da ayrı bir gelişmedir. Devlet her anlamda kendini toparlamış ve dış siyasete yönelmiştir. II. Tuthalya ile beraber artık yeni bir döneme girilmiş olacak. Devletin dış siyasetlerinin en başında gelen Kuzey Suriye topraklarına yönelme başlayacaktır. Telepinuş'la başyana kendini toparlama süreci II. Tuthalya ile Yeni Hitit Devleti'nin başlangıcını oluşturur. I. Şuppiluliuma Dönemi'ne kadar geçen süredir. I. Şuppiluliuma Dönemi'nde imparatorluğa geçiş dönemi gerçekleşir.⁶⁸ İmparatorluğa geçiş dönemindeki Yeni Hitit Dönemi büyük bir basamaktır. Yeni Hitit Dönemi aslında imparatorluk döneminin habercisiydi. II. Tuthalya ile başlayan yükseliş her devam etmiştir. I. Şuppiluliuma Dönemi'nde zirveye çıkana kadar süreç hep ilerleme kat ederek devam etmiştir.

1.2.3.1. II. Tuthalya Dönemi

Amarna Dönemi hemen öncesi Hitit Devleti kralı II. Tuthalya idi. Bu dönem Hitit devleti tekrardan toparlanıp Anadolu'da Hitit hâkimiyetini güçlendirir. Ardından Kuzey Suriye için harekete geçer. Kuzey Suriye Hitit Devleti'nin temel politikalarındandı. I. Hattuşili ile başlanan hâkimiyet her dönemde kendini göstermiştir. Adı geçen bölge ticaretin kavşağı konumundaydı. Buraya hâkim olan devlet bölgedeki ticarete hâkim olacaktı. Haliyle bu durum Kuzey Suriye'yi ve civardaki tüm devletlerin hedefi haline getirdi. Yukarıda adı geçen Mitanniler devletlerini kurmuş ve güçlenmişlerdi. Diğer devletlerle ittifak dahi yapmışlardı. Mısır-Mitanni arasındaki dostluk antlaşması bunun kanıtıdır. Amarna mektupları içinde yer alıp Mitanni Kralı I. Artatama ile Mısır firavunu IV. Tutmosis arasında gerçekleşen dostluk antlaşmasıydı.⁶⁹ Antlaşmanın yanında Mitanni Kralı kızını Mısır Kralı IV. Tutmosis'e gelin olarak göndermiştir. Akrabalık ilişkisi ile dostluk oluşumu tarihin her döneminde yaygın olduğu gibi burada da etkisini sürdürmüştür. II. Tuthalya Dönemi'nde Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye'ye doğru yaklaşması Mısır ve Mitanni devletlerini birbirine yaklaştırmıştır.

II. Tuthayla Kuzey Suriye bölgesine yönelmeden önce Anadolu'da güvenliği sağlamak istedi. Anadolu'nun batısında Aşuva memleketi⁷⁰ Hitit Devleti'ne karşı kurduğu koalisyonda II. Tuthalya galip gelmiştir. Ardından yönünü doğuya yönlendirmiştir. Doğuda günümüzde

⁶⁸ Çığ, a.g.e. s. 158.

⁶⁹ Memiş, a.g.e. s. 102.

⁷⁰ Günümüzde Balıkesir ve Güney Marmara topraklarına verilen isimdir.

Malatya civarı olan İşşuva memleketlerini de hâkimiyet altına almıştır.⁷¹ II. Tuthalya tüm bunlarla uğraşırken bu durumdan faydalanmak isteyen Gaşkalar rahat durmayacaktır.⁷²

Hitit Devletine karşı faaliyetlerde bulunacaklar. Hitit'e akınlar düzenleyecekler. Anadolu'da tüm bu olayların dışında II. Tuthalya son yıllarında Harriyata ve Zippaşa memleketleri kralı Madduvattaş sorunu ile uğraşıldı. Olaylar Ahiyeva Kralı Madduvattaş'ı memleketinden sürmesiyle başlamıştır. Madduvattaş Hitit Devleti'nden aldığı yardımla hakimiyetini tekrardan kazanmıştır. Ancak Ahiyeva Kralı rahat durmayacak tekrardan Zippaşa ve Harriyata'ı almıştır. Bu kez II. Tuthalya bizzat harekete geçer. Ahiyeva Kralı Attarişşıyaş'ı yenilgiye uğratmıştır. Madduvattaş II: Tuthalya-Attarişşıyaş mücadelesinde Hitit karşısında yer almıştı.⁷³ Madduvattaş ve Ahiyeva Kralı soy olarak birbirlerine yakındı. İsimlerinin benzer olması buna kanıttır. Her ne kadar Hitit karşısında yer almış olsa da Madduvattaş II. Tuthalya tarafından affedilmiştir.⁷⁴

Madduvattaş kızını Arzava Kralı II: Kuponta- Kal'a vererek akrabalık bağı kurulmuştur. Hitit-Arzava Krallığı arası açık olmasına rağmen bunu yapmıştır. Bunların dışında Madduvattaş hâkimiyet alanını Hitit Devleti adına genişlettiğini söylese de bunu kendi krallığı için yapıyordu. II. Tuthalya döneminde onun vasalları Hitit'e karşı faaliyetlerde bulunmuş olsa da adı geçen kral Hitit Devleti'ni toparlamayı başarmış yeni seferler düzenlemiştir.

II. Tuthalya'nın ölümüyle başa I. Arnavunda geçer. Başarılı bir siyaset izlenemez. Devletin kötü gidişatını fırsata çevirmek isteyen Gaşkalar Hititler'e saldırır. Gaşkalarla en çok savaşan kraldır. Gaşkaların saldırıları her geçen gün artıyordu.⁷⁵ I. Arnavunda zamanında II. Tuthalya'nın sağlamış olduğu Kuzey Suriye hâkimiyeti zayıflar. Buranın hâkimiyeti bölgede etkili olan Mitanni Devleti'ne geçer. Gaşkalar savaşçı bir toplumdur.⁷⁶ Önleri alınamıyordu. Aynı zamanda iki cephede savaşamayacağı için Kuzey Suriye ihmal edilmiştir.⁷⁷ Gaşkalar hakkında ayrıntılı bilgi veren Hitit metinleri de Von Schuler tarafından neşredilmiştir⁷⁸. Hitit Devleti Gaşkalarla uğraşırken dış siyasette pasif kalır. Örneğin Kuzey Suriye'deki hâkimiyeti Mitanni egemenliğine kaptırır. I. Arnavunda uzun süre yaşamaz öldükten sonra başa oğlu Tuhkanti-Tuthalya geçmiştir. Devletin ileri gelenleri ve komutanlar yeni krala sadakat yemini

⁷¹ Memiş, a.g.e. s.103.

⁷² Kolağasıoğlu, a.g.e. s. 44.

⁷³ Narçın, a.g.e. s. 91.

⁷⁴ Memiş, a.g.e. s. 104.

⁷⁵ Çığ, a.g.e. s. 164.

⁷⁶ Kolağasıoğlu, a.g.e. s. 45.

⁷⁷ Köle, a.g.e. s. 18.

⁷⁸ Memiş, a.g.e. s. 105.

etmiştir. I. Şuppiluliuma'nın oğlu II. Murşili tarafından yazılan Veba Duaları metinlerinde yer aldığına göre Tuhkanti Tuthalya başarılı bir siyaset izleyemez. Tuhkanti unvanu genç manasındadır.. Burdan da anlaşılabacağı üzere yaş itibariyle genç bir kraldı. Devleti yönetememesi ve sönük siyaseti sonucunda Şuppiluliuma sadakat yeminin bozmuştur. Devletin ileri gelenleri ve komutanlar da I. Şuppiluliuma yanında yer alarak Tuhkanti-Tuthalya tahttan indirilmiştir.⁷⁹ I.Şuppiluliuma da gasıp krallar arasında yer almıştır. Hitit Devleti'nin bu tarihten sonraki kısmı kronolojik olarak Amarna Dönemi içinde yer alıyor. Dolayısıyla Hitit Devleti'nin bu tarihten sonraki kısmına Amarna Çağı başlığı içerisinde yer verilecektir.

1.2.4. Hitit Devleti'nin İmparatorluğa Dönüşmesi

II. Tuthalya ile başlayan yükseliş I. Şuppiluliuma Dönemi'nde zirveye çıkmıştır.⁸⁰ II. Tuthalya ile Anadolu'da genel manada siyasi birlik sağlanmıştır. Gasıp Krallıklar Dönemi'ndeki kötü durum iyiye gitmiştir. I. Şuppiluliuma Dönemi'nde ise devlet imparatorluk düzeyine gelmiştir.⁸¹ Anadolu ve Mezopotamya'da adından söz ettirmiştir. Dönemin siyaseti, antlaşmaları ve mektuplaşmaları Hitit ekseninde oluşmuştur. Dönemin güçlerinin bir kutbunu Mısır oluştururken diğer kutbunu da I. Şuppiluliuma yönetimindeki Hitit Devleti oluşturuyordu. Hitit Devleti'nin imparatorluğa dönüşmesindeki en önemli gelişme Kuzey Suriye'nin Hitit sınırlarına katılmasıydı. Bilindiği üzere Hitit siyasetinin en önemli parçalarından biri Kuzey Suriye'nin hâkimiyetiydi. Bu hakimiyet tam anlamıyla I. Şuppiluliuma zamanında yapılması mümkün hale gelmiştir. Devlet öncesinde Anadolu'nun siyasi birliği sağlama ve taht mücadeleleri gibi durumlarla karşı karşıyaydı. Anadolu siyasi birliği sağladıktan sonra Gasıp Krallıklar Dönemi ile beraber Anadolu'da sağlanan siyasi birlik zayıflamıştı. Hatta kaybolma derecesine gelecek kadar vahimdi. Telepinuş ile beraber Gasıp Krallıklar Dönemi son bulmuş II. Tuthalya ile beraber de Anadolu'da büyük ölçüde siyasi birlik sağlanmıştır. Ardından Kuzey Suriye topraklarına doğru ilerleme meydana gelmiştir. Bu hedefe son noktayı koyan isim I. Şuppiluliuma olmuş ve devlet gücünün zirvesine çıkmıştır.⁸²

⁷⁹ Memiş, a.g.e. s. 108.

⁸⁰ Çiğ, a.g.e. 159.

⁸¹ Çakmak, a.g.e. 165.

⁸² Çakmak, a.g.e. s. 171.

1.2.4.1. I. Şuppiluliuma Dönemi

I. Şuppiluliuma Dönemi M.Ö. 1400-M.Ö.1350 yılları arasına denk gelen Amarna Çağı'nı kapsamı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu tez çalışmasının asıl konusu Hitit antlaşma metinleri olup Amarna Çağı ise bu anlamda hem mektup trafiğinin en yoğun olduğu dönemdir hem de o döneme ait yazılı belgelerin olması açısından önemli bir dönemdir. Bu yıl aralığındaki mevcut belgelerin Mısır'da yer alan Beni Hasan civarındaki Tel-el Amarna köyünde bulunmasından dolayı bu zaman dilimine Amarna Çağı ismi verilmiştir. Mısır-Tel Amarna'daki belge niteliğindeki vesikalar dört yüze yakın mektuplardan oluşur. Bu vesikalar Norveçli Asur dil bilgini Jorgen A. Kundtson tarafından çözümlenmiştir.⁸³ Çivi yazısıyla kil tabletlerin üzerine yazılmışlardır. Dilleri Akkadça'dır. Adı geçen mektuplar Mısır firavunlarından XVIII. Sülaleye mensup III. Amenofis ve IV. Amenofis ile civardaki devletlerin kralları arasında olan mektuplaşmalardır. Ayrıca mektup sahipleri arasında Filistin'deki küçük şehir beyleri de yer alır.

Amarna mektupları yanında Boğazköy vesikaları da bu tarih aralığını aydınlatmaktadır. Bunun yanında Boğazköy vesikaları Amarna mektuplarında yer alan bilgileri de doğrular niteliktedir. Amarna Çağı'nın özelliklerine bakılırsa; devletlerarası kültürel etkileşimlerin yoğunluğu sonucunda tarihte ilk kez beynelmilelik kavramı ortaya çıkmıştır. Milletlerarası münasebetler ön plana çıkmıştır. Uluslararası ilişkilerde ortak dil Akkadça kullanılıyordu. Pek fazla dışarı açılmayan, kendine has kültürü olan Mısır Devleti dahi diğer devletler ile anlaşabilmek için Akkadça bilen kâtipler görevlendirmiştir.⁸⁴ Bu dönemin bir başka özelliği ise büyük devlet ve küçük devlet anlayışının oluşumudur. Buradan hareketle büyük devletler küçük devletleri himaye altına alır mantığı doğmuştur. Bu şekilde Mısır ve Hitit gibi büyük devletler diğer küçük devlet olan Kuzey Suriye'deki beylikleri himaye altına alarak hâkimiyet alanını geniş alana yaymışlardır. Yine bu devrin başka bir özelliği ise tebrik ve taziye mektuplarıdır. Küçük devletlerin güçlü devletlere gönderdiği taziye ve tebrik kutlamalarından oluşuyordu. Örneğin Hitit ve bölgedeki diğer devletlerden Mitanni, Asur gibi devletlerin Mısır'a gönderdiği tebrik, taziye mektupları. Küçük devletler de Mısır gibi güçlü devletlerden yardım talep ettiği mektuplar da Amarna mektupları arasındadır. Örneğin Suriye ve Filistin bölgesinde küçük devletlerin Mısır'dan istediği asker yardım talebi buna örnektir.⁸⁵ Güvenlik

⁸³ Semra Dalkılıç, *Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve I. Tiglet Pileser Dönemi Siyasi Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2016, s. 6.

⁸⁴ Kinal, a.g.e. s. 99.

⁸⁵ Sevgi Dönmez, "Tuzağa Düşmüş Bir Kuş Gibi": Amarna Çağı'nda Bölgesel Çatışmalar, Paralı Askerler ve Vekâlet Savaşları, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2, 2019, S.540.

yetersizliği ve ticaretle beraber zenginleşen kentlerin çekiciliği Mezopotamya'da mücadelelere sebep olmuştur. Mücadeleler sonucunda yardım istekleri mektuplara yansımıştır.⁸⁶

Amarna Çağı'nda uluslararası ilişkiler artmakla beraber hediyeleşmeler de mevcuttur. Daha önce de bahsedildiği üzere Kıbrıs'ın Mısır'a bakır madeni gönderirken Ege Adaları da Mısır'a hediyeler göndermiştir.⁸⁷ Tarih her döneminde olduğu gibi bu dönemde de evlilik yoluyla devletler arasındaki ilişkilerde dostluk kurulmaya çalışılmıştır. Örneğin Amarna Çağı'nın sonlarına doğru maddi yönden bunalımda olan Babil Devleti firavunlarına Babilli prensesler takdim edilerek buna karşılık Mısır'dan altın istenmiştir. Bu bilgiyi Amarna arşivindeki Babil krallarına ait mektuplar gün ışığına çıkarmıştır.⁸⁸ Yine Babil Devleti gibi Mitanniler de ekonomik bunalımda olup altın talebinde bulunduğu mektuplar da mevcuttur. Mitanni Kralı altın talebinin olduğu mektuplarının yanında Hititlere karşı Mısır'dan asker yardımında da bulunmuştur. Buradan yola çıkarak şu söylenebilir: Bu mektuplar askeri yardım talebi ile siyasi bir vesika özelliği de taşıyor. Bu mektuplaşmalarda firavuna bütün ülkelerin kralı, bütün ülkelerin güneşi, savaşın kralı, babam, tanrım, güneşim gibi terimlerle hitap ediliyordu.⁸⁹

Amarna Çağı'nın özelliklerinin özetlemek gerekirse; beynelmilelik kavramı ön plana çıkmış ve buna bağlı olarak büyük devlet ve küçük devlet anlayışı oluşmuştur. Büyük devletler küçük devletleri himayesi altına alarak devlet sınırlarını genişletiyordu. Büyük devletlerin kralları Büyük Kral unvanı bağımsız olan devletin kralları için kullanılıyordu. M.Ö. 2. bin yılda kullanılmış uluslararası diplomasisine ait bir kavramdı. Hatti, Mısır, Asur, Mısır, Mitanni devletlerinin krallarının kullandığı unvandı.⁹⁰ Bunların dışında küçük devletler ise büyük devletlere tebrik ve taziye mektupları gönderiyorlardı. Devletlerarasındaki dostluk için yine evliliğe başvurulmuştur. Bu dönemde Babil Mısır gibi devletlerin ilişkileri sonucunda mektuplaşmalarında da evlilikten ortaya çıkan ilişkiler mektuplarda da yer almıştır.⁹¹

Tabi her zaman olduğu gibi küçük devletler Mısır gibi güçlü devletlerden asker ve altın yardımında bulunmuştur. Dönemin devletlerine bakılırsa en güçlü devlet Mısır Devleti'dir.

⁸⁶ Akurgal, a.g.e. 46.

⁸⁷ Kinal, a.g.e. s. 113.

⁸⁸ Memiş, a.g.e. s. 107.

⁸⁹ Dönmez, a.g.m. s. 546.

⁹⁰ Ferda Gökçe Turgut, *Hitit Diplomasisi* (Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2008, s.29.

⁹¹ Füzuran Kinal, Amarna Çağı'nda Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2, 1943, s. 102.

Mısır'da XVIII. Sülale firavunlarından III. Amenofis ve IV. Amenosif kraldı. Mısır'dan sonra Hitit Devleti diğer büyük devletti. Hitit Devleti ise Anadolu'da merkezli Mezopotamya'ya uzanan bir hâkimiyet alanı oluşturmuştu. Hitit Devleti'nin başında ise I. Şuppiluliuma vardı. Mısır ve Hitit devletlerini Babil, Mitanni ve Asur Devleti izliyordu. Babil Devleti eski gücünü yitirmiş Mısır'dan yardım ister konumuna gelmişti. Asur Devleti ise Mitanni Devleti'ne bağlı olmakla beraber Amarna Çağı'nın sonlarına doğru kendini gösterecek ve bağımsızlığını ilan edecektir.⁹² Mitanni Devleti'nin başında ise Tuşratta kral olarak bulunuyordu.

Hitit ve Asur devleti güçlenirken Babil ve Mitanni devletleri mali yönden zayıflamıştı. Mitanni Devleti güneyden Mısır daha sonra kuzey ve kuzeybatı yönünden Hitit saldırılarına karşı zayıflamıştı. Eski gücünü koruyamamıştır. Tüm devletlerin gözü Doğu Akdeniz'deki sahillerdeydi. Ticaretin merkezi konumundaki Mezopotamya devletlerin hedefi halindeydi. Bu devletlerden Hattuşas merkezli Hitit Devleti yukarıda da dile getirildiği üzere güçlü bir devletti. Amarna Çağı öncesinin sonlarında Hitit tahtında II. Tuthalya oturuyordu. Devlet bu kral döneminde toparlanmış Yeni Hitit Devleti dönemi başlamıştı. II. Tuthalya öncelikle Anadolu'da siyasi birliği sağlar. Arzava ve Ahiyeva Krallıkları yanında Madduvattas sorununu halleder. Gaşkalarla da mücadele etmiştir. Ardından doğuya yönelir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise Mitanni Devleti önemli güç haline gelmişti. Hitit Devleti'nin en önemli politikası olan Kuzey Suriye 'ye hâkim olma düşüncesiyle hareket edilir. Halep Kralı İlim-İlimna ile mücadeleye girilir. Adı geçen Halep Kralı'nın Alalakh'ta sarayı olup Kuzey Suriye bölgesinde etkiliydi. Alalakh vesikası ile de kendisine Halep Kralı diyen İlim-İlimna'nın Hurri Kralı vasalı olduğunu doğrular.⁹³ Buradaki adı geçen Huri Kralı Mardin merkezli faaliyet gösteren Hurri-Mitanni Devleti'ydi. Yine Prof. Dr. Ekrem Memiş'in Eskiçağ Türkiye Tarihi isimli kitabında aktardığı üzere Alalakh Kralı İlim-İlimna ile Hitit Devleti arasında yapılan antlaşma mevcuttur. Bu antlaşma ise Hattuşas arşivinde bulunan bir metindir ve belge özelliğini taşıması açısından önemlidir.

Amarna Çağı öncesinde kurulan Mitanni Devleti Hitit'e karşı ittifaklara girişmiştir. Mitanniler Hitit Devleti'nin Güneydoğu Anadolu sınırında yer alıyordu. Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye politikası sonucunda Hitit-Mitanni devletleri arasında çıkar çatışmasından doğan mücadeleler meydana gelir. Mitanniler her ne kadar Hurrilerle beraber devleti kurup başarılı olduysa da Hitit Devleti daha eski ve kölü bir devletti. Bundan dolayıdır ki Mitanni ittifak arayışına girmiştir. Yine Amarna mektuplarından öğrenildiği üzere Amarna Çağı

⁹² Memiş, a.g.e. s. 107.

⁹³ Memiş, a.g.e. s. 103.

öncesinde II. Tuthalya ile çağdaş olan Mitanni Kralı I. Artatama ile Mısır firavunu IV. Tutmosis arasında dostluk antlaşması yapılmıştır. Hitit'e karşı yapılabilecek en güzel ittifak Mısır ile mümkündür. Çünkü Mısır dönemin en güçlü devletiydi. Hitit Devleti'nin ilerleyişini durdurabilecek güce sahipti. IV. Tutmosis ile Mitanni Kralı I. Artatama arasında yapılan antlaşma dışında evlilik de mevcuttu. I. Artatama kızını IV. Tutmosis'e gelin olarak vermiştir.⁹⁴ Böylelikle Mitanni-Mısır arasındaki geçmişten gelen düşmanlık akrabalık ilişkisiyle son bulur. Sözün özü Hititler'in Kuzey Suriye'ye doğru ilerlemesi Mitanni-Mısır devletlerini birbirine yaklaştırmıştır.⁹⁵ Aslında tüm bunlar Amarna Dönemi'ndeki diplomasi trafiğine verilebilecek en güzel örneklerdendir.

Dönemin en önemli güç unsuru Mısır Devlet'i'di. Mısır'da ise III. Amenofis'in ölümüyle yerine oğlu IV. Amenofis geçmiştir. Adı geçen dönemde Mısır'da diplomasi trafiği ile beraber çok dillilik de oluşmuştur.⁹⁶ Yeni firavun çocukluğunu geçirdiği Heliopolis kentindeki rahiplerin etkisinde kalmıştı. Bu etkiyle beraber Mısır'da din alanında reform yapmaya karar verir. Atonisme adı verilen bu din Mısır tanrılarının reddederek güneş tanrıları olan Ra ile Aton'un birleştirilerek tek tanrı fikrine dayanıyordu. IV. Amenofis bu yeni dinle beraber devletin merkezini Teb'den Akhetathon'a taşımıştır. Bu yeni şehir Aton'un ufku anlamında olup Amarna mektuplarının bulunduğu köyün yerindeydi.⁹⁷ IV. Amenofis tüm vaktini yeni din için harcıyordu. Bu din tamamen yeni bir düzendi. IV. Amenofis tüm bunlarla meşgul olurken devlet işlerine pek vakit ayıramamıştır. Bu durumdan doğan boşluğu IV. Amenofis'in çağdaşı Hitit kralı I. Şuppiluliuma dolduracaktır. I. Şuppiluliuma'nın belki de en büyük şansı IV. Amenofis'in kendini yeni dine adanmasıydı. Dönemin en güçlü devleti Mısır'dı. Mısır ise yeni din reformuyla uğraştığından devlet işlerinde ve dış siyasette sönük geçecekti. Gelen mektuplara cevap dahi vermemiştir.⁹⁸ Bu durumu fırsata çevirerek başarılı bir şekilde I. Şuppiluliuma değerlendirmiştir.

I. Suppiluliuma'nın oğlu II. Murşili'nin yazdığı metinlerden öğrenildiği üzere I. Arnavunda'dan sonra başa Tuhkanti Tuthalya geçmişti. Gaşkalar yine Hitit ülkesine akınlar düzenlemeye devam eder. Hattuşaş'ı ele geçirmeye çalışırlar. Devletin ileri gelenleri ve komutanlar Tuhkanti Tuthalya'ya sadakat yemini ederler. Sadakat yemini edenlerden I. Arnavunda'nın diğer oğlu I. Şuppiluliuma yeminini bozarak tahtı ele geçirmek için harekete

⁹⁴ Memiş, a.g.e. s. 103.

⁹⁵ Yılmaz, a.g.e. s. 25.

⁹⁶ Oral, a.g.e. s. 71.

⁹⁷ Memiş, a.g.e. s. 108.

⁹⁸ Kinal, Amarna Çağı'nda Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri, s. 106.

geçer. Prensler, beyler ve komutanlar da I. Şuppiluliuma'nın yanında yer alır. Bu ittifakla beraber Tuhkanti Tuthalya öldürölüp kardeşlerinin bazıları da Alaşya'ya sürgün edilmiştir. Görüldüğü üzere Alaşya ülkesi ile Hitit Devleti arasında sıkı ilişkiler olması neticesinde Alaşya ismi Hitit kaynaklarında da yer almıştır.⁹⁹ Devletin ileri gelenleri I. Şuppiluliuma'yı desteklemesinde en önemli etken Tuhkanti Tuthalya'nın devleti, yönetme yetkisinin zayıf olmasıydı. I. Şuppiluliuma devleti daha iyi idare edecekti. Zaman bu şekilde düşünenleri de yanıltmadı.

I. Şuppiluliuma tahta geçtiği dönem Amarna Dönemi'nin başladığı dönemdi. I. Şuppiluliuma idaresindeki Hitit Devleti en kudretli zamanına gelmişti. Dış ülkelerle olan mücadele gayet başarılı olmuştu. Amarna Çağı'na denk gelen dönemi II. Murşili tarafından yazılan Veba Duaları Metinleri ve Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları isimli tabletlerde anlatılmaktadır. Tuhkanti Tuthalya'dan sonra tahta gassıp kralı şeklinde geçmekle beraber gayet başarılı bir siyaset izlemiştir. Hitit tarihinin en güçlü komutanı ve devleti en iyi yöneten kralı olmuştur. İzlediği akılcı politikalarla en iyi diplomatlar arasında yerini almıştır. Yaptığı savaşlar, izlediği politikalar sonucunda Hitit Devleti imparatorluk seviyesine erişmiştir.¹⁰⁰

Prof. Dr. Füzûzan Kınal'a göre Kuzey Kuzey Suriye'ye yönelebilmek için I. Şuppiluliuma öncelikle Hitit topraklarında sükûneti sağlamıştır. Ardından Kuzey Suriye'ye taarruz edecektir.¹⁰¹ Anadolu'da ise her zamanki gibi Hititler'in bütün boşluklarında kendini göstermiş Gaşkalar vardı. I. Şuppiluliuma idaresinden önceki dönemde boşluktan istifade ederek Hitit topraklarına akınlar düzenlemeye başlamıştır. I. Şuppiluliuma Anadolu'da en çok Gaşkalarla uğraşmıştır. Bu durum Hitit Devleti yıkılana kadar da devam edecektir. Kuzey Suriye politikasına gösterilen önem Gaşkalar'ın olduğu devletin kuzey sınırlarına da gösterilmiş olsaydı belki de Gaşkalar Hitit Devleti için tehdit olmaktan çıkacak her fırsatta saldıramayacaklardı. I. Şuppiluliuma Anadolu dışına seferler düzenlerken bile aynı zamanda Gaşkalarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

II. Murşili anallerinde aktarıldığı üzere babasının Arzava memleketlerine karşı yaptığı seferlerden bahseder. Arzava dışında Kizzuvatna Krallığı ile anlaşma yapılır.¹⁰² Ardından günümüzde Yeşilırmak havzasında yer alan Azzi ve Hayyaşa kralları ile de anlaşmalar

⁹⁹ Ayyıldız, a.g.e. s. 30.

¹⁰⁰ Kerim Özkan, Atatürk ve Hititler, Maya Tandır Yayınları, İstanbul 2011, s. 91.

¹⁰¹ Halil Özkan, s. 23.

¹⁰² Kizzuvatna Krallığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Mitanni hâkimiyetini istemeyen Hurriler tarafından günümüz Adana civarına gelerek kurdukları krallıktır.

yapılır.¹⁰³ Hatta Hayaşa Prensi kız kardeşini Şuppiluliuma'ya vererek dostlukları akrabalık bağları ile taçlandırılmıştır.¹⁰⁴ Klikya kapılarını elinde tutan Kizuvatna Krallığı ile barış yapılması önemliydi. I. Şuppiluliuma bu devleti hem dost hem de müttefik olarak kendi tarafına çekmişti. Ugarit Kralı'na mektup yazılarak anlaşma yapılmıştır. Ugarit ile iyi ilişkiler devam etmiştir. İzlenen ustaca politika sonucunda Ugarit Krallığı Hitit Devleti'ne bağlı krallık halini almıştır.¹⁰⁵ Şuppiluliuma'nın amacı Kuzey Suriye'ye seferler düzenlemeden önce Hitit Devleti'nde sakinliği sağlamaktır. Anadolu'da hâkimiyeti sağladıktan sonra sıra Hitit devlet politikası olan Kuzey Suriye'ye gelmişti. I. Şuppiluliuma bu bölgedeki Hitit haklarını talep edecekti. Adı geçen hükümdarın Suriye seferlerini Amarna arşivinde ortaya çıkan vesikalar sayesinde aydınlatılmıştır.¹⁰⁶ I. Arnavunda döneminde bölgenin hâkimiyeti Mitanniler'e kaptırılmıştı. Mısır Devleti zayıflamıştı ve bundan dolayı oluşan boşluğu bölgede Mitanni Devleti doldurmuştu.¹⁰⁷ I. Şuppiluliuma'nın çağdaşı Mittani Kralı Tuşuratta idi. Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye'de ilerlemesine karşı Mısır Firavunu IV. Amenofis'ten yardım istediye de bu yardım çağrıları cevapsız kalmıştı. Çünkü firavun bu yıllarda kendini yeni din reformuna adanmıştı. Ömrünü bu din için harcıyordu. Prof. Dr. Afet İnan'ın Eski Mısır Taihi ve Medeniyeti isimli kitabında da aktardığı üzere Mitanni Devleti'nin Mısır'dan yardım istemesi üzerine I. Şuppiluliuma asıl mücadeleyi Mısır kuvvetlerine karşı olabileceğini düşünmüştür. Bundan dolayıdır ki Mısır hâkimiyetindeki beylerle ittifak gerçekleştirmiştir.¹⁰⁸ Mitanni Devleti'nin dışında Fenike sahillerine ulaşan Hitit Devleti'ne karşı Biblos Kralı ve bölgedeki beyler IV. Amenofis'ten yardım istemiştir. Ancak bu yardım çağrıları cevapsız kalmıştır. I. Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye bölgesinde ilerlemesi sonucunda askeri anlamda gücü kırılan bu bölgedeki kentler arasında ittifaklar kurulmuştur. Bu ittifaklar ise bölgesel çıkarlar ve ticaret yollarının güvenliğinin sağlanması gibi nedenlerden dolayı kaynaklandığından hızlıca değişmiştir.¹⁰⁹

I. Şuppiluliuma'nın Suriye Seferleri hakkında Mattivaza Antlaşması bilgi verir.¹¹⁰ Bu antlaşmadan anlaşılacağı üzere I.Şuppiluliuma Suriye Seferi'nin başlangıcı İşuva Memleketi'ydi. I. Şuppiluliuma'nın ilk seferinde Mitaanniler ile mücadelede Mitanni Kralı Tuşuratta galip gelse de sonraki seferde durum Şuppiluliuma'nın lehinde değişmiştir. Ardından

¹⁰³ Memiş, a.g.e. s. 110.

¹⁰⁴ Nogay, a.g.e. s. 92.

¹⁰⁵ Turgut, a.g.e. s. 58.

¹⁰⁶ Dönmez, a.g.m. s. 543.

¹⁰⁷ Afet İnan, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 135.

¹⁰⁸ İnan, a.g.e. s. 135

¹⁰⁹ Dönmez, a.g.m. s.545

¹¹⁰ Memiş, a.g.e. s. 111.

Hitit kuvvetleri Mittani Devleti'nin başkenti Vaşşukani'ye yönelir.¹¹¹ Tuşratta mağlup edilir ve firar eder. Böylelikle Hurri-Mitanni Devleti tarih sahnesinden silinirken hitit Devleti artık imparatorluğa dönüşmüştü. Bu dönem Hitit tarihinin en parlak dönemi olarak nitelendirilebilir. Artık Güneydoğu sınırı güvendedeydi. Geriye Mısır Devleti kalacak. Mısır Devleti ise yeni din reformuyla ilgileniyordu. I. Şuppiluliuma Mısır'ın bu durumundan oluşan boşluğu izlediği politika ve stratejisiyle mükemmel bir şekilde doldurmuş oldu.¹¹²

I. Şuppiluliuma vakit kaybetmeden seferlerine devam ediyordu. Mitannilerden sonra Halpa,¹¹³ merkezi Alalakh olan Mukiş ve Ugarit şehirlerini de alır. Civardaki beylikleri de alarak Hitit İmparatorluğu'nun sınırları Lübnan Dağları'na kadar ulaşır.¹¹⁴ I.Şuppiluliuma Hitit Devleti'ni imparatorluk düzeyine getirmesiyle Önasya'da dengeler kendiliğinden değişmiştir. Mittani Devleti'nin yokluğu Mittani'ye vasal krallık olan Asurlular bu boşluğu doldurmaya çalışır. Amarna arşivinde mektubu bulunan Asur-Ubalit, artık kendisini büyük kral gibi görmektedir. Firavuna biraderim şeklinde hitap etmiştir.¹¹⁵ Biraderim hitabı güç olarak eşit olan krallar kullanırdı. Örneğin I. Şuppiluliuma ile IV.Amenofis kralları kullanabilirdi. İkisinin de vasallığı yoktu ve bağımsızdılar. Ancak Asurlular Mitanniye bağlıydı. Mitannilerin yıkılışı ile bağımsız hareket etmeye ve güçlendiği manasında geliyordu.¹¹⁶ Bölgede Asur Devleti'ni durduracak bir güç olmalıydı. I.Şuppiluliuma bunun için harekete geçer. Mittani Devleti'nin son kralı Tuşratta idi. Tuşratta'nın oğlu Mattivaza, Vaşşukani düşmesi ile Babil'e kaçmıştır. I. Şuppiluliuma Mattivaza ile anlaşır. Günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Hitit'e bağlı bir devlet kurulur.¹¹⁷ Güçlenen Asur Devleti'ne karşı Hitit-Asur arasına tampon olarak Mitanni Devleti kurulur. Hitit Devleti'nin vasalıydı. Bu şekilde Asurlular kontrol altına alınarak oluşabilecek Asur tehlikesi önlenmiştir. I. Şuppiluliuma bununla da kalmayarak kızını Mattivaza'ya vererek tampon olarak kurulan Mitanni Devleti'ne varis olarak hak talep etme şansı olacaktı.¹¹⁸ Diplomatik ilişkiler doğrultusunda yapılan bu evlilik sayesinde Mitanni ülkesinde Hitit hakimiyeti daha da kalıcı hale gelmiştir.¹¹⁹ I. Şuppiluliuma Mitanni Devleti'ne son vermesi ve devamındaki süreçte öncelikle iyi bir

¹¹¹ Vaşşukani günümüzde Şanlıurfa civarındır.

¹¹² Alp, a.g.e. s. 95.

¹¹³ Halpa günümüzde Halep ve civarındır.

¹¹⁴ Kinal, a.g.e. s. 104.

¹¹⁵ Memiş, a.g.e. s. 113.

¹¹⁶ Dalkılıç, a.g.e. s. 15.

¹¹⁷ İnan, a.g.e. s. 136.

¹¹⁸ Memiş, a.g.e. s. 113.

¹¹⁹ Nogay, a.g.e. s. 103.

komutan oluşunu sonrasında ise ileri görüşlülüğünü göstermiştir. Asur tehlikesi belirmeden tampon devlet kurması ileri görüşlülüğünün kanıtıdır.

Amarna arşivinde yer alan mektuplara bakılırsa Kuzey Suriye'deki diğer beyler Hitit'e karşı Mısır firavunu IV. Amenofis'ten yardım istemiştir. Firavun bu taleplere kayıtsız kalmıştır. İstenen bu yardımlara karşı I.Şuppiluliuma ise bu mücadelenin Mısır'a karşı olmayıp asıl hedefin Mitanni Devleti olduğunu ilan etmiştir.¹²⁰ I.Şuppiluliuma mbu ilanla beraber hedefi Mısır gibi güçlü bir devletle rakip olmayı engellemekti. Hedefine de ulaşmıştı. I.Şuppiluliuma gerek askeri gerekse de siyasi yönü tam anlamıyla örnek teşkil edecek bir kraldı. Anadolu'da tam anlamıyla hgakimiyet kurmuştur. Kuzey Suriye'ye seferler düzenleyerek Mitanni egemenliğine son vermiştir. Tüm bu faaliyetlerini gerçekleştirirken de Mısır'la dostluk bağı kurarak Mısır'la mücadeleye girişmemiştir. Mitanni egemenliğine son verdikten sonra Mitanniye bağlı olan Asur Devleti'nin güçlendiğini fark eden I. Şuppiluliuma akıllıca siyaset izleyerek Mitanni Kralı Tuşratta'nın oğlu Mattivaza ile anlaşarak Asur'a karşı tampon devlet kurmuştur.¹²¹ Kızını Mattivaza'ya vererek de Mitanni tahtına varis bırakmış oldu. Örneklerle de anlaşılacağı üzere I. Şuppiluliuma başarılı bir siyaset izleyerek Hitit Devletini imparatorluk düzeyine getirmiştir. Bunu üstün dehasına, mükemmel askeri yönüne ve ileri görüşlülükle izlediği stratejilere borçluydu.

I.Şuppiluliuma ile Mısır ilişkileri IV. Amenofis'in ölümüne kadar dostane bir şekilde devam etmiştir. Mısır kraliçesinin mektubu ile I.Şuppiluliuma'nın çocuğunu kral olması için Mısır'a gelmesini talep eder. Kraliçe'nin bu talebi ile Şuppiluliuma oğlunu Mısır'a gönderir ve yolda Mısır kraliçesi düşmanları tarafından öldürülür. Bundan dolayı I.Şuppiluliuma intikam seferine çıkar ve Hitit-Mısır ilişkileri bozulur. Hitit Kralı çıktığı seferde başarılı olur. Ancak Mısır'dan Hatti ülkesine veba bulaşır.¹²² Bulaşıcı hastalık I.Şuppiluliuma'nın sonunu getirir. Mısır Seferi Hitit Kralı'nın galip olarak ayrıldığı sefer olsa da veba yüzünden Hititler'in kaybı büyük olmuştur. Devlete verdiği zarar faydadan çok daha fazladır. I.Şuppiluliuma Mısır Seferi'nden döndükten sonra yine Gaşkalar'a sefere çıkar. Ölümü be sefer esnasında gerçekleştiği düşünülüyor.

Şuppiluliuma Hitit geleneklerine ve politikalarına bağlı kalarak devleti en iyi şekilde yönetmiştir. Zaptettiği yerlerin şehir beylerini Hitit pransesleriyle evlendirerek politik izdivaç yoluyla barış politikası izlemiştir. Kızını Mitanni Kralı Mattivaza'ya vermesi buna örnektir.

¹²⁰ Kinal, a.g.e. s. 104.

¹²¹ Turgut, a.g.e. s. 116.

¹²² Çiğdem Atakuman, Tuğba Tanyeri Erdemir, Deniz Erdem-İlker Koç, a.g.e. s. 47.

Bunların yanında Hitit politikalarına sadık kalarak Kuzey Suriye ile yakından ilgilenmiştir. Zapt ettiği yerlere oğullarını ve akrabalarını atayarak onları küçük kral ilan etmiştir. Orda olanlar küçük kral olarak büyük krala sadık olma kaydıyla o bölgeyi yönetmişlerdir.

I.Şuppiluliuma'dan sonra başa II. Arnavunda geçiyor. Arnavunda'nın kaderi de babası gibi olup vebadan ölüyor. Ardından Hitit kralı II. Murşili olmuştur. II. Murşili ise yazmış olduğu Veba Duaları ve Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları adlı metinleriyle bu çalışmanın konusu olan Amarna Çağı ve öncesine ışık tutmuştur.

Çalışmanın konusu Hitit Antlaşma metinleri olup yukarıda adı geçen Amarna Çağı ise bu antlaşmaların elimize ulaşması açısından önemli bir dönemdir. Tarih ilmi için her zaman yazılı kaynaklar önemlidir. Yazılı kaynaklar sayesinde dönem hakkında net bilgilere ulaşılması mümkün hale gelir Dönem hakkında da daha doğru değerlendirmeler yapmak kolaylaşır. I. Şuppiluliuma öncesi dönemle alakalı yazılı belgeler sayılıdır. Bu yüzden ki o dönemler hakkında net bilgiler azdır. Ancak Amarna Çağı ile beraber bu durum tersine dönmüştür. Elimize geçen pek çok belge, antlaşma ve mektuplar sayesinde dönem hakkında net bilgilere ulaşılabilir. Çalışmanın konusunda yer alan Hitit Antlaşma metinleri hakkında da daha net bilgilere ulaşmak kolaylaşmıştır. Hem dönemin devletleriyle kurulan ilişkiler ve bu ilişkilerin sonucundaki yapılan antlaşmalar tarih ilmi için ayrı bir öneme sahiptir.

Yukarıda da belirtildiği üzere dönemin siyaseti iki büyük güç olan Mısır ve Hitit Devletleri ekseninde oluşmuştur. Bu iki devlet arasında meydana gelen mücadeleler, yapılan mektuplaşmalar ve antlaşmalar dönemin özelliklerini gözler önüne seriyor. Dönemin durumuna bir de Mısır-Hitit ilişkileri açısından bakmakta fayda var. Hitit ve Mısır devletleri Amarna Çağı'nın en güçlü devletleriydi. Amarna Çağı'nda özellikle III. Amenofis idaresindeki Mısır tüm ipleri elinde tutuyordu. IV. Amenofis'le beraber Mısır eski gücünü yitirmişti. Oluşan boşluğu I.Şuppiluliuma idaresindeki Hitit Devleti doldurmuştur.

Amarna Döneminde Mısır-Hitit ilişkileri hem Amarna mektuplarında hem de Boğazköy vesikalarından öğrenilir. Bu iki devletin karşılıklı mektuplaşmaları yer alır. Amarna Çağı'nda ön plana çıkan beynelmilellik ile uluslararası ilişkilerde büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Büyük devletlerde taht değişikliğinde ölen kral için taziye mektupları, başa gelen yeni kral için ise tebrik mektupları gönderiliyordu. I. Şuppiluliuma zamanında başa gelen Mısır Kralı IV. Amenofis'e I.Şuppiluliuma tebrik mektubu göndermiştir. III. Amenofis zamanında olduğu gibi IV. Amenofis zamanında da dostane ilişkiler devam etmiştir. I.Şuppiluliuma başa gelen yeni firavunu tebrik eder ve mevcut dostluğun devam etmesini talep eder. IV. Amenofis'ten

bu çağrıya olumlu dönüş yapılmıştır. Devamındaki süreçte I. Şuppiluliuma Hitit-Mitanni mücadelesinde Mitanni Devleti'nin Mısır'dan yardım istemesi üzerine I.Şuppiluliuma asıl hedefinin Mısır olmayıp Mitanni Devleti olduğunu Mısır'a iletmiştir.¹²³ IV. Amenofis ise önceki başlıkta yer verildiği üzere yeni din reformuyla meşgul olduğundan Mitanni Devleti ve Suriye civarındaki beylerin yardım çağrısına cevap vermemiştir.

Hitit Devleti Mitanni Devleti'nin varlığına son vermiş ve Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurmuştur. Mısır ile Hitit devletleri coğrafi olarak birbirlerine daha da yaklaşmıştır. I.Şuppiluliuma III. Amenofis'te olduğu gibi IV. Amenofis döneminde de Mısır'la dostane ilişkiler kurmayı amaçlamıştı. Bunu da IV. Amenofis'in tahta çıkışında mektupla dile getirmiştir. Veba Duaları metninin aktardığı üzere III. Amenofis ile I.Şuppiluliuma arasında Kuruştama Antlaşması bu husula alakalı olarak yapılmıştı.¹²⁴ Bu antlaşma Hattuşaş arşivinde ele geçmese de Veba Duaları metinlerinde olması belge niteliğinde olduğunun kanıtıdır.

I. Şuppiluliuma isteği doğrultusunda Mısır-Hitit ilişkileri IV. Amenofis Dönemi'nde de dostane şekilde sürmüştür. IV. Amenofis'in kendini yeni dine adanması da bu süreçte etkiliydi. IV. Amenofis yeni din reformuyla uğraşırken Hitit'e karşı mücadele eden Mitanni ve Kuzey Suriye beylerinin yardım çağrısına ve yalvarmalarına cevap dahi vermemiştir. Mısır ve Hitit devletleri arasındaki bu dostane ilişkiler IV. Amenofis'in ölümüne kadar devam etmiştir.

Mitanni Devleti'nin yıkılmasıyla isyane den Kuzey Suriye'deki Beyler isyan eder. Bu süre zarfında IV. Amenofis vefat etmiştir. I.Şuppiluliuma Kuzey Suriye'deki beylerin üzerine bu bölgeye sefere çıkar. Karkamış Şehri'nin zaptı esnasında Mısır Kraliçesi Dahamunzu(Dahamunniş)'ten mektup alır.¹²⁵ Bu mektupla beraber Mısır-Hitit ilişkileri gerginleşmeye başlar. Mektubun içeriğine bakılırsa Mısır Kraliçesi beyinin öldüğünü ve tahta geçecek varisin olmadığından bahseder. Oğlunun olmadığını yazar. I. Şuppiluliuma'dan oğullarından birini Mısır'a kral ve kendisine eş olarak ister. I. Şuppiluliuma ise emsal bir olay olmadığından bu isteğe şaşırır. Kararsız kalır. Devletin ileri gelenlerini toplar ve fikir danışır. I. Şuppiluliuma Hattuşaziti'yi seçerek Mısır'a gönderir. Elçinin görevi mektupta yer alan talebin gerçekliği hakkında bilgi edinmesiydi. Elçi olarak Hattuşaziti Mısır'a gider ve gerekli tetkiki yaptıktan sonra geri döner. Bu sırada I. Şuppiluliuma Karkamış'ı almış Hattuşaş'a

¹²³ Memiş, a.g.e. s. 113.

¹²⁴ Memiş, a.g.e. s. 114.

¹²⁵ Memiş, a.g.e. s. 114.

dönmüştü.¹²⁶ Hattuşaziti Mısır dönüşünde Mısır Kraliçesi'nin mektubu ile Hattuşaş'a gelir. Kraliçe bu mektubu Şuppiluliuma'ya yazmıştır. Mektupta Şuppiluliuma'nın ona inanması gerektiğinden bahseder. Kocasını ölmemiş ya da oğlu olsaydı Şuppiluliuma'nın kapısını çalmayacağından bahseder. Bunlara ek olarak da Hitit Kralı I.Şuppiluliuma'nın çok oğlu olduğunu duyduğunu ve bir tanesini kendisine eş aynı zamanda Mısır Devleti'ne kral olarak gönderilmesini talep ettiğini yineler. Bu mektuplaşmalar II. Murşili tarafından yazılmış Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları isimli metinde de geçer.¹²⁷

I.Şuppiluliuma aldığı ikinci mektupla beraber kararını verir. Oğlu Zannanza'yı göndermeye ikna olmuştur. Ancak Prens Zannanza Mısır'a varmadan yolda Mısır Kraliçesi düşmanları tarafından öldürülmüştür. Mektuplaşmalar ve Şuppiluliuma'nın Mısır'a elçi gönderip geri gelmesi zaman almıştır. Bu zaman zarfında da kraliçenin düşmanları boş durmamıştır. Hitit Prensi Mısır'da kral olsaydı tarihin akışı bambaşka olacaktı. Ancak Şuppiluliuma'nın kararsız kalması ve geç ikna olması sonucunda olaylar tamamen farklı cereyan etmesine yol açmıştır. Veba Duaları metinlerinde geçtiği üzere Şuppiluliuma bu olaylardan etkilenmiş ve Mısır'a karşı sefer düzenlemeye karar vermiştir. Evlat acısını hafifletmeye çalışıyordu. I. Şuppiluliuma Mısır'a gönderdiği mektupla öfkelerini dile getirmiştir. Mısır'a tehditler savurmuştur. Bu mektupla beraber Mısır-Hitit ilişkileri çıkmaza girmiştir ve savaş halini almıştır.¹²⁸ Mısır ile Hitit devletleri arasında yapılan Kuruştama Antlaşması bozulmuş Kadeş Savaşı sonucunda imzalanan Hitit Mısır Barış Antlaşmasına kadar ilişkiler kötüye gitmiştir.¹²⁹ I. Şuppiluliuma'nın III. Suriye seferi olacaktı.

Sefer için gerekli hazırlıklar yapıp sefere çıkılmıştır. Sefer başarıyla sonuçlanmıştır. Ancak devamındaki süreç hiç de öyle olmamıştır. Her galibiyet her zaman olumlu sonuçlanmayabilir. Bu zafer de Hitit ülkesinden çok şey götürmüştür. Hattuşaş'a getirilen esirlerin bir kısmında veba hastalığı vardı. Bu hastalık bulaşıcı olup tarihte en çok bulaşan ve ölümlere neden olan hastalıklardan biriydi. Haliyle esirlerden Hatti ülkesine veba geçmişti. Hatti ülkesine yayılmıştı. Yukarıda adı geçen II. Murşili'nin Veba Duaları metinlerinde bu salgından ayrıntılı olarak bahsedilir. Bu salgın Anadolu'da yirmi yıl kadar devam etmiştir.¹³⁰

¹²⁶ Karkamış Halep ile Gaziantep arasında Bereketli Hilal Bölgesinde olup Anadolu ile Mezopotamya arasında ticaret yolları üzerinde yer alan krallıktı.

¹²⁷ Memiş, a.g.e. s. 114.

¹²⁸ Turgut, a.g.e. s. 57.

¹²⁹ Alpaslan Ceylan, "Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın Dış Politikası Üzrüne Bir Değerlendirme", *Bellek*, 1, Hatay 2019,

s. 8.

¹³⁰ Özkan, s.g.e. s. 135.

I. Şuppiluliuma'nın sonunu getirmiştir. Adı geçen Hitit Kralı vebadan dolayı öldüğü tahmin edilmektedir.

I.Şuppiluliuma'dan sonra başa geçen oğlu II. Arnavunda'nın ölümü de maalesef vebadan olmuştur. Hatti ülkesinin nüfusu azalmıştır. Hatta Kadeş Meydan Muharebesinde paralı olarak cıvar beylikelrden asker talep edilmiştir. Bu olar Hatti ülkesinde azalan insan gücünün kanıtıdır. Kazançlı olması gereken zafer veba ile beraber Hitit Devleti'nin geriye götürmüştür.¹³¹ Öyle ki II.Murşili Veba Duaları Metinleri'nde Hatti ülkesinin tanrı ve tanrıçalarına "artık geride kalan çok az sayıda insan da ölürse sizlere kim ekmek ve içki kurbanı sunacak? Geriye kalan insanlar artık ölmesin! Onları bağışlayın." şeklinde yakarış ve yalvarmaları görülebilir. Veba Duaları Metinleri'nde de görüleceği üzere Hatti ülkesinde hem nüfus azalmış hem de vebaya karşı insanlığın çaresizliği artmıştır. Ülkedeki kral dahi böyle yakarışları varsa halkın hali daha da vahimdir.

Her ne kadar Prens Zannanza'yı Mısır'a gönderme konusunda kararsız kalmış ve vebadan ölmüş ise de başarılı bir devlet adamıydı. Aynı zamanda mükemmel bir komutandı. Aldığı şehirlere oğullarını ve yakın akrabalarını göndererek onları küçük kral ilan etmiştir. Böylece Hitit hâkimiyetini garanti altına almıştır. İzlediği siyaset ve stratejilerle örnek lider olmayı başarmıştır. Hitit geleneklerinden uzaklaşmayarak tüm hedeflerine ulaşmıştır. Hitit Devleti'ni imparatorluk düzeyine getirmiştir. Yönetimdeki istikrarı ölene dek devam etmiştir. İleri görüşlülüğünü her fırsatta göstermiştir.

1.2.4.2. II. Murşili Dönemi

II. Murşili'nin bıraktığı analler sayesinde bu dönem hakkında bilgiler edinilebilir. Çocuk yaşta tahta geçmesine rağmen devleti imparatorluk düzeyinde devralmış ve gayet iyi bir şekilde yönetmiştir.¹³² Öncelikle Gaşkalarla mücadele eder. Çocuk yaşta olmasından dolayı Anadolu'daki küçük krallıklar ayaklanır. Arzava memleketlerinin üzerine sefere çıkar. Batı Anadolu'da II. Murşili'ye karşı koalisyon kuruldu. Bu koalisyona Şeha Nehri memleketi kralı Manapadattaş da dâhildi.

Manapadattaş af dilemiş geri kalan beylerle de anlaşmalar yapılarak Batı Anadolu'da Hitit hâkimiyeti sağlanmıştır. Kuzey Suriye'de de sarılan Hitit hâkimiyetini tekrardan sağlamıştır. Halep Şehri ile yeniden anlaşma yapılmıştır.

¹³¹ Akurgal, a.g.e. s. 53.

¹³² Çığ, a.g.e. s. 205.

1.2.4.3. Muvattali Dönemi

Bu kral zamanında dönemin iki büyük gücü Hitit ve Mısır devletleriydi. Tarihin ilk meydan muharebesi bu dönemde gerçekleşecek. Mısır Firavnu'nun yazdırmış olduğu kitabeye göre Hitit Kralı asker yardımını almıştır. Düşman olunan beylerden dahi alınmıştır. Muvattali bu savaştan önce Anadolu ve Kuzey Suriye'deki beylerle anlaşmalar yapar. Bu savaşın görünürdeki sebebi Amurru Krallığı'nın taraf değiştirip Mısır tarafına geçmesiydi.

1.2.4.4. Urhi-Teşup Dönemi

Hitit tarihinde taht mücadelesine bir başka örnek de III. Hattuşili ile Urhi-Teşup(III. Murşili) arasında gerçekleşen mücadeleydi. II. Murşili'nin ölümünden sonra tahta geçen ağabeyi Muvattali, Hattuşili'yi önce komutan yapmış sonra ise Yukarı Ülke yönetimine vermiştir. III. Hattuşili kral olan ağabeyi Muvattali döneminde birçok askeri başarıya imza atmıştır. III. Hattuşili'nin kuzeyde bulunan Gaşkalar'ın isyanını bastırarak onları ülkeye tekrar bağlaması onun ilk askeri başarısı olarak kabul edilebilir. Hattuşili, Gaşkaları sadece ülkeye bağlamakla kalmayıp aynı zamanda Gaşkalar'ı Kadeş Savaşı'nda askeri bir güç olarak da kullanmıştır. Hattuşili genel vali konumunda görevli iken askeri başarıları neticesinde ağabeyi Muvattali tarafından Hakpii Krallığı'na getirilmiştir. Hattuşili'nin kral olmadan önce ağabeyi Muvattali'ye siyasi ve askeri olarak destek olması ve başarılar sağlaması onun krallığı döneminde de başarılı olabileceğinin göstergesi olarak düşünülebilir. Muvattali'nin ölümünden sonra yeni kral oğlu Urhi Teşup (III. Murşili) olmuştur. Urhi Teşup tahta geçtikten sonra amcası Hattuşili'nin babası Muvattali döneminde elde ettiği kral yardımcılığı görevine son vermek istemiştir. Urhi Teşup bunun sonrasında Hattuşili'nin sahip olduğu toprakları da elinden almıştır. Tüm bu olayların akabinde Hattuşili, Urhi Teşup'a karşı savaş ilan etmiş ve savaşı kazanarak yeğenini öldürmeyerek Kıbrıs'a sürgüne yollamıştır. III. Murşili'nin tahta geçmesinden sonra amcası III. Hattuşili ile olan mücadelesinden dolayı ülkeye bağlı birçok krallığın yaşanan mücadelede taraf tutması ülkedeki siyasi birliği bozmuştur. Mira ve Ahhiyava Ülkeleri III. Murşili'nin, Şeha Nehri Ülkesi de III. Hattuşili'nin yanında yer almışlardır. Ahhiyava ile Hitit Devleti arasında ilişkiler aktif olup arada mektuplaşmalar gerçekleşmiştir.¹³³ Özellikle Anadolu'nun batısında bulunan ülkeler hakkında III. Murşili'nin tahttan indirilmesinden sonra kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. III. Hattuşili'nin

¹³³ Semih Gerçek, *Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile Siyasi İlişkilerinde Mektupların Önemi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014, s. 84.

tahta çıkması yasal değil güç kullanarak olmuştur. III. Hattuşili tahtı yeğeninden gasp ederek almasını bazı nedenlere dayandırmaya çalışmıştır. Bunu da Urhi Teşup'un kralın yasal eşinden olmayan bir çocuk olduğunu ve dolayısıyla tahtın sahibi olmasının mümkün olmayacağını öne sürerek yapmıştır. Büyük Kral II. Muvattalli öldüğünde, eski bir kurala uyulmuş ve imparatorluğun en güçlü adamı olan kardeşi Hattuşili yerine, oğlu III. Murşili/Urhi-Teşup tahta geçmiştir. O, başkenti Tarhuntaşşa'dan, yeniden Hattuşa'ya taşımıştır. Büyük Kral ile imparatorluğun ikinci adamı Hattuşili arasındaki uzlaşmacı tutum, zamanla bozulmuş ve Büyük Kral'ın, amcası Hattuşili tarafından tahttan uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

1.2.4.5. III. Hattuşili Dönemi

III. Hattuşili tahta geçtikten sonra Muvattalli'nin diğer oğlu olan Kurunta'yı Tarhundaşşa'ya yönetici olarak atamıştır. III. Hattuşili bu atamayı bir buyrukla yayınlamış ve buyrukta “kral ve kraliçenin Kurunta'yı Tarhundaşşa ülkesine kral yaptıklarını” ilan etmiştir. Kurunta'nın Hititler için önemi sadece bu krallığa getirilmesi ile sınırlı kalmamıştır. Kurunta'nın III. Hattuşili'den sonra veliaht ilan edilen IV. Tuthaliya'nın tahta geçmesinde ona destek vermesi onun siyasi gücünü göstermektedir. Yukarıda bahsedildiği üzere III. Hattuşili Muvattalli'nin oğulları ile tahtını ve egemenliğini koruyabilmek için savaşarak ya da yöneticilik vererek onları tehdit olmaktan çıkarmıştır. Telepinuş her ne kadar başa geçmeyi kaidelere bağlasa da taht mücadeleleri devam etmiştir.¹³⁴

III. Hattuşili Urhi-Teşup Dönemi'nde yaşanan olayların tanrıların karar verdiği bir “Hak Sorunu” olarak göstermiştir. Yasal bir biçimde tahta geçmediğinin bilincinde olduğu için III. Hattuşili, dini ve diplomatik görevlerine çok sıkı bir şekilde bağlıydı. Kült (tapınma, ibadet) görevlerinde Büyük Kraliçe Puduhepa kendisine yardımcı olmaktaydı. III. Hattuşili Dönemi Hitit Devleti'nin altın çağıydı. Mısır ile Kadeş Savaşı sonucunda barış antlaşması yapılır.¹³⁵ Mısır'da II. Ramses vardı. Bu iki kral arasında eşit şartlarda yapılan ilk antlaşmaydı. Bu antlaşmanın yapılmasında III. Hattuşili'nin eşi Pudehepa'nın payı büyüktür.¹³⁶

Bölgede II. Muvattalli döneminden ve Kadeş Savaşı'ndan bu yana II. Ramses hüküm sürmekteydi. Hattuşili Asur ve Babil Hükümdarları ile olduğu gibi, II. Ramses ile de

¹³⁴ Çığ, a.g.e. s. 153.

¹³⁵ Özkan, a.g.e. s. 148.

¹³⁶ Çığ, a.g.e. s. 176.

hükümdarlar arasındaki olağan ilişkilerini sürdürmüştür.¹³⁷ I. Şuppiluliuma'dan beri süregelen savaş durumunu sona erdirmiş ve Mısır ile barış antlaşmasını imzalamıştır. Antlaşma Hattuşa'da ortaya çıkarılan ve günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan kil tabletten anlaşılmaktadır. Akadca yazılmıştır. Ayrıca Mısır-Karnak Ramesseum'da da Mısır hiyeroglifi ile kaleme alınmış kopyaları görülmektedir. II. Ramses ile yapılan barış antlaşması, Hattuşili'nin hükümdarlık döneminde ulaştığı bir zirvedir. Hattuişili kızını Mısır Kralı Ramses'e vererek aralarındaki dostluğu daha kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Bu evliliğin en güzel kanıtı III. Hattuşili'nin kızını Ramses'e verdiği anın anlatıldığı Abu Simbel Kabartması'dır.¹³⁸ Bu başarı kendisinin rakipleri Asur ve Babil ile Ege'deki rakibi Ahiyava karşısındaki konumunu güçlendirmiştir.

Kurallara uygun olmaksızın tahta çıkmış olmasına rağmen, III. Hattuşili önemli politik başarılar ve uluslararası takdir kazanmıştı; ancak Hattuşa'da tahtına çıkacak kişi ile ilgili düzenlemeyi yapmak da kendisi için önemliydi.¹³⁹ Önceden seçilen varisten vazgeçilmiş ve yerine Prens IV. Tuthaliya seçilmişti. Tuthaliya tahta çıktıktan sonra, Tarhuntaşa Kralı Kurunta ile antlaşma yapmış ve Tarhuntaşa ülkesinin sınırları yeniden çizilmiştir. II. Muvattali'nin oğlu olarak hanedandan gelen krala, imparatorluk hiyerarşisi içinde Karkamış Kralı ile aynı düzeyde yer verilmiştir.¹⁴⁰

1.2.5. IV. Tuthalya Dönemi

Hattuşas arşivinde bu döneme ait pek çok belge bulunması açısından dönem hakkında net bilgilere ulaşılabilir. III. Hattuşili Zamanı'ndaki güç azalmış devlet çöküşe doğru gitmeye başlamıştır. Hititlere bağlı krallıklar isyan etmeye başlamışlardı. Alaşya'daki bu duruma istinaden IV. Tuthalya adaya donanma gönderir. Buradaki sorunu geçici süreliğine hallettikten sonra Asur tehlikesi kendini gösterir. Hatta Asur Devleti o kadar ileriye gider ki kendini büyük devlet olarak kabul ettirir. Asur ilerleyişi sonucunda Asur-Hitit ilişkileri bozulmuştur. Asur Devleti vakit kaybetmeden Hitit Şehir Devletleri'ne saldırmıştır.¹⁴¹ IV. tuthalya Asur ilerleyişine karşı Hitit vasalı Amurru Kralı İştarmuva ile antlaşma yapmıştır.¹⁴² Hitit Devleti'ne ait antlaşmalar ikinci bölümde ele alınacak olup ayrıntılarına orada

¹³⁷ Çakmak, a.g.e. s. 201.

¹³⁸ Güllühan Özdemir, a.g.e. s. 63.

¹³⁹ Çığ, a.g.e. s. 216.

¹⁴⁰ Çakmak, a.g.e. s. 213.

¹⁴¹ İlknur Taş, Hitit Kralı IV. Tudhaliya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 101.

¹⁴² Memiş, a.g.e. s. 134.

değınilecektir.¹⁴³ Aslında tüm bu antlaşmalar Anadolu’da ilerleyen Asur kuvvetlerine karşı yapılmıştı. IV. Tuthalya’nın Amurru politikası da bunun sonucundaydı.¹⁴⁴

IV. Tuthalya ilk yıllarında Tarhundaşşa Tahtına oturtulan kuzeni Kurunta ile de yeni bir antlaşma yapmıştır. Kurunta’yı kendisi gibi *Büyük Kral* olarak tanımıştır. Devlet burada ikiye ayrılmış. Devamındaki süreçte ise Karkamış Krallığı da bağımsız hareket etmesinden aslında devletin ikiye ayrıldığı yorumu yapılabilir.¹⁴⁵ Bunların dışında batıdaki Ahiyeva Krallığı da bağımsız hareket etmeye başlamış Batı Anadolu’daki Hitit hâkimiyeti de zayıflamıştır. Tam da bu sırada Eskiçağ’ın birinci dünya Savaşı olarak nitelendirilen Troya Savaşları sürmekteydi. Adı geçen savaş Yunanistan’da oturan Akalar’la Batı Anadolu’da oturan Troyalılar arasında gerçekleşmiştir. IV. Tuthalya yönetimindeki Hitit Devleti içinde bulunduğu durumdan dolayı Anadolu halkı olan Troyalılar’a yardım edememiştir. Hitit Devleti’nde siyasi yapı parçalanmış eski gücünde değildi. Batı’da Ahiyeva Krallığı bağımsız hareket ediyordu. Bunun dışında imparatorluğun her yerinde bağımsızlık hareketleri başlamıştır.¹⁴⁶

1.2.6. II. Şuppiluliuma ve Hitit Devleti’nin Yıkılışı

III. Hattuşili sonrasında devlet çöküşe doğru gitmiştir. Sırasıyla IV. Tuthalya, III. Arnavunda ve II. Şuppiluliuma başa geçmiştir. Ülke De kıtlık baş göstermiş Mısır’dan alınan yardım dahi yeterli olmamıştır. M.Ö. 1240-1230 yılları arasında gerçekleşen Troya Savaşlarında Troyalılar’a yardım edilememiştir. Devletin kötü gidişatına M.Ö. 1200’lerde ani bir şekilde Ege Göçleri cereyan eder. Bu göç dalgası ani ve yıkıcıdır. Hiti Devleti gibi M.Ö. 2. Bin yıl kavimleri olan Mitanni ve Babil devletleri de tarih sahnesine karışmıştır. Hitit Devleti varlığını Anadolu’da küçük krallıklar şeklinde sürdürmüştür.¹⁴⁷ Hitit Devleti’ndeki meydana gelen taht kavgaları da önemli bir sebeptir. III. Şuppiluliuma gibi başarılı krallar gelememiş yönetim her geçen gün daha da kötüye giderek yıkılışı kaçınılmaz olmuştur.

¹⁴³ Taş, a.g.e. s. 43.

¹⁴⁴ Taş, a.g.e. s. 236.

¹⁴⁵ Taş, e.g.e. s. 144.

¹⁴⁶ Taş, a.g.e. s. 46.

¹⁴⁷ Akurgal, a.g.e. s. 65.

İKİNCİ BÖLÜM HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN İNCELENMESİ

Çalışmanın asıl konusu Hitit antlaşma metinlerinin şekil ve muhteva yönünden incelenmesi olup ilk bölümde adı geçen antlaşmalara yol açan durumlar ve antlaşmalara yön veren Hitit Devleti'nin siyasi yapısına değinilmiştir. Antlaşmaları anlamak için antlaşmaların yer aldığı zaman dilimşine hakim olmak şarttır. Dönem bilinmezse yapılan antlaşmalar da tam anlamıyla bilinemez. O yüzden ki öncelikle siyasi yapıya, konjonktürel duruma ve içinde bulunan şartlara vakıf olmak şarttır. Adı geçen durumlar ne kadar iyi bilinirse antlaşmalar da o denli anlaşılır. Devletin yapmış olduğu antlaşmaları anlamak adına o devletin siyasi, kültürel ve en önemlisi de diğer devletlerle olan ilişkilerinin iyi bilinmesi gerekir.

Bahsedilen özellikler dışında devletin yaşadığı zaman dilimindeki devletin bulunduğu coğrafyaya da hakim olmak gerekir. İbn-i Haldun'un "Coğrafya kaderdir" sözünde geçtiği üzere coğrafya hem insanın hem de devletlerin kaderidir Örneğin Avusturalya gibi sakin ve sonradan keşfedilmiş coğrafyalar daha sakindir. Ancak Anadolu, Mezopotamya ve Orta Doğu gibi insanlığın en eski döneminden beri var olmuş ve ilişkilerin yoğun olduğu coğrafyalarda durum hiç de öyle olmamıştır. Sürekli iletişim trafiği, mektuplaşmalar, mücadeleler, savaşlar ve bunların neticesinde antlaşmalar yapılmıştır. Bunların sayısı da bir hayli fazladır. Özellikler coğrafya yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin bir yere durum daha da hareketli bir hal alır. Örneğin Anadolu, Mezopotamya ve Orta Doğu coğrafyaları yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olup insan yaşamı için elverişli şartlara sahip coğrafyalardır. Haliyle adı geçen topraklarda sözkonusu bu zenginliklerden dolayı coğrafyaya hakim olmak isteyen pek çok devlet olmuştur. Başka bir deyişle bu coğrafyala özellikle güçlü devletlerin kızıl elması olmuştur. Ulaşılmayı nihai hedef olarak görülen Anadolu gibi coğrafyalar uğruna tarih boyunca mücadeleler verilmiş, pek çok savaşlar yapılmıştır. Bu uğurda milyonlarca insan ölmüş, sayısızca devlet tarih sahnesine gömülmüştür.

Bu tez çalışmasının konusu olan Hitit Antlaşma metinlerine giden yolda sayısızca mücadeleler verilmiştir. İlk bölümde ayrıntıları verilmekle beraber Hitit Devleti yaşadığı döneme adını altın harflerle tarihe yazdırmıştır. Dönemin siyasi durumu Hitit Devleti etrafında şekillenmiştir. Yaşadığı zaman dilimindeki dünyada tam ortada yer alımla beraber siyaseti de etkili bir şekilde Anadolu emrkezli yürütmüştür. Tüm bunlardan yola çıkılırsa

zorlu olan bu durum pek çok mücadele, mektuplaşma ve antlaşmayı beraberinde getirmiştir. Dönemin antlaşmalarına bakarak dönem hakkında net bilgilere ulaşmak mümkündür. Bilindiği üzere tarih bilimi için yazılı kaynaklar tarihi bilim yapan ögelerin başında gelir. Yazılı kaynaklar net bilgi olup kesin kanıt özelliği taşımaktadır. Yine bu yazılı belgelere bakarak dönemin siyasi durumu dışında sosyal, iktisadi, kültürel, dini ve diğer tüm alanları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Tarihi olayları aydınlatmak adına öncelikle başvurulacak yer yazılı belgelerdir. Antlaşma metinleri de bu yazılı belgelerin başında yer alan belgeler arasındadır. Dönem aydınlatırken kesin kanıt taşımaları açısından ayrı bir öneme sahiptirler.

Bir devletin antlaşma metinlerine bakarak bulunmuş olduğu durum ve olaylar hakkında yorum yapmak mümkündür. Çünkü antlaşma metinleri hem dönemde yer almış hem de o dönemin aynasıdır. Bu metinlere bakarak dönem görülmüş olur. Döneme ayrı yönlerini görerek ait oldukları devlet hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşmak gayet mümkündür. Devletin çağdaş devletleri hakkında da bilgiler edinilir. Bu durum da olaylara bir bütün çerçevesinde bakılmasına yardımcı olur.

2.1. HİTİT ANTLAŞMA METİNLERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Yukarıda belirtildiği üzere antlaşma metinleri ait olduğu devlet hakkında bir çok bilgiyi barındırır. Yazılı kaynak olmaları açısından içerdikleri bilgiler kesin olma özelliğine sahiptir. Yani antlaşma metinlerine bakarak devlet hakkında net bilgilere ulaşılabilir. Hitit Devleti Anadolu'da aktif olarak yer almıştır. Aktif olma durumunu var olduğu dönemlerin hemen hemen hepsinde etkili bir şekilde göstermiştir. Aslında bulunduğu coğrafya bunu zorunlu kılmıştır. Anadolu günümüzde olduğu gibi tarihin her döneminde de köprü görevini üstlenerek geçiş güzergâhında bulunmuştur. Her dönemde çoğu kavmin uğrak noktası olan Anadolu toprakları Hitit Devleti için de vazgeçilmez olmuştur. Doğu veya Batı kavimleri için ticaret ya da başka sebeplerden dolayı Anadolu'dan geçmek zorunda olunan coğrafya olma özelliğini hala koruyor.

Günümüzde olduğu tarihin her döneminde de uğrak noktası halinde olan Anadolu toprakları pek çok kavim tarafından geçiş olarak kullanılmış hatta çoğu kavmin yerleştiği bir coğrafya olmuştur. İnsan yaşamı için gerekli, her şey mevcuttu. Hatta fazlası dahi vardı. Yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin olup büyük devletlerin gözünü diktiği yerlerin

başında gelir. Toprakları verimli olup su kaynakları bakımından fazlasıyla yeterli olan bir coğrafyadır. Haliyle yaşanılabilir olma özelliğinin tarih boyunca korumuştur. Hititler'de Anadolu'ya yerleşmiş ve bu coğrafyaya sahip olmak adına pek çok mücadele vermiştir. Sahip olmakla kalmamış bölgede siyasi birliği korumak adına pek çok mücadeleyi vermiştir. Anadolu'da siyasi birliği korumak için de ayrıca mücadele etmiştir. Bu mücadele hem içeride kendi beyleriyle hem de dışardaki güçlü devletlere karşı olmuştur.

Hiti Devleti yaşadığı dönemde büyük devletlerin arasında yer almış bu gücünü uzun yıllar korumayı başarmıştır. Var olduğu zamanda siyasi ve diğer durumlar Hitit Devleti merkezli gelişmiştir. Tarih boyunca bu duurm güçlü devletler etrafında şekillenmiştir. Hitit Devleti için de durum değişmemiştir. I. Hattuşili ile başlayan süreç imparatorluğun sonuna kadar sürmüştür Hitit Devleti'nin siyasi durumunun güçlü oluşu devletin her alanına yansımıştır. Bunlar bir bütündür. Her biri ayrı parça olup Hitit Devleti'nin güçlü oluşunu meydana getirir. Kültür ve medeniyetine bakıldığı zaman da yüksek bir medeniyet göze çarpar. Gerek kadınların durumu gerekse de hukukuna bakıldığında bu durum rahatlıkla görülebilir. Çağdaş devletler ile kıyaslandığında Hitit Devleti her anlamda yüksek bir medeniyet kurmuştur. Doğal olarak da bunun meyvelerini siyasi durumda da almıştır.

Hitit Devleti Orta Anadolu'da kurulmuş ardından Anadolu'da siyasi birlik sağladıktan sonra Mezopotamya'ya kadar uzanan egemenlik sahası kurmuştur. Bunu kurarken de çağdaşı olan devlet ve beyliklerle ilişki halinde olmuştur. Bu ilişkiler mektuplaşmalar ve antlaşmalar şeklinde olmuştur. İmparatorluk gibi güçlü olduğu dönemlerde istediği gibi şekil vermiştir. Zayıfladığı dönemlerde ise ittifak arayışı ile antlaşmalar yapılmıştır. Buna en güzel örnek imparatorluk döneminden sonraki dönemde Anadolu'da beliren Asur tehlikesine karşı krallıklarla yapılan ittifak antlaşmalarıdır.

Hititlerin en başarılı olduğu alanlardan biri de yürütmüş oldukları diplomasıdır. Hititler'in bu politik başarısını; antlaşmalar ve mektuplaşmalar oluşturur. Anadolu'ya hâkimiyet kurdukları dönemde bazı durumlara dikkat ettikleri göze çarpar. İlişki kurulan devlet ve memleketlerin jeopolitik konumu, tarihi ilişkileri ve kültürel yapıları göze çarpar.¹⁴⁸ Boğazköy'de yapılan kazılarda bulunan 33 bin üzerindeki kil tabletler Hitit siyasi tarihinin ulaşmış olduğu yüksek seviyeyi göstermeleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu tabletleri antlaşmalar, mektuplaşmalar, kral yıllıkları, bağış belgeleri ve dini metinler

¹⁴⁸ Caner Özdemir, *Hitit Belgelerine Göre Devletlerarası Mütakabiliyet*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, s. 25.

oluşturmaktadır.¹⁴⁹ Özellikle Amarna Çağı'nda göze çarpan büyük devlet ve küçük devlet şeklinde isimlendirmeler ve özellikle küçük devletlerin büyük devletlere göndermiş oldukları tebrik, baş sağlığı vs. konularında mektuplar da belge olma özelliği taşır. Mektuplaşmalar dışında antlaşmalar da belge niteliğinde olup bu antlaşmalara bakarak dönem hakkında net bilgilere ulaşmak mümkündür. Hitit Devleti'nin de yaptığı antlaşmalara bakarak siyasi, sosyal, kültürel ve pek çok alanda durumunu görmek mümkündür. Güçlü olduğu dönemlerde siyaseti yönlendirdiği göze çarpar. Tarih boyunca güç kimde ise siyaset de o devletin ekseninde etrafında şekillenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde antlaşma metninin içerik ve şekil yönünden ele alındıktan sonra antlaşma metinleri yorumlanmıştır. Antlaşmaların yorumlanması başlığında antlaşmanın yapıldığı devlet veya krallık hakkında bilgiler de verilmiştir. Kizzuvatna, Arzava, Mısır, Tarhuntaşa, Amurru, Mitanni gibi devletlerle ve bağlı krallıklar hakkında bilgi verip ardından antlaşma metinleri yorumlanmıştır. Antlaşma metinleri yorumlanmadan önce hangi devlet ile yapıldıysa o devlet hakkında öncelikle bilgilendirmeler yapılmıştır. Antlaşma metninin anlamak adına dönemin şartlarını iyi bilmek gerekir. Dönem iyi bilinirse antlaşma metinleri de daha doğru değerlendirilebilir.

2.1.1. Hitit Antlaşma Metninin Şekil Yönünden Değerlendirilmesi

Antlaşma metninin bir kısmı Hititçe bir kısmı da Akkadça olarak yazılmıştır. Hitit imparatorluk devrinde diplomasi dili Akkadça olduğundan Hitit Devleti de antlaşma metinlerini bu dilde yazmıştır. Hititler yine de Anadolu coğrafyasındaki yaptığı antlaşmalarda Hititçe'yi kullanmıştır. Akkadça ise Kuzey Suriye gibi Anadolu toprakları dışında yaptığı antlaşmalarda kullanmıştır. Antlaşma metinleri genellikle sırasıyla; önsöz, tarihsel giriş, Hitit kralına sadakat, sınırlar, askeri yükümlülükler, ayaklanmaya ve dış düşmanlara karşı savunma, tutsakların durumu, dedikodu, tabletin yıllık olarak okunması yemin tanrıları, tanıklar listesi, beddua ve dua, Hitit kralının korunmasına dair şartlar şeklinde yazılmıştır.¹⁵⁰ Mısır belgeleri içinde Hitit devleti antlaşma metinlerini yansıtan belgelere rastlanmamasına karşılık M.Ö. 1. Bin yılda yapılan antlaşmalar Hitit Devleti'nin antlaşma geleneklerine göre hazırlanmıştır.

Dönemin diğer devletlerin antlaşma geleneğine de kısaca değinmekte fayda var. Örneğin Asur Devleti antlaşma metinlerinde beddua bölümleri özenle hazırlanırken dua kısımları

¹⁴⁹ Özdemir, a.g.e. s. 27.

¹⁵⁰ Güngör Karağuz, *Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2018, s. 12.

ihmal edilmiştir. Bununla beraber vasal devletlerden yardım isteme mevzusu üzerinde pek durulmamıştır. Fakat Asur Devleti antlaşmalarında kral ve ailesine sadakat, ayaklananlara karşı davranılması gereken tutum, antlaşmanın bozulması durumundaki uygulamalara Hitit antlaşma metinlerinde olduğu gibi ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

Hitit Antlaşma geleneği Asur dışındaki uygarlıkları da etkilemiştir. Bu duruma örnek olarak Grek ve Roma antlaşmaları da örnek olarak verilebilir. Şekil olarak bakıldığında Hitit antlaşma metinlerindeki bazı bölümler adı geçen devletlerin antlaşma metinlerinde de yer alır. Örneğin tanrı listesi ve bu listedeki sayılan yer, gök, dağlar ve nehirler gibi kısımlar Grek antlaşma metinlerinde de yer almaktaydı.¹⁵¹

Bunların dışında Hitit Devleti antlaşma yaptıktan sonra yapılan bu antlaşma adını anıt dikildiğine dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Asur antlaşmaları içinse anıtlar dikilmiştir. Mari ve Alalah belgelerinde bazı hayvanların da kurban edildiği anlaşılmaktadır. Hitit Antlaşma metinleri imzalanmadan önce bir koyun boğazlandığı izlenimi Eski Hitit Devleti zamanında yapılan antlaşmalardan biri olan Huhazama antlaşmasından çıkarılabilir.¹⁵²

Hitit Devleti antlaşmaları vasal olarak kendisine bağlı olan devletlerle ve bağımsız olan çağdaş devletlerle yapmıştır. Vasal devletler ise fethedilen yerlere hanedan üyelerinden kişiler gönderilerek orada Hitit hâkimiyeti kurulurdu. Bu durum kalıcı Hitit egemenliğini sağlıyordu. I. Şuppiluliuma Dönemi'nden beri var olan bu devlet yapılanmasındaki vasal devletler iç işlerinde serbest dış işlerinde ise Hitit kralına bağlıydı.¹⁵³ Eskiçağ'da olduğu gibi yapılan bu diplomasi trafiğinin temelinde çıkar ilişkileri ve karşılıklı çıkar çatışmaları etkili olmuştur.¹⁵⁴ Hitit Devleti'nde antlaşmaları belirleyen pek çok unsur mevcuttur. Bunların başında dış etkenler, bölgesel koşullar, Hitit coğrafyasının jeopolitik ve strateji özellikleri sayılabilir. Adı geçen bu durumlara göre antlaşmalar şekillenmiştir.

Hitit antlaşma metinlerini şekil yönünden incelendiğinde antlaşma metinleri büyük devlet olarak nitelendirilen devletlerin ekseninde yazılmıştır. Güçlü devletin kralları övülmüştür. Yukarıda geçtiği üzere Hitit krallarına sadakat belirtilmiştir. Aksi halde isyan olarak algılanırdı. Yenilen devletler veya güçsüz devletlerin askeri yükümlülükleri antlaşma metinlerinde açıkça belirtilirdi. Ülkede çıkan ayaklanmaya veya dış düşmanlara karşı savunma durumları da diğer hususlarda olduğu gibi antlaşma metinlerinde açık açık

¹⁵¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Antlaşma Metinleri, s. 13.

¹⁵² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 14.

¹⁵³ Özdemir, a.g.e. s. 28.

¹⁵⁴ Turgut, a.g.e. s. 19.

yazılmıştır. Antlaşma metninin son kısmı ise beddua ve dua kısımlarıdır. Beddualarda antlaşma metninin yer aldığı tableti kıran veya ona zarar verenlere lanetler edilirken dua kısmında ise bu antlaşma metninin geçtiği tabletleri koruyanlara da iyi durum ve hallerin olacağı söylenmiştir.

Antlaşma metinleri şekil yönünden bile incelenince bu kadar kısımların yer alması, olay ve durumlar hakkında ayrıntılı kısımların yer alması diplomasi kültürüne önem verildiğinin kanıtıdır. Dua ve beddua kısımlarının olması bile antlaşma metinlerine verilen önemin kanıtıdır. Diplomasiye verilen değerin en büyük kanıtı da yapılan antlaşmalardır. Hitit medeniyetinin ilerde oluşu yapılan antlaşma metinlerine de yansımıştır. Hemen hemen neredeyse tüm antlaşma metinlerinde bu durum korunmuştur. Hitit medeniyetinin ilerde oluşuna antlaşma metinlerinde de görmek mümkündür.

2.1.2. Hitit Antlaşma Metninin Muhteva Yönünden Değerlendirilmesi

Hitit antlaşma metinlerine bakıldığında devlet hakkında devletin siyasi yapısıyla alakalı pek çok bilgiye bu antlaşma metinlerinden ulaşılabilir. Yaptıkları antlaşmalardan uluslararası alanda diğer devletlere olan tutumlarını, uluslararası itibarlarını ve diğer devletlerin Hititlere karşı tutumları görülebilir. Antlaşma içeriklerine bakıldığında Hitit Devleti için diğer devletler nakru ve salmu olarak iki gruba ayrılırdı. Nakru ismi düşman, salmu ismi ise dost devletler anlamında kullanılırdı. Düşman olarak nitelendirilen devletler salmu yani dost olarak adlandırılabilmesi için tanrılar tarafından onaylanmış bir antlaşmayı o devletle yapmak gerekirdi. Bu şekilde bir antlaşma yapılmadığı takdirde nakru olan devlet bu şekilde kalmaya devam ederdi.¹⁵⁵ Yabancı devletlerin dost veya düşman sayılmasına Hitit kralı karar vermektreydi. Bu anlamda son söz krala aitti.¹⁵⁶

2.1.2.1. Hitit Devleti'nin Eşit Şartlarda Yaptığı Antlaşmaların Özellikleri

Hitit kralları bir önceki başlıkta ifade edildiği üzere vasal devletlerle ve bağımsız çağdaş devletleri ile yaptığı antlaşmalar mevcuttu. Vasal devletlerle ve bağımsız devletlerle yapılan bu antlaşmaların içeriği farklıdır. Hitit kralları eşit olarak gördüğü devletlerle bu eşitlik durumunu yaptıkları antlaşmalarla dile getirmiştir. Adı geçen bu eşitlik taraflar arasında tam

¹⁵⁵ Turgut, a.g.e. s. 43.

¹⁵⁶ İlknur Taş, Haluk Perk Koleksiyonu'ndan 3 Yeni Hitit Mührü, Ömer Çapar'a Armağan, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35/S. 60, 2012, s. 325.

bir eşitlikle karakterize edilmiştir. Bu şekilde yapılan antlaşmalarda hiçbir dayatma olamaz. Bu durumun aksine her kral üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirirdi. Buna verilebilecek en güzel örnek Mısır-Hitit devletleri arasında yapılan barış antlaşmasıdır. Kadeş Savaşı'nın üstünü olmadığı için savaş sonrasında yapılan antlaşma da eşit şartlarda yapılan antlaşma şeklinde olmuştur. Yapılan antlaşmada III. Hattuşili ve Mısır Firavunu II. Ramses aralarında eşitlik kavramının vurguladıkları göze çarpar.¹⁵⁷ Örneğin; iki devlet arasında yapılan antlaşmaların yeniden teyidi, saldırganlığın karşılıklı feshedilmesi, yine karşılıklı savunma antlaşması, Hitit hükümdarlarının atadığı varisin resmi olarak tanınması ve kaçakların iadesi hususunda ortaklaşa karar verilmesi şeklinde maddeler yer almıştır.¹⁵⁸ Mısır ve Hitit devletleri kralları bu antlaşma sonrasında birbirlerine sevgi ve saygı içeren mektuplar göndermişlerdir. Bu ittifaklarını siyasi evliliklerle de taçlandırmışlardır.

Mısır devleti ile yapılan bu antlaşma dışında diğer bağımsız ve eşit şartlarda yapılan antlaşmalarda devletlerin kralları birbirine kardeşim diye hitap etmiştir. Bu hitap aslında iki tarafın da eşit durumda olduğunun göstergesidir. Örneğin Hitit Devleti'nin zayıfladığı son zamanlarında güçlenen Asur Devleti kendini büyük devletler arasında görmüş ve Hitit kralı gibi güçlü devletlerin krallarına biraderim yani kardeşim olarak hitap etmesi de buna verilebilecek en güzel örnekler arasındadır.

Hitit devleti sınırlarda oluşan tehlikeler karşısında da ittifak arayışına girmiş ve bunun sonucunda ittifak antlaşmaları yapmıştır. Mısır Devleti ile yapılan barış antlaşmasında yaklaşan Asur tehlikesinin etkisi de vardır. Yaklaşan bu tehlikeye karşılık Mısır ile dostluk ilişkisi kurulmuştur. Hitit Devleti'nin antlaşmaları arasında ittifak antlaşmaları da mevcuttur. Bu ve buna benzer sebeplerle yapılan antlaşmaların içeriğine bakılacak olunursa en önemli sebep ekonomiktir. Bu açıdan bakıldığında Hitit Devleti yıkılışına doğru artan tahıl ithalatı da antlaşmaların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Örneğin III. Hattuşili'nin Hitit kralı olduğu zaman diliminde Heshmi-Sarrumma isimli Hitit Prensi tahıl ticareti için Mısır ülkesine gönderilmiştir.¹⁵⁹ Bu olay Mısır'dan Hitit ülkesine yapılacak olan tahıl ithalatının başlangıcı olabilir. Yerel üretimdeki sıkıntılar eksikliklere yol açmış bu durumda ithalatı zorunlu kılmıştır. Bilindiği üzere günümüzde olduğu gibi Hititler zamanında da artan bu ithalat durumu için antlaşmalar da kaçınılmaz olmuştur.

¹⁵⁷ Alp, a.g.e. 121.

¹⁵⁸ Turgut, a.g.e. s. 45.

¹⁵⁹ Turgut, a.g.e. s. 46.

Hitit Devleti bağımsız olan çağdaş devletler ile yaptığı antlaşmaların muhtevası eşit şekilde sonuçlanan savaşların ardından yaptığı antlaşmalar, sınır güvenliğini korumak adına yaptığı antlaşmalar ve ekonomik sebeplerden dolayı yaptığı antlaşmalar olarak ele alınabilir.

2.1.2.2. Hitit Devleti'nin Vassal Devletlerle Yaptığı Antlaşmaların Özellikleri

Vassal devletler iç işlerinde serbest dış işlerinde Hitit Devleti'ne bağlı olarak varlıklarını devam ettirmişleridir. Bu devletlerin oluşumunu bizzat Hitit kralları sağlamıştır. Örneğin Kuzey Suriye gibi merkezden uzak yerler Hitit hâkimiyetine alındıktan sonra buralara Hitit hanedanından prensler atayarak bu bölgelerdeki Hitit hâkimiyeti daha uzun süre sağlanmış oluyordu. Adı geçen prensler iç işlerinde serbest olup dış ilişkilerde Hitit Kralı'na bağlı şekilde hareket etmek durumundaydı. Vassallık sisteminin tam anlamıyla oluşumu imparatorluk döneminin başlangıcı olan I. Şuppiluliuma Dönemi olup II. Murşili Dönemi'nde genişlemiştir.¹⁶⁰

Vassal devletler Hitit krallarının prensleri atamak kaydıyla yapmaları dışında devletin toprakları dışındaki yerler hâkimiyet altına alınarak da sağlanıyordu. Hitit krallarının kendilerinin atadıkları prensler aracılığıyla oluşturulan vassal devletler ve diğer Hititlere bağlı vassal devletlerle de antlaşmalar yapılmıştır. Bu antlaşmaların şartları vassal devletin bulunduğu coğrafi bölgeye, sahip oldukları askeri güce ve siyasi güçlerine göre değişkenlik göstermekteydi. Hitit Devleti bağımsız diğer devletlerle mücadele ettiği sırada Hitit vassalları Hitit Devleti'ne askeri yardım etmek zorundaydı. Adı geçen bu vassal devletler dış devletlerle kesinlikle ilişkiye geçemiyordu. Geçmesi durumunda Hitit Kralını yok sayması anlamına gelip savaş sebebi sayılırdı. Hitit Devleti'ne bağlı olan diğer devletlerle de savaşmaları ve diplomatik ilişki kurmaları da yine yasaktı. Dış devletlerle irtibat kuramayacakları gibi onlardan gelen elçiyi de kabul edemezlerdi. Vassal devletler Hitit Devleti'ne vergi ödemek zorunda olup toprakları içerisindeki kaçakları da devlete teslim etmek zorundaydılar. Bu konuda kurallar katıydı ve antlaşma metinlerinde ayrıntılı bir şekilde bu duruma yer verilmesi açısından önem verildiği yorumu yapılabilir. Ayrıca vassal devletlerle yapılan antlaşmaların belli aralıklarla okunması zorunluluğunun olması da vassal devletlerin sadık kalması hususunda önemli bir durumdur.¹⁶¹ Vassal devletlerle yapılan antlaşmalar belli kalıplarla karşımıza çıkar.¹⁶² Bu antlaşmalar belli bir model izlemekteydi. Antlaşmalarda birinci bölüm

¹⁶⁰ Sema Ayaz, *Çivi Yazılı Belgelere Göre Hitit Devleti'ne Bağlı Devletlerin Statüsü* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, s. 13.

¹⁶¹ Turgut, a.g.e. s. 47.

¹⁶² Gary Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Scholar Press, Atlanta 1996, s. 285.

önsözdür. Adı geçen bu bölümde Hitit Kralı'nın soyağacına yer verilmektedir. Önsözde antlaşmanın yapıldığı vasal devletten söz edilmezdi.¹⁶³

Önsözden sonraki kısım tarihsel giriş kısmıdır ve bu kısmın içeriğine bakılacak olunursa antlaşmanın yapıldığı vasal devlet ile Hitit Devleti'nin geçmişteki mevcut ilişkisi hakkında bilgiler yer alır. Antlaşmaların bu bölümleri vasal devletler hakkında ayrıntılı bilgiler vermeleri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bölüme bakılarak Hitit Devleti Dönemi'nde Anadolu'daki devletler hakkında değerlendirmelere yapılabilir. Ayrıca bu bölümde Hitit Kralını övmek adına vasal devletin yöneticisi tarafından Hitit kralına övgü dolu cümleler yer almıştır.¹⁶⁴

Antlaşmaların devamında ise antlaşma hükümleri yer almaktaydı. Bu bölümde ödenecek vergiler, askeri sorumluluklar, Hitit Devleti ile savaş durumunda olan devletlerle ilişkilerin kesilmesi gibi hususlar yer alıyordu.¹⁶⁵ Haraç ödenmesi bu bölümün en önemli hususları arasındaydı. Ödenecek haraç dışında kaçakların Hitit devletine iade konusuna da ayrı bir önem verilmiştir. II. Murşili ile Mira Kuwaliya Kralı Kupanta-Kurunta ile yapılan antlaşmada II. Murşili adı geçen vasal devlete kaçan kaçakları açıkça istemiştir. Vasal devleti de bu kaçakları geri göndermiştir. Güngör Karauğuz'un Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri kitabında bu bölümle alakalı şu çevirisi konunun en güzel değerlendirmesidir:

“Sonra Maşhuiluwa'nın gitmiş olduğu Maşa Halkı'na, ben Majestem bir şahsı gönderdim. Onlara şöyle(haber) gönderdim: ‘Maşhuiluwa benim yeminli adamım idi. Ve benimle münakaşaya girdi. Fakat o, bana (karşı) suç işledi. Ve bana (karşı) benim kölelerimi kışkırttı. Az daha benim önümde savaşıyordu. Şimdi ise o, benim önümden kaçtı. İşte bak, o, size geldi. Siz onu yakalayınız. Onu bana teslim ediniz. Eğer onu siz yakalayamazsanız bana teslim etmezseniz, geleceğim ve sizi ülkenizle beraber mahvedeceğim.”

Örnekten anlaşılacağı üzere vasal devletlerle yapılan antlaşmalar Hitit devleti ekseninde gelişmiş ve Hitit Devleti lehinde maddeler konmuştur. Yapılan antlaşmaların maddelerini oluşturan bir diğer husus ise askeri yardımdır. Vasal devletlerin bağlı oldukları Hitit Devleti'ne asker gönderme zorunlulukları vardı. Bu durum antlaşmalara da yansımıştır. Vasal devletlerin asker göndermekle beraber Hitit Devleti'ne karşı kurulan komploların duyulması durumunda Hititler'e haber verilmesi zorunluluğundan bahsedilir.

¹⁶³ Beckman, a.g.e. s. 2.

¹⁶⁴ Taş, Hitit Kralı IV. Tudhaliya, s. 222.

¹⁶⁵ Turgut, a.g.e. s. 48.

Antlaşmaların sonrasındaki bölüm ise kutsal tanıkların okunduğu bölüm yer alır. Her iki ülkenin de tanrıları çağrılır.¹⁶⁶ Çağrılacak tanrıların isim listeleri okunur. Tam olarak tanrıların gözetiminde yapılmak durumundaydı. Ayrıca yapılan antlaşmalar da belirli aralıklarla yüksek sesle okunur ve unutulmasının önüne geçilmek istenir. Bundan hareketle de vasal krallar yükümlülüklerini hatırlamış olacaktı. Antlaşmaların son bölümleri ise beddua ve dua şeklinde devam etmektedir. Antlaşmalara zarar verenler veya kıranlara tanrıların laneti edilirken antlaşmaları koruyanlara ise iyi dileklerde bulunulmuştur.¹⁶⁷ Bir sonraki başlıklarda yapılan antlaşmaların yorumlanması yer alacak olup ayrıntılarına orada değinilecektir. Lanet ve kutsamanın varlığına değinilmesi dinin ne kadar merkezde olduğunun kanıtıdır.

Vasal devletlerle yapılan antlaşmaların bir diğer içeriği ise yapılan evliliklerdir. Güngör Karağuz'un Hitit Antlaşma Metinleri kitabında değerlendirdiği bir kısım şöyledir:

“Prens Şattiwaza Mitanni Ülkesine kral olsun. Ve Hatti Ülkesi kralının kızı, Mitanni Ülkesi'ne kraliçe olsun, kumalar sen Şattiwaza için hoş karşılsın. Fakat hiç bir kadın benim kızımın daha büyük olmasın. Sen hiçbir kadının onunla eşit olmasına izin verme. Ve hiç kimse onun yanında eşit şekilde durmasın. Sen benim kızımı ikinci dereceye indirme. Mitanni Ülkesi'nde o, kraliçeliğe alınsın.”

Diplomasi evlilikleri devletlerarasında barışı tesis etmenin bir yoluydu. Hitit Devleti de bu yola başvurmuştur. Örneğin I. Şuppiluliuma'nın kızıyla Mitanni Kralı Şattiwaza'nın oğlu evlenmiş ve aradaki gergin durum yerini dostluk ilişkilerine bırakmıştır. Buna benzer bir örnek daha vermek gerekirse III. Hattuşili zamanında Amurru Kralı Benteşina ile Hitit Prensesi Gaşşuliawia ile evlenmesidir.¹⁶⁸ Yine aynı şekilde Ugarit Krallığı ile de evlilik yoluyla iyi ilişkiler kurulmuştur.¹⁶⁹

Hitit antlaşma metinlerinin içerikleri özetle bağımsız çağdaş devletlerle sınır güvenliği ve ekonomik sebeplerden dolayı yapılmıştır. Vasal devletlerle ise yapılan evlilikler, asker gönderimi ve dış düşmanlara karşı birlik içerisinde olma gibi içerikler yer almıştır. Hitit Devleti vasal devletlerden ilk sıradaki isteği onların bağılılığıydı. Hitit Devleti'ne karşı kurulan komploların hemen büyük Hitit kralına bildirilmesi idi. Bunlar ve bunlara benzer sebeplerden ötürü vasal ve diğer çağdaşı olduğu bağımsız devletlerle pek çok antlaşmalar yapılarak diplomasi tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Kültür ve medeniyette zamanına

¹⁶⁶ Turgut, a.g.e. s. 50.

¹⁶⁷ Beckman, a.g.e. s. 3.

¹⁶⁸ Nogay, a.g.e. s. 119.

¹⁶⁹ Beckman, a.g.e. s. 4.

göre ilerde olmasının bir yansıması da diplomasi alanında ilerde olmasıdır. Şimdi de adı geçen antlaşma metnlerinin ayrıntılı olarak ele alalım.

2.1.3. Hitit Antlaşma Metnlerinin Yorumlanması

Birinci bölümde Hitit Devleti'nin siyasi durumu değerlendirilmiştir. Çalışmanın asıl konusu Hitit antlaşma metnleri olup bu metnleri doğru değerlendirmek adına devletin siyasi durumunun da bilinmesi gerekir. Çünkü antlaşmalar siyasi duruma göre şekillenir. Haliyle öncelikle Hitit Devleti'nin siyasi durumu ele alındıktan sonra antlaşmalar konusu ayrıntılarıyla beraber ele alınmıştır. Hitit Devleti'nin çağdaş devletleri ve bu çağdaş devletlerle olan ilişkilerine yer verilmiştir. Antlaşmaları yönlendiren bu ilişkilerdir. Bu bölümde ise devletler hakkında kısa bilgiler verilip o devletlerle yapılan antlaşmaların değerlendirilmesi yapılacak. Bu değerlendirme yapılırken konu ile ilgili literatür taraması yapılarak bu konuyla ilgili çalışmalar, eserler incelenerek onlardan faydalanılarak değerlendirme yapılmıştır.

Hitit Devleti Anadolu'da siyasi birliği sağladıktan sonra Kuzey Suriye ve Mezopotamya topraklarına uzanan bir hâkimiyet sahası oluşturmuştur. Bu topraklarda kendine vasal olarak bağlı krallıkları da yönetmiştir. Mısır Devleti gibi çağdaşı olup güçlü devletlerle diplomasi ağı olduğu gibi vassal devletlerle de diplomasi trafiği olmuştur. Hitit Devleti'nin çağdaşı olup ilişki halinde olduğu belli başlı devletleri; Mısır, Mitanni, Amurru, Ugarit, Arzawa, Tarhuntaşşa ve Kizzuwatna krallıkları olarak sayılabilir. Bu bölümde bu devletlerle alakalı kısa bilgiler verilip ardından o devletle yapılan antlaşmalar bu konu ile ilgili çalışmalardan faydalanılarak yorumlanmıştır.

2.2. Hitit Devleti'nin Diğer Devletlerle Yaptığı Antlaşmalar

Hitit Devleti kurulduğu dönem itibariyle Anadolu'da siyasi birliği sağladıktan sonra kendisine bağlı vassal devletlerle yoğun ilişkilerde bulunmuştur. Vassal devletlerin yanında Mısır gibi bağımsız devletlerle de ilişkiler kurmuştur. Kurulan diplomatik ilişkiler mektuplaşmalar ve yapılan antlaşmalarla somut hale getirilmiştir. Günümüzde Eskiçağ tarihini aydınlatması açısından adı geçen mektup ve antlaşmalar ayrı bir öneme sahiptir. Hitit

dönemine ait mektup ve antlaşmalar sayesinde o dönem hakkında net bilgilere ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Tüm bunlar sayesinde Eskiçağ tarihi hakkındaki net olmayan hususlar da bu şekilde netlik kazanmıştır. Ele geçen mektup ve antlaşmalar sayesinde Hitit tarihi hakkında değerlendirmeler yapmak da kolaylaşmıştır.

2.2.1. Kizzuwatna Antlaşmaları

Kizzuwatna Bölgesi Karadeniz sahillerinde aransa da aslında Anadolu'nun güney sahilleri olduğu anlaşılmıştır.¹⁷⁰ Kilikya kapıları olarak nitelendirilen Akdeniz sahilleri olarak belirlenen yerde yaşadıkları anlaşılmıştır.¹⁷¹ Bu bölgeye M.Ö. II. bin yılın başlarında Luwi halkı yerleşmiş M.Ö. XV. Yüzyılda ise bölgede Hurri etkisi görülmüştür. Bölgenin Hititlerle ilişkileri I. Hattuşili Dönemi'nde başlamıştır. Hitit Kralı I. Hattuşili Kuzey Suriye seferi sonrasında bölge Hitit hâkimiyetinden çıkmaya başlamış Hurri etkisine girmiştir. Hatta Hurri etkisi yoğun olmakla beraber bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Tarsus kazılarında Kizzuwatna memleketinin bilinen ilk kralı İşputahşu kendini *büyük kral* olarak tanıtıyordu.¹⁷² Adı geçen kral kendi adına mühür ile de bağımsız olduğu yorumu yapılabilir. I. Şuppiluliuma Dönemi'nde Hitit Devleti güçlenmiş ve Kizzuwatna Krallığı da bu durumdan nasibini almıştır. Hitit Devleti'ne bağlı hale gelmiştir.

Kizzuwatna Krallığı ile yapılan antlaşma metinleri kırık olduğundan hangi kral döneminde yapıldıkları net değildir. Antlaşmaların tarihlendirilmesi hususunda problemler mevcuttur. Kizzuwatna ile yapılan antlaşmalar II. Muvattali, II. Murşili I. Şuppiluliuma dönemleri tarihlendirilirken II. Tuthalya Dönemi olarak da belirten araştırmacılar mevcuttur.¹⁷³ Antlaşma isimleri ise Paddatissu Antlaşması II. Hantili Zamanı'nda, Sunassura Antlaşması II. Tuthalya Zamanı'nda, İşputahşu Antlaşması Huzzia veya Telepinuş Zamanı'nda olabileceği şeklinde belirlemeler mevcuttur. Yukarıda belirtildiği üzere antlaşma metinleri kırık olduğundan bilgiler net değildir. Kırılmayan kısımlarında yer alan bilgilere göre antlaşmalar değerlendirilmiştir.

Sunassura Antlaşması'nda geçen yerler Kizzuwatna'da bulunan Ovalık Klikya'da sıralanmış olabilir. Dağlık kısım ise doğal Kizzuwatna sınırını belirlemiş olma ihtimali yüksektir. Sınırın Kayseri kısmı ise Franktin, Hanyeri, Taşçı ve İmamkulu anıtları ile çevrili

¹⁷⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 14.

¹⁷¹ Murat Aydın, Hitit Devleti'nde Kizzuwatna'nın Yeri ve Önemi (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014, s. 11.

¹⁷² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 15.

¹⁷³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 17.

olmakla beraber bu anıtlar Hititlerin güneye düzenledikleri seferler sırasında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Adı geçen geçen antlaşma belirtildiği şekliyle II. Tuthalya Dönemi'nde ise Porsuk Höyük olarak belirlenen yer Saliia Şehri Hitit Debleti'nin kuruluşundan beri Kizzuwatna bölgesine geçiş için kullandığı önemli bir yerdir. Kizzuwatna bölgesi ile yapılan antlaşmaların ayrıntısına bakmakta fayda var.

2.2.1.1. Paddatissu ile Bir Hitit Kralı Arasındaki Antlaşma

Dokuz paragraf olarak çevrilen antlaşmayı imzalayan Hitit kralı bilinmiyor.¹⁷⁵ İlk paragrafta Hitit Kralından kaçan kaçaktan ve kaçan kaçağın vassal devletin kaçağın geri vermesi gerektiğinden bahseder. Kizzuwatna ülkesine giden kaçaklara suçu sorulmalı ve yemin ettirilmeli. Kaçak suçu olmadığını beyan etse dahi Hitit Devleti'ne güvenilmeli ve kaçağı büyük Hitit kralına teslim etmenin zorunluluğundan bahsedilmiştir.

İkinci paragrafta ise antlaşmada Paddatissu olarak ismi geçen kişi Kizzuwatna Kralı'dır. Bu paragrafta ise yine Hitit ülkesinden Kizzuwatna bölgesine kaçan kaçakların üzerinde durulur. Kaçağa suçunun ne olduğu ve suçlu mu şeklinde sorulması gerektiğinden bahsedilen antlaşmanın ikinci paragrafında suçlu olmadığını iddia eden kaçağa güvenilmemesi gerektiği yazar. İlk paragrafta olduğu gibi kaçağın geri verilmesinin zorunluluğu vurgulanır.

Üçüncü paragrafta Büyük Hitit Kralı oğlunu veya kölelerinden birini Kizzuwatna ülkesine göndermesi durumunda Kizzuwatna Kralı onlara iyi davranması gerektiği yazılıdır. Buna karşılık Kizzuwatna'dan Hitit ülkesine gelen kişilere de iyi davranılacağı yazılıdır. Dördüncü paragrafta ise karşılıklı bağılıktan bahsedilir. İki memleketin de kölelerinden herhangi biri kralına komplo kurarsa ve taraflardan biri bunu öğrenirse diğerine söylenmesi gerektiği üzerinde durulur. Beşinci paragrafta gelince burada da önemli husu üzerinde durulur. Hitit kralından Kizzuwatna ülkesine halktan birileri veya hanedan mensuplarından kişiler Kizzuwatna ülkesine giderse bu kişilerin Hitit kralına teslim edilmesi ya da Paddatissu'dan Hitit ülkesine giden kişilerin de Kizzuwatna Krallığı'na verilemesi gerektiği vurgulanır.

Antlaşmanın devamında altıncı paragraf yer alır ve bu paragrafta ise iki ülke halkından herhangi bir tarafta yer alan halk diğer ülkeye gitmesi durumunda ve bu giden halkın içerisinde kadınlar varsa bu kadınların ait oldukları ülkeye verilmesi gerektiği üzerinde durulur. Örneğin Hitit ülkesinden Kizzuwatna Bölgesi'ne giden şehir halkındaki kadınlar Hitit

¹⁷⁴ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 19.

¹⁷⁵ Aydın, a.g.e. s. 37.

Kralı'na teslim edileceği, yine aynı şekilde Kizzuwatna topraklarından Hitit ülkesine gelen şehir halkının içerisindeki kadınların da geri verileceği yazılıdır. Sonraki paragrafta ise Hatti ülkesinden yanlışlıkla Kizzuwatna bölgesine giren hayvan sürüleri arasında bazı hayvanları çalan hırsızlar madurlar için çaldığının iki katını vermelidir şeklinde yer alır. Kizzuwatna topraklarından Hitit ülkesine yanlışlıkla giden hayvan sürülerinden çalınan hayvanlar için madurlara yine iki katı ödenmesi gerektiği de yazar. Ödenmemesi durumunda ise çalan kişi hırsız olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁶

Görüldüğü üzere antlaşma karşılıklı bağlılığı ve sınırlarla alakalı durumlar hakkında bilgiler verir. Bu durumlar karşısında iki tarafın da ne yapması gerektiği yazar.

2.2.1.2. Sunassura ile II. Tuthalya Arasındaki Antlaşma¹⁷⁷

64 paragraftan oluşan bu antlaşma Paddatissu ile yapılan antlaşmaya göre daha ayrıntılara sahiptir. Kırık kısımlarının daha az olduğu da söylenebilir. Hitit Kralı Tuthalya ile Kizzuwatna Kralı Sunassura birbiriye yemin etmeleriyle antlaşma yazılmaya başlanır. Kizzuwatna ülkesinin Hatti hâkimiyetinden Hurri ülkesine geçtiği yazılıdır. İsuwa memleketi ile mücadelelerinden bahseder. Ardından Hurrilerle olan mücadelelerine de değinirler. Yedinci paragrafta gelindiğinde ise Kizzuwatna Krallığı'nın Hurri egemenliğinden ayrıldığından bahsedilir. Hurri Kralı'nın Hatti Kralı'na karşı suç işlediğini ve aynı zamanda ise Kizzuwatna ülkesine karşı da güğnah işlediği yazılıdır. Antlaşmayı yapan Kizzuwatna Kralı Hurrilerin egemenliğinden ülkesini kurtarmış ve bağımsız olmayı başardığından bahseder. Sunassura Kizzuwatna ülkesinin en üstteki kişi olarak belirlendiği yazılıdır.

12. paragrafta Sunassura'dan Büyük Kral olarak yazılıdır. Buradan da Sunassura'nın Kizzuwatna Krallığı'nın Kralı olduğu yorumu yapılabilir. Hatti ülkesi ile barış halinde olunacağı da eklenmiştir. İki ülkeden esirler karşı devlete sığınması durumunda esirlerin ait olduğu devlete verilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Sunassura'nın ele geçirdiği bir şehrin askerlerini veya sivil tutsaklarını Sunassura'nın onları alabileceğinden ve buna itirazın olmaması gerektiğinden bahsedilir. Hatti ülkesinden herhangi biri Kizzuwatna ülkesi için kışkırtmalar yapmaması gerektiği ve isyana hazırlık olabilecek herhangi bir durumun olmaması gerektiği yazılıdır. İki taraftan biri diğer devletin düşmanından herhangi bir haber duyması durumunda bu haberi diğer tarafa ileteceğinin teyidi yapılır. Hatti ve Kizzuwatna ülkelerinin müttefikliğine de vurgu yapılır. İttifak içinde olunacağı yazılıdır. Kizzuwatna

¹⁷⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 48.

¹⁷⁷ Aydın, a.g.e. s. 48.

ülkesinin bağımsızlığına dair ibareler de yer alır. Kizzuwatna ülkesinin gelecekte Hitit Devleti'ne bağlanmayacağından da bahsedilir. Ayrıca Hurrilere de verilmeyeceği eklenir.¹⁷⁸

Bu antlaşmada Hurriyelerden gelecek hediyein dahi kabul olunmayacağı da yazılıdır. Kizzuwatna ülkesinin Hurrilere bağlı olmadığı Hurri ülkesinin elçisi dahi Kizzuwatna ülkesine girişine izin verilmeyeceği maddeler arasında yer almıştır. Antlaşmada bunların dışında sınırlarla alakalı da maddeler mevcuttur. Zilapuna şehri yönünde Samri nehrinin sınır oluşundan bahsedilir. İki taraf da bu sınırı geçmemesi gerektiğine vurgu yapılır.¹⁷⁹

Aynı antlaşmanın Hititçe metni de mevcuttur. Hititçe metninde 14 satır yer almıştır. Antlaşmanın Hititçe metni de genel olarak yukarıda geçen bilgilerle doğru orantılıdır. İki taraftan birine ait köleler diğer devlete gitmesi durumunda bunların geri verilmesi gerektiğinden bahsedilir. Geri vermeme durumunda kölenin sahibine zararı ödemesi zorunluluğundan da bahsedilir. Bu durum her iki devlet için de aynıdır. 12. Paragrafta Mitanni ülkesi ile savaş durumuna değinilir. Mitannilerin Kizzuwatna ülkesine geçişin izin verilmemesi gerektiği yazılıdır. Mitanni'ye karşı iş birliği olacağı da eklenmiştir.¹⁸⁰ Hitit ülkesine karşı düşmanca girişimi Sunassura haber alması durumunda iletmesi gerektiğini de antlaşmaya madde olarak eklemişlerdir.

Bu antlaşma özetle Kizzuwatna Krallığı'nın Hurri Devleti'nden ayrıldığını ve bağımsız olduğundan bahseder. Ayrıca Hurriyeler ve diğer düşmanlara karşı Kizzuwatna-Hitit müttefikliğine değinilir. İki taraftan herhangi biri diğer devletin yararına çalışacağı da vurgulanmıştır. Yani özetle birbirlerine bağlı olacak iekilde yapılmış ittifak antlaşması olduğu yorumu yapılabilir.

2.2.1.3. İsmerek Halkı ve I. Arnavunda Arasındaki Antlaşma

18 paragraf olarak çevirisi yapılan bu antlaşmada öncelikle tanrıların isimleri yazılıdır. Önceki başlıklarda yer aldığı üzere antlaşmalarda dinin etkisi büyüktü. Burada ise bunun yansıması görülmektedir. Krala, kraliçeye ve prenslere adaletli davranılması gerektiği aksi takdirde tanrıların onları mahvedeceğinden bahsedilir. Herhangi bir düşman ülkeden elçi gelmesi durumunda bunun açıkça söylenmesi zorunluluğundan bahsedilir. Aralardaki

¹⁷⁸ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 56.

¹⁷⁹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 58.

¹⁸⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 60.

bölümlerin bir kısmı kırık olup okunamamıştır. Mevcut çevirisi yapılan kısımların yorumlanması yapılmıştır.¹⁸¹

Antlaşmanın devamında ayaklanan şehirlerdeki isyanların Hatti ülkesi lehine bastırılması gerektiği yazılıdır. İSmerik ülkesi de buna uyması gerektiği eklenmiştir. İSmerik Halkı'nın ettiği yemine bahsederek bağlılıklarını Hatti ülkesini koruyarak gösterebilecekleri antlaşmanın bir diğer maddesidir. İSmerik halkının tamamından bağlılık istenmiştir. Yemin etmeleleri ve bu yemine bağlı kalmaları gerektiği yazılıdır. 18. paragrafta ise yeminini bozanları tanrıların onları mahvedeceğinden bahseder.¹⁸²

2.2.1.4. Telepinuş, I. Şuppiluliuma, Henti, Arnuwanda ile Zida Arasındaki Antlaşma

Antlaşmanın çevirisinde 11 paragraf yer almaktadır. Diğer antlaşmalarda olduğu gibi bazı kısımları kırık olup sağlam olan yerlerin çevirilerinden yararlanılarak yorumlanmıştır. İlk paragrafta Hatti Kralı I. Şuppilukiuma ve Kraliçe Hinti'den, Prens Arnuwanda ve saray muhafızlarından bahseder. Arnuwanda'nın bey olarak tanınması gerektiği yazılıdır. Ona iyi davranılması yükümlülüğü yazılıdır. Din adamım olan rahipten bahsedilen kısımda ise rahibe bağlılıktan, rahip beyin huzurunda kötü şeyler söylemesi durumunda beyin ve rahibin tahrip edilmemesi gerektiği yazılıdır.

Antlaşmada özetle Kizzuwatna ile Hitit Devleti'nin bağlılıkları ve Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın, Kraliçe'nin ve Prens Arnuwanda'nın tanınması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

2.2.2. Tarhuntaşşa Antlaşmaları

Önceleri Dattaşşa olarak bilinen Tarhuntaşşa Fırtına Tanrısı'nın ideogramında Luwice tarhunt şeklinde okunmasına dayandırılan isimdir.¹⁸³ Tarhundaşşa coğrafyası ise Parha'dan¹⁸⁴ Anadolu'nun güney sahilleri ile Konya-Kulu'ya kadar uzanan coğrafyaya verilen isimdir. Tarhundaşşa'nın bir diğer ismi ise Hulaia Nehri Ülkesi'dir. Tarhundaşşa coğrafyası Hitit tarihinde II. Muvattali'nin Hitit tanrılarını Kadeş Savaşı devam ederken bu bölgeye taşıması

¹⁸¹ Aydın, a.g.e., s. 48.

¹⁸² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 63.

¹⁸³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 19.

¹⁸⁴ Parha günümüzde Antalya'da bulunan Perge yerine verilen isimdir.

açısından ayrı bir öneme sahiptir. Dinsel işlerin burada yürütülmesi dışında devlete dair toplantılar da burada yapılması açısından önemli bir coğrafya haline gelmiştir.¹⁸⁵

Son yıllarda Tarhundaşşa tarihine dair ortaya çıkan belgelerin sayısında artış olması durumuyla beraber Tarhundaşşa ile ilgili daha ent şeyler söylemek mümkün hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu buluntular arasında bronz tablet, Boğazköy Güney-Burcu Yazıtı, Kurunta mühürleri ve Konya Hatip'ta Kurunta Yazıtı kaya kabartmasıdır.¹⁸⁶ Bulunan yeni belgeler sayesinde Hitit Tarhundaşşa ilişkileri ile alakalı daha net değerlendirmeler yapılması kolaylaşmıştır.¹⁸⁷ Bulunan bu kalıntılar Konya ve civarında yapılan çalışmalar neticesinde ele geçirilmiştir. Yazıt ve anıt üzerindeki çalışmalar yayınlanmıştır.¹⁸⁸ Hiyeroglif yazıdan çevirileri yapılarak Tarhundaşşa ile daha geniş bilgiler sunulmuştur. Kayalık üzerindeki yazıttan okumalar yapılmıştır.¹⁸⁹

Ortaya çıkan yeni belgelerde imparatorluğun son yıllarına dair bilgiler bulmak mümkündür. Bunların dışında Konya Ovası'nda bulunan Kral Hartapuş'a ait olan hiyeroglif yazıtlar da Tarhundaşşa Krallığı'nın daha güneye indiğini ve varlığını buralarda sürdürdüğüne dair bilgilere ulaşılabilir.¹⁹⁰ Tarhundaşşa Ülkesi, II. Murşili'nin ölümü ile büyük oğlu II. Muvattali Hitit kralıdır. II. Muvattali'nin hedefleri büyük olmakla beraber Kuzey Suriye sorununu Hitit lehine çözmek istiyordu. Dedesi I. Şuppiluliuma'nın başarılarından daha fazla başarı istiyordu. Dünya yönetimi ve dünya ticaretini Hitit merkezli haline dönüştürmek istiyordu.¹⁹¹ Bu yüzden ki Kuzey Suriye'ye daha yakın olan Tarhundaşşa'yı merkez haline getirmek istiyordu. Tarhundaşşa Aşağı Ülke olarak anılacaktır. II. Muvattali bölgeye pek çok tapınaklar inşa ettirmiştir. III. Hattuşili'nin iki yeğeni Kurunta ve Urhi-Teşup arasında mücadeleler olmuştur. III. Hattuşili Kurunta'yı desteklemiştir.¹⁹² Kurunta Tarhundaşşa Krallığı'na atanmıştır.¹⁹³ Kurunta Tarhundaşşa tahtına oturmadan önce amcaoğlu IV. Tuthalya ile de dostluk antlaşması yapmıştır.¹⁹⁴ Bu şekilde bu krallık varlığını göstermiş ve Hitit

¹⁸⁵ Ayaz, a.g.e. s. 32.

¹⁸⁶ Hasan Bahar- Güngör Karauğuz-Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 1, (Phrygia Parareus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler, Küçük Buluntular*, İstanbul 1996, s. 43.

¹⁸⁷ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 20.

¹⁸⁸ Ali Dinçol-Belkis Dinçol, "Hatip Anıtı'ndaki Hiyeroglif Yazıt", *Arkeoloji ve Sanat*, 73, 1996, s. 8-9.

¹⁸⁹ Hasan, Bahar, (Ed. A. Meydan), "Beyşehir Çevresinin Erken Tarihi", *Beyşehir Doğa Eğitimi- Bilim ve Doğa ile Baş başa 12 Gün*, 2011, s. 172.

¹⁹⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 23.

¹⁹¹ Ayaz, a.g.e. 34.

¹⁹² Ayaz, a.g.e. s. 36.

¹⁹³ Kurunta, II. Muvattali'nin oğludur.

¹⁹⁴ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 25.

Devleti'ne bağılı olarak varlığını göstermeye başlamıştır. Hitit Devleti ile de ilişkiler halinde olmuştur. Bu durum iki tarafın aralarındaki yapılan antlaşmalardan anlaşılabilir.

2.2.2.1. III. Hattuşili'nin Buyruğu

Diğer antlaşmalarda olduğu gibi bu metinde de okunamayan yerler vardır. Okunabilen yerlerin çevirileri okunup yorumlanmıştır. Okunan kısımları Kurunta'nın kral olmasından bahsederek başlar. Tarhuntaşşa tanrılarını Hitit Kralı Muwattali'nin kabul etmesiyle devam eden metin Hatti ülkesi adı geçen tanrılara hürmette eksiklik etmezdi. Herhangi bir sefer olması durumunda Tarhuntaşşa Ülkesi'nden Hitit Ülkesi'ne gelecek olan askerlerden bahsedilir. Kaldırılan tımar, zeamet ve angarya vergilerinden de bahsedilir. Hitit Kralı'nın Tarhuntaşşa Ülkesi'ne göndermiş olduğu direktiflerden oluşan emir niteliğinde belgedir

2.2.2.2. Ulmi-Teşup ve III. Hattuşili Arasındaki Antlaşma

Antlaşmanın okunan kısmı 16 paragraf halindedir. İlk paragraflar kırık olduğundan okunamamıştır. Tarhuntaşşa Ülkesi'nin yöneticilerinden suç işleyenler olması durumunda Hitit Kralı gerekli sorgulamayı yapacağı yazılıdır. Eğer ölümü hak edecek bir suç varsa suçlu olan kişi ölsün şeklinde devam eden antlaşmada Evine zarar verilmeyeceği ancak suçlunun erkek çocuklarından birileri, ailede erkek çocuk yoksa kız çocuklarından alınabileceği eklenmiştir. Alınan erkek veya kız çocuğu suç işleyen Tarhuntaşşa Kralı'nın yerine göreve getirilebilirdi.

Sınırlardan da bahsedilir. Bahsedilen sınırlar ise Haea Dağı, Zarniia Şehri mera arazisi ile Sanantarwa Şehri'dir. Bu iki yerin bitiş noktaları sınır olarak belirlenmiştir.¹⁹⁵ Bu sınırları Hitit Devleti'nden Tarhuntaşşa Krallığı'na doğru geçen keçi veya çobanlar Tarhuntaşşa Ülkesi'ne verilmiştir. Antlaşma tabletleri ise Arinna'nın Güneş Tanrıçası önüne koyulacağı da çeviride yer alan diğer bir paragraftır.

Yine önceki buyrukta yer aldığı üzere Tarhuntaşşa tanrılarına Hitit Devleti'nin koruduğundan ve onlara gereken önemin verildiği teyit edilmiştir. III. Hattuşili kendinden önceki zaman diliminde Tarhuntaşşa Ülkesi için belirlenen tımar, zeamet ve angarya vergilerinin yerine getirelemediğinin, ağır gelen bu vergilerin kaldırıldığı yazılıdır.

Sekizinci paragrafta ise diğer antlaşmalarda olduğu gibi tanrıların isimleri geçer. Adı geçen tanrıların da ait oldukları memleketleriyle beraber yazılıdır. Örneğin Arinna Şehri'nin

¹⁹⁵ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 67.

Güneş Tanrıçası, Hatti Şehri'nin Fırtına Tanrısı ve en sonunda da Hatti ülkesinin Bin Tanrısı tanıklık eder şeklinde paragraf sonlanır.¹⁹⁶ Antlaşmanın devamında ise antlaşma yapıldığı ana tanrıların tanıklık ettiğinden bahsedilerek devam edilir. Tarhuntaşşa Kralı antlaşma metinlerinin değiştirip yok sayarsa Bin Tanrı tarafından ona lanetler okunacağı yazılıdır. Ancak tableti koruyup değiştirmezse tanrılar tarafından korunan memleket olarak kalacağı şeklinde devam eder. Ulmi-Teşup i,le beraber soyundan gelenler için de dua ve beddualar geçerliydi.

Bu antlaşma özetle Tarhuntaşşa Krallığı'nın Hitit Ülkesi'ne bağlılığını ve sorumluluklarının yazılı olduğu antlaşmadır. Tarhuntaşşa krallarının Hitit Kralı ve hanedan üyelerine karşı saygıyı da yazar. Aksi olması durumunda da lanetler edilmiştir.¹⁹⁷

2.2.2.3. Kurunta ve IV. Tuthalya Arasındaki Antlaşma

Antlaşma metninin çevirinde 28 paragraf yer almaktadır. Hitit Devleti'nin Kralı IV. Tuthalya'nın direktiflerinin yazılı olduğu antlaşmadır. İlk paragrafında ise IV. Tuthalya'nın kendinden önceki kralların isimleri yazılıdır. Hitit antlaşmalarının belirgin özellikleri arasındaydı. Şuppiluliuma, Muşşili, Hattuşili'nin isimleri geçer.¹⁹⁸ İkinci paragrafta ise IV. Tuthalya'nın babası Hattuşili'nin Urhi-Teşup'a¹⁹⁹ karşı savaştığından Urhi-Teşup karşısındaki Kurunta'nın herhangi bir suç işlemediğinden bahsedilir. Muwattali'nin Kurunta'yı Hattuşili'ye verdiğinden ve Hattuşili'nin Kurunta'yı yetiştirdiği yazılıdır. Sonraki paragraflarda ise Kurunta'nın tahta getirildiğinden bahsedilir.

Sınırlar ise Ulmi-Teşup ve III. Hattuşili arasındaki antlaşmada olduğu haliyle Hawa Dağı ile Sanantarwa Şehri sınır kabul edilmiştir. İki yerin bittiği nokta sınırdı. Hawa Dağı'nın yer aldığı Zarniia şehri Tarhuntaşşa ülkesine, Sanantarwa şehri ise Pitaşşa ülkesine bırakılmıştı. Anta şehri ve şehir harabeleri, Aralla şehri nar yetiştiricileri, Upaşşana gibi yerler Hatti ülkesine verilmiştir. Antlaşmada tanrılara verilecek olan kült ve tanrıların tüm ihtiyaçları, dinsel görevler, sığır ve koyunlardan bahsedilmiştir. Tarhuntaşşa Krallığı ile Hitit Devleti'nin dostlukları ve bağlılığından bahseder. Bu bağlılık Tuthalya'dan önce var olmuştu. İki tarafın birbirini koruyacağı da açıkça dile getirilmiştir. Kurunta'nın da Hitit Devleti'ne olan bağlılığı anlatılmıştır. İki kraldan sonra başa gelecek krallar da karşı tarafı koruyacağı yazılıdır.

¹⁹⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 70.

¹⁹⁷ Ayaz, a.g.e. s. 38.

¹⁹⁸ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 73.

¹⁹⁹ Urhi-Teşup Muwattali'nin oğludur.

Tarhuntaşsa Ülkesi'ne angarya, tımar ve zeamet yükümlüğü yüklenmemiştir. İki taraftan sonrasında gelen krallar da bu antlaşmadaki maddelere uyacağı, uymayanlar lanetlenip uyanlar ise tanrılar tarafından korunacağı belirtilmiştir. Diğer Hitit antlaşmalarında olduğu gibi bu antlaşma metninin de dua ve beddua kısmını oluşturuyor.

2.2.3. Hitit-Arzawa Antlaşmaları

Arzawa Memleketi Batı Anadolu'da yer alan coğrafyayı kapsamaktadır. Hitit belgelerinde dar ve geniş olarak iki anlamda kullanılmıştır. Geniş anlamda olan coğrafyada Hapalla, Mira Kuwaliia Seha Nehri Ülkesi, Wiluša, Zippaşa ve Haariati Dağlık Ülkesini kapsamaktadır.²⁰⁰ Günümüzde Gediz ve Menderes civarında aranmaktadır.²⁰¹ Ortakaraviran höyükte ise Mira Kuwaliia beyi Mashuiliwa'ya ait yerler bulunmuştur.²⁰² Arzawa memleketinin sınırları Suğla Gölü civarına kadar uzandığı söylenebilir. Bölgede bulunan Eflatunpınar ve Fasıllar anıtlarının Hititler tarafından Arzawalı tanrılar için yapılmıştır.²⁰³ Bunların dışında Arzawa'da Luwice'nin yanında Akkadça gibi konuşulan Hititçe'nin de varlığı dikkatleri üzerine çeker. Bu durum Hititçenin uluslararası dil olarak kullanılıp diplomatik yazışmalarda yerini aldığının göstergesidir.

Arzawa Bölgesi Labarna ile başlayarak Hititlerle mücadele girişen devletler arasındaydı. Bu mücadeleler neticesinde Hitit Devleti ile Arzawa arasında diplomasinin bir parçası olarak mektuplaşmalar meydana gelmiştir.²⁰⁴ Bunların dışında Pitaşsa Ülkesinin ayaklanmasına sebep olan yine Arzawa memleketiydi.²⁰⁵ Buna benzer kışkırtmalar I. Şuppiluliuma Dönemi'nde devam etmiştir. Yoğun ilişkiler ise II. Murşili Dönemi'nde meydana gelmiştir. II. Murşili Arzawa ülkesine sefere çıktığı sırada Arzawa Kralı Uhha-ziti hastalanmasıyla yerine oğlu Pii-ama-Kurunta geçer. Bu durumdan dolayı Arzawa Hitit devletine yenilir.²⁰⁶ II. Murşili Arzawac memleketi'ne düzenlediği bu seferle Batı Anadolu'da Hitit hâkimiyetinin sağlamıştır. Görüldüğü üzere Arzawa memleketi Hitit Devleti'ni fazlaca uğraştırmıştır. Yakınındaki yerleri Hitit Devleti'ne karşı kışkırtarak Hitit siyasi birliğini bozacak faaliyetlerde bulunmuştur. Bundan dolayıdır ki Arzawa-Hitit ilişkileri yoğun bir şekilde devam etmiştir.

²⁰⁰ Ayaz, a.g.e. s. 55.

²⁰¹ Narçın, a.g.e. 122.

²⁰² Ortakaraviran Höyüğü Seydişehir'in doğusuna verilen isimdi.

²⁰³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 28.

²⁰⁴ Gerçek, a.g.e. s. 104.

²⁰⁵ Pitaşsa Hitit Devleti'ne asker veren önemli yerlerden biriydi.

²⁰⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 29.

2.2.3.1. Targasnalli ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma

Targasnalli Hapalla Kralı'ydı. 16 satırdan oluşan bu antlaşma Hitit Devleti ile münakaşa eden herhangi birinin Arzawa memleketine sığınması durumunda bu olay gizlenirse Hitit Devleti'ne bağlılıktan vazgeçilmiş olacağı yazılıdır. Hitit ülkesinde isyan çıkarsa yine Hitit lehinde harekete geçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu konuda herhangi bir duyum alınması durumunda da Hitit Devleti'ne aceleyle haber verilecektir. Hititlere karşı çıkan ayaklanma ve buna benzer olaylarda Arzawa memleketinin Hitit lehinde hareket etmesi gerektiği ve Hitit Devleti'ne yardım etmesi, dile getirilmiştir. Yaya ve arabalı savaşçıların da yardıma gönderilmesi gerekirdi. Hitit Devleti'nin Targasnalli'ye bırakmış olduğu askerlere iyi bakılması gerektiği de yazılıdır. Hitit Devleti'ne yukarıda adı geçen durumların aksine davranılırsa tanrılara edilen yeminler de bozulacağı anlamına geliyordu. Düşmanlar aynı olsun ve iki tarafın aynı safta yer alacağı yazılıdır.

Kaçakların durumuna da ayrıntılı olarak değinilmiştir. Hatti ülkesinden Arzawa memleketine giden kaçakların Hatti ülkesine verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eğer kaçan kişiler hür ise geri verilmeyebilirdi. Targasnalli'nin düşmanı aynı zamanda Hitit Devleti'nin de düşmanıydı. Hitit Devleti herhangi bir durum karşısında Targasnalli'ye asker vs. yardımı yapılacağı açıkça yazılıdır.²⁰⁷ Antlaşmanın son kısımlarında ise önceki antlaşmalarda yer aldığı gibi beddua ve dua kısımları yer almaktadır. Antlaşmaya sadık kalanlar ve antlaşmayı koruyanlara iyi dileklerde aksi takdirde kötü davrananlara ise lanetler edilmiştir.

Arzawa memleketi ile Hitit Devleti arasında bağlılığın yer aldığı müttefik olacak şekilde yapılan bir antlaşmadır. Müttefikliğin ve bağlılığın gerekleri hususları üzerinde durulmuştur.

2.3.1.2. Kupanta-Kurunta ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma

Kupanta-Kurunta Mira Kuwalia Kralı idi. Çevirisinde 32 paragraf bulunan bu antlaşma Şuppiluliuma'nın ismini yazarak başlar. İki tarafın geçmişteki ilişkilerine değinilir. II. Murşili tahta geçişine değindikten sonra Arzawa memleketini yendiğinden ve civardaki yerlerde siyasi hâkimiyet kurduğundan bahseder. II. Murşili'nin Kupanta-Kurunta'ya herhangi bir kötü niyet veya aleyhinde herhangi bir faaliyette bulunmadığına da vurgu yapar. Kupanta-Kurunta'ya Hatti sınırlarına göz dikmemesi gerektiği de yazılıdır. Kupanta-Kurunta'nın babası Mashuiluwa Hitit Devleti aleyhinde faaliyetleri sonucunda Kupanta'nın

²⁰⁷ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 92.

cezalandırılmadığını ve bunun Hitit Devleti'nin iyi niyeti olduğu dile getirilmiştir. Buna karşılık da Hitit Devleti lehinde hareket etmesi gerektiği üzerinde durulur.²⁰⁸

Antlaşmanın devamında iki tarafın düşmanlara karşı birlik olması gerektiği söylenir. Kupanta'dan sonra gelen krallar da aynı şekilde davranması gerektiği ile devam eder. Hitit Devleti'ne isyan edenlerin karşısında Hitit Devleti'nden biriymiş gibi Kurunta'nın isyancılara karşı koyması ile antlaşma maddeleri devam eder. Burada geçen durumlar karşısında Kurunta belirlenen durumlar dışına çıkarsa tanrılar tarafından lanetleneceği yazılıdır. Kaçakların geri verilmesi gerektiği iki taraf için de geçerli bir durumdu.

Antlaşmanın devamında ise yine tanrıların isimleri yazılıdır. Tanrı isimleri ait oldukları yer isimleriyle beraber yazılıdır. Arinna Şehri'nin Güneş Tanrısı, Halep Şehri'nin Fırtına Tanrısı şeklindeydi.²⁰⁹ Antlaşmada yine iki taraf arasında bağlılık, müttefiklik ve yardım etme şeklinde maddeler yazılıdır. Hitit Devleti'nin üstünlüğü de söz konusu. Üstünlük her ne kadar Hitit Devleti'nde olsa da yükümlülükler ortak. Örneğin; kaçaklar verilmesi konusunda iki taraf içinde aynı durum geçerliydi. Diğer antlaşma metinlerinde olduğu gibi dinin etkisi de hissedilecek kadar fazlaydı.

2.3.1.3. Manapa Tarhunta ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma

Manapa Tarhunta Şeha Ülkesi kralı olup II. Murşili ile çağdaştır. İki taraf arasında ilişkiler yoğun olup bu ilişkilerin sonucunda mektuplaşmalar ve antlaşma gerçekleşmiştir.²¹⁰ İki taraf arasında yapılan antlaşmanın çevirisi 25 paragraftan oluşmaktadır. Antlaşmanın ilk paragrafında Manapa'nın Hitit Devleti'ne karşı geldiği ve Karkışa Kenti'ne gittiğini yazar. Buna rağmen Hitit Devleti Manapa'ya herhangi bir sorun çıkarmamış aksine tanrılara onun için yalvarmıştır. Karkışalılar Hitit Devleti sayesinde Manapa'yı korumuştur. Şeha Nehr, Ülkesi'nde ayrılığı ve Karkışa Kenti'ne gitmesinden sonra Hitit Ülkesi sayesinde Şeha Nehri ülkesi Manapa'yı tekrardan kabul etmiştir.

Arnawunda ile II. Murşili de dâhil olmak üzere Manapa-Tarhunta'yı korumuştur.²¹¹ Sonrasında ise Uhha-ziti ile olan Hitit mücadelesinde Manapa tekrardan Hitit karşısında yer almıştır. Buna karşılık II. Murşili Uhha-ziti üzerine sefere çıkar ve Manapa-Tarhunta da II.

²⁰⁸ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 96.

²⁰⁹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 103.

²¹⁰ Gerçek, a.g.e. s. 92.

²¹¹ Ayaz, a.g.e. 66.

Murişi'den aman diler. II. Muşili tarafından tekrardan affedilen Manapa-Tarhunta Seha Ülkesi tahtına oturtulur.

Antlaşmanın geneli Manapa'ya direktiflerle devam eder. Ülkenin dışında çıkanlara izin verilmemesi gerektiği, sivil tutsakların toplanması gerektiğinin, Hitit Devleti ile müttefik olması gerektiği gibi direktifler yer alıyordu.²¹² Manapa-Tarhunta Hitit ülkesi sınırlarına girmemesi aksi takdirde tanrı yeminini bozmuş sayılırdı. Manapa'nın babasına destek olduğu gibi Manapa'nın da Hitit ile aynı tarafta yer alıp Hitit Devleti'ne karşı isyan hareketi olması durumunda Hitit Devleti'ne haber vermesi gerektiği de yazılıdır. Ülkeye gelen kaçakların teslim edilmesinin en uygun davranış olacağı, Hitit Devleti de aynı şekilde ülkesine gelen kaçakları iade edeceği dile getirilmiştir.

Diğer antlaşmalarda olduğu gibi Manapa-Tarhunta ile yapılan antlaşmada da tanrılar şahit tutulmuştur. Şahit tutulduğu 16. Paragraf sonrasında 22. Paragrafa kadar Hitit Devleti'nin kabul ettiği tanrıların isimleri ait oldukları yerlerle beraber yazılıdır.²¹³ 24. Ve 25. Paragraf ise dua ve beddualarla devam ediyor. Antlaşma tabletine zarar veren veya antlaşmayı uygulamayan kişiler (Manapa'nın soyundan gelenler) tanrılar tarafından lanetleneceği ve mahvolacağı ancak antlaşma tabletini koruyup hükümlerine sadık kalanlar ise yine tanrılar tarafından korunacağı yazılıdır.

2.3.1.4. Alakşanduş ile II. Muwattali Arasındaki Antlaşma

Alakşanduş Wiluşa Kralı olup bu krallık Hitit Devleti ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.²¹⁴ Bu ilişkilerin sonucu olarak da bu antlaşma yapılmıştır. 21 paragraftan oluşan bu antlaşma Muwattali'nin üst soyu Muşili'nin ismi ile başlar. Devamında ise Labarna'nın Anadolu'daki başarılarından bahsedilir. Labarna'nın Wiluşa'yı hâkimiyet altına almasını, Wiluşa ile dostluk ilişkileri kurulduğundan ve Wiluşa ile Hitit Devleti arasında iletişimi sağlayan elçilerin varlığından bahsedilir. Hitit Devleti'nin Arzawa ülkesi ile mücadelesi sırasında Wiluşa Krallığı'nın Hitit Devleti yanında yer alıp Hititlere asker gönderdiği de eklenmiştir.

Antlaşmanın devamında II. Muwattali'nin kral olduğundan ve Muwattali'den sonra gelen kişilere de sadık kalınması gerektiği yazılıdır. Muwattali Hitit düşmanlarına karşı Alakşanduş'tan müttefik olmayı istiyorsa Wiluşa düşmanlarına karşı da aynı şekilde müttefik olacağını söylemiş ve antlaşmada bu duruma açıkça yer verilmiştir. Hitit Devleti'ne karşı

²¹² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 105.

²¹³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 109.

²¹⁴ Wiluşa günümüzde Çanakkale ve civarına verilen isimdir.

isyan çıkması durumunda Alakşanduş'tan asker yardımı talebi de var. Bu durum talep şeklinde değil de vasal devletlerin Hitit Devleti'ne karşı yapmakla yükümlü olduğu durumdu. Bu sorumluluk bir kez daha hatırlatılmıştır.

Şeha Nehri ya da Arzawa ülkesi halkı Hitit Devleti'ne karşı isyan hareketine girişirse ve bu durumu Alakşanduş haber alması durumunda Hitit Devleti'ne haber vermesi greektiği yazdılı olan maddeler arasındadır. Bu şekilde isyan çıkaranlara yardım edilmesi söz konusu dahi olamazdı. Bunların aksi olması durumunda tanrılara edilen yeminler bozulmuş sayılırdı.²¹⁵

Antlaşmada açık bir şekilde Hitit Kralı'na eşit olan krallar Mısır Kralı, Şanhara Kralı, Hanigalbat Kralı ve Asur Kralı olarak yazılıdır. Buradan da Wiluşa Krallığı da diğer Anadolu krallıkları gibi Hitit Devleti'nin vasalı olarak kabul edilebilir. Hitit Devleti adı geçeni eşit statüde kabul ettiği devletlerle savaş çıkması durumunda veya bu devletlerin Hitit Devleti aleyhinde faaliyetleri olması durumunda Wiluşa Krallığı'nın Hitit Devleti'ne gereken yaya veya arabalı savaşçı yardımı yapmaları yazar.

Yine daha önceki antlaşmalarda değerlendirildiği üzere bu antlaşmanın da aralıklarla okunması gerektiği yazılıdır. Bu aralık da 19. paragrafta yazıldığı üzere yılda üç kez olarak belirlenmiştir. Hitit Devleti'nin kabul ettiği tüm tanrıları ifade eden bin tanrı da şahit tutulmuştur. Ve yine antlaşmanın devamındaki 20. Ve 21. paragraflarda şahit tutulan tanrıların ait oldukları memleketleriyle beraber antlaşmada yer almıştır. Antlaşmanın çevirisinin yapıldığı metne göre son kısmı ise beddua ve dualarla bitirilir. Antlaşmayı korumayanlara ve yükümlülüklerine uymayanlara tanrılar tarafından edilecek lanetler yazılıdır. Aksi durumda antlaşmaya sahip çıkanlara, maddelerini uygulayanlara ve antlaşmayı arada okuyup unutmayanlar ise tanrılar tarafından korunacağı yazılıdır.

Antlaşmada özetle Wiluşa ile Hitit Devleti arasında diplomasi trafiğinin somut örneği olarak tarihe dahil olur. Antlaşmada Wiluşa kesin suretle Hitit Devleti'nin vasalı olarak göze çarpar. Vasal olduğu Hitit Kralı II. Muwattali'nin Wiluşa Kralı'na gönderdiği direktiflerden anlaşılabilir. Gönder, yardım et şeklinde ibareler vardır. Antlaşmadaki cümleler emir kipleriyle bitiyordu. Antlaşma da II. Muwattali ağzından yazılmıştı. Wiluşa Hitit Devleti'nin vassalı olarak Hitit Devleti ile müttefik olacak şekilde ilişkiler kurulmuştur. Düşmanlara karşı birbirlerine yardım etmek suretiyle dostluk ilişkileri kurulmuştur.

²¹⁵ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 114.

2.2.4. Hitit-Haiša Antlaşması

Anadolu'nun kuzeydoğusunda kalan coğrafyaydı. Laha Dağı ile beraber anılan coğrafya Haiša, çivi yazılı metinlerde hem şehir hem de ülke bu isimle geçmektedir.²¹⁶ Bu ülke adına ilk kez I. Şuppiluliuma Dönemi'nde rastlanmaktadır. Bu durum dda muhtemelen I. Şuppiluliuma çıkacağı Kuzey Suriye Seferi öncesi Anadolu'da siyasi birliği sağlamak adına verdiği mücadele sonucundadır. I. Şuppiluliuma ile Haiša beyi Huqqana arasında müttefik olma durumu oluşmuştur. Hitit Devleti'nin iç ve dış düşmanlarına karşı I. Şuppiluliuma Huqqana'dan yardım istemiştir. Bu şekilde arada diplomatik ilişkiler oluşmuş ve bu ilişkinin meyvesi olarak da iki taraf arasında antlaşma yapılmıştır.²¹⁷

Antlaşma yukarıda adı geçen Hitit Kralı I. Şuppiluliuma ile Haiša Beyi Huqqana arasında gerçekleşmiştir.²¹⁸ 45 paragraftan oluşan bu antlaşma genel taslağı ele alınan Hitit Devleti'nin önceki antlaşmaları ile örtüşür. Ayrıntılara bakılırsa ilk paragrafta Şuppiluliuma Huqqana'ya karşı ağır konuşur. Huqqana'ya alçak köpek şeklinde hitap edilerek Huqqana'nın bu durumu yüceltilerek o günkü konuma getirildiğinden bahsedilir.²¹⁹ I. Şuppiluliuma kızkardeşinin de Huqqana'ya eş olarak verdiğinden bahseder.

Haiša ülkesi I. Şuppiluliuma'yı ve kendinden sonraki gelecekleri tanıması gerektiği ile antlaşma devam eder. Hitit Devleti hakkında duyulan haberlerin Hitit ülkesi Kralı'na söylenmesi gerektiği ve bu şekilde olması durumunda Hitit Devleti Haiša Ülkesi'ni koruyacağını dile getirmiştir. Haiša ülkesi korunmakla kalmayacak Huqqana'dan sonra gelen beyler de Hititler tarafından korunacağı yazılıdır. Antlaşmaya tanrılar şahit tutulmuş ve taraflar tanrılara yemin etmiştir. Antlaşmanın devamında şahit tutulan bu tanrılar ait oldukları memleketlerle yazılmıştır. Kizzuwatna şehrinin Tanrıça Hepat'ı, Arinna şehrinin Güneş Tanrıçası şeklinde isim ve memleketleri geçen tanrılar tanık tutulmuştur.²²⁰ Haiša Kralı Hitit Kralı'na bağlı kalıp onu korursa tanrılar tarafından iyilik göreceği de eklenmiştir.

İki taraf arasında müttefiklik olması açısından Hitit Devleti'nin düşmanı Haiša ülkesinin de düşmanı olsun şeklinde ibareler yer alır. Hitit Devleti'ne karşı isyan gibi aleyhte olan durumlar karşısında bunları Hitit kralına haber verilmemesi durumunda tanrıların Haiša ülkesinin mahvedeceği açıkça belirtilmiştir.

²¹⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 31.

²¹⁷ Alp, a.g.e. s. 99.

²¹⁸ Ayaz, a.g.e. 164.

²¹⁹ Beckman, a.g.e. s. 23.

²²⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 122.

29. paragrafta ise Hatti ülkesinde erkek kardeş kız kardeşini veya kız kuzeninin alamayacağı Hitit töresi olarak anlatılır. Haaşa ülkesi geride kalmışlığı dile getirilerek Hititlerdeki, bu töre orada olsa da Hitit ülkesinde mümkün olmadığı belirtilmiştir.²²¹ Tutsaklara karşı Hatti ülkesinin sivil tutsaklarının geri verileceği yazılmıştır. Hitit düşmanlarına karşı Haaşa'dan yardım istemesi durumunda bu yardımın gelmesi gerektiği eklenmiştir. Haaşa ülkesinin yazılım olan bu yükümlülükleri yerine getirmesi durumunda Hitit ülkesi tarafından iyi muamele görme garantisi verilmiştir. Antlaşma diğer antlaşma metinlerinde olduğu gibi önce beddua kısmı ardından da dua kısmıyla son bulur.

Özetle antlaşmada Haaşa ülkesinin Hitit Devleti'ne bağlı vassal devlet olması sebebiyle Hitit Devleti'ne karşı isyan girişiminde bulunmaması gerektiği, gerektiğinde asker yardımının yapılması ve hitit düşmanlarına karşı ortak hareket edilmesi yönünde maddeler mevcuttur.²²² Diğer antlaşmalardan farklı olarak Hitit Devleti'nin töresi haline gelen Hitit ülkesindeki erkekler kız kardeşi veya kız kuzeni ile evlenemeyeceği açıkça dile getirilmiştir. Olması durumunda da yaptırımının ağır olduğu yazılıdır. Bu durumun Hitit ülkesinde mümkün olmadığı belirtilmiştir.

2.2.5. Hitit-Ugarit Antlaşmaları

Ugarit coğrafyası günümüzde Suriye'de Lazkiye limanı yakınlarındaki Ras-Şamra'daki şehirdir.²²³ M.Ö. XIV.-XIII. yüzyıllar arasında Yakın Doğu'nun ticaret merkezlerinden biri olup ticaretin kavşağı konumundaydı.²²⁴ Ticaret sayesinde zenginleşen Ugarit Şehri adından bahsettirecek kadar önemli hale gelmiştir. Burası Babil, Hitit, Alalakh gibi dönemin önemli komşu ülkelerden bağımsız bir şekilde ticari faaliyetlerinin sürdürmeyi başarmışlardır. Kara ve deniz taşımacılığı olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Hitit Devleti'ni ise Kuzey Suriye politikası devletin her döneminde olduğu için adı geçen coğrafyaya yakın konumda olan Ugarit ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bunun sonucunda da antlaşmalar yapılmıştır.

2.2.5.1. II. Niqmaddu ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma

Çevirisinde 7 paragraftan oluşan bu antlaşma Ugarit ülkesini Mukış Kralı Itur-Addu, Nuhaşşi Kralı Addu-Nirari ve Niia Kralı Aki Teşup ve adamları Hitit düşmanı olup Ugarit'i

²²¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 125.

²²² Ayaz, a.g.e. s. 170.

²²³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 31.

²²⁴ Alp, a.g.e. s. 92.

yakıp yıkmayı anlatan paragrafla başlar.²²⁵ Ugarit kralı II. Niqmaddu ise bu durum karşısında dönemin en güçlü devletlerinden olan Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'dan yardım ister. Şuppiluliuma'da bu isteği kabul ederek Ugarit ülkesine gereken yardımı göndermiştir. Çok sayıda soylu ve prens dahi Hitit ülkesinden Ugarit ülkesine gitmiştir. Ugarit ülkesi kurtarılmış olup Niqmaddu ile Şuppiluliuma arasında bu antlaşma gerçekleşmiştir.²²⁶ Niqmaddu'nun Hitit Devleti'ne karşı sadakatinden bahseder.²²⁷

Antlaşmada özetle Ugarit Krallığı'nın diğer krallıklar tarafından işgali ve bu durum karşısında Hitit Devleti'nin gelen yardım çağrısına olumlu dönüş yaptığı yer alır. Bu dönüşle beraber Ugarit-Hitit arasında antlaşma tesis edilmiş olup iki taraf arasında müttefiklik oluşmuştur. Antlaşmadan anlaşılacağı üzere Hitit-Ugarit ilişkileri iyi olup düşmanlara karşı aynı tarafta yer almışlardır. İlişkilerin iyi olmasında Ugarit şehrinin konumunun payı olabilir. Çünkü Ugarit önceki başlıkta ele alındığı üzere Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında yer alan ticaretin merkezi konumundaydı. Yani Hitit Devleti'nin Ugarit ile iyi ilişkiler kurması Hitit Devleti'nin lehinde olan bir durumdu. Hitit Devleti I. Şuppiluliuma da bunu en iyi şekilde değerlendirmiştir.

2.2.5.2. Niqmepa ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma²²⁸

Çevirisinde 21 paragraftan oluşan bu antlaşma Niqmepa'nın Murşili tarafından Ugarit Kralı yapıldığından bahsederek başlar. Hitit Kralı korunmazsa tanrılar tarafından lanete uğrayacağı yazılıdır. Hitit dostlarıyla Ugarit ülkesinin de dost olması gerektiği Hitit düşmanı ile de Ugarit'in düşman olması gerektiği ikinci paragrafta Hitit aleyhinde yapılan herhangi bir durum karşısında tanrı yemini bozulur şeklinde yazılıdır.²²⁹

Hitit Devleti başka bir devlete saldırı düzenlerse Ugarit ülkesinin de yaya ve arabalı savaşçılarla harekete geçeceği de Ugarit ülkesinin yükümlülükleri arasında yer verilmiştir. Yine aynı şekilde Ugarit ülkesinin de yardıma ihtiyacı olduğunda Hitit devleti yardıma geleceği garantisi verilmiştir. Diğer antlaşmalarda olduğu gibi bu antlaşmada da kaçaklara dair açıkça yer verilmiştir.²³⁰ Hatti ülkesinden Ugarit ülkesine kaçakların kaçması durumunda Ugarit kaçakları Hatti ülkesine iade etmesi gerektiği yazılıdır.²³¹ Hitit Devleti'nin

²²⁵ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 130.

²²⁶ Tüylü, a.g.e. s. 41.

²²⁷ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 131.

²²⁸ Tüylü, a.g.e. s. 56.

²²⁹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 134.

²³⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 135.

²³¹ Ayaz, a.g.e. s. 16.

antlaşmalarının şekil itibariyle bu antlaşmada da mevcut duruma uyularak antlaşmaya Hitit Devleti'nin Bin Tanrı tanık tutulmuştur. 16-17-18-19. Paragraflarda ise adı geçen Bin Tanrı isimleri yazılmıştır. Yirminci paragrafta ise antlaşmayı korumayı korumayı uygulamayanlara tanrılar tarafından lanetler edilirken aksine antlaşmayı koruyup uygulayanlara ise tanrılar tarafından korunacağı açıkça yazılıdır.

2.2.6. Hitit-Amurru Antlaşmaları²³²

Akdeniz şehri olan Amurru pek çok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Konumu itibariyle ticaret açısından önemli bir coğrafyada yer almasından dolayı güçlü devletlerin kızı elması konumundaydı. İstenen coğrafya olması da bu ülkeyi hedefleyenlerin sayısını çoğaltmıştır. Eski Çağ'da ise Mısır egemenliğine girmiş ardından Mitanni Krallığı ve sonrasında ise I. Şuppiluliuma idaresindeki Hitit Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Şuppiluliuma burayı alması kolay olmamıştır. Altı yıl gibi zaman zarfında ancak mümkün olmuştur.

Amurru ismine ise amarna Çağı'nda Mısır kaynaklarında rastlanıyor.²³³ Bu durumda Mısır Devleti'nin bu yıllarda en güçlü devletlerden biri olmasının ve coğrafi olarak Ugarit'e yakın olması etkilidir. Bu krallığın kurucuları olarak Abdi-Aşırtu ve oğlu Aziru'dur.²³⁴ Amurru Krallığı'nın Mısır –Hitit devletleri arasında tampon bölge olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Muwattali Dönemi'nde ise Hitit Devleti karşısında Mısır Devleti'nin yanında yer almıştır. Buna karşılık Hitit Devleti Kadeş Antlaşması'ndan sonra Amurru Kralı Bentešina'yı Hattuşaş'a götürerek bu bölgede tekrardan Hitit egemenliği sağlanmıştır. Tüm bu olanlara rağmen Hitit Devleti tarafından korunan bu krallık III. Hattuşili Dönemi'nde de aynı muameleyi görerek adı geçen Hitit kralının kızı Gaşşulawii ile evlendirilen Bendetişa adeta Hitit Devleti'nden iyi muamele görmeye devam etmiştir. Burada Hitit Devleti'nin amacı bu krallığı kendi güdümüne çekmekti. Sonraki zaman diliminde ise IV. Tuthalya Dönemi'nde Amurru Krallığı'na Şauşga-muwa oturtularak Hitit hâkimiyeti devam etmiştir.

Bu durum Ege Göçleri'ne kadar devam etmiştir. Ege Göçleri'nden zamanın tüm devletleri nasibini aldığı gibi Amurru Krallığı da almıştır. Kaderine düşen payı yaşamıştır. Hitit İmparatorluğu'nun çöküş yıllarına dair bu krallığa ait yazılı belgelerin azlığından bu krallık hakkında çok bilgiye ulaşılamamaktadır. Şunu söylemek mümkündür; Ege Kavimleri yıkıcı

²³² Amurru günümüzde Suriye'de Lübnan topraklarının sahil kesiminde kalan coğrafyaya verilen isimdi.

²³³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 35.

²³⁴ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 35.

göç sırasında Amurru ülkesinin karargah olarak kullanmış ve burası aracılığıyla Mısır'a doğru ilerlemişlerdir.

2.2.6.1. Aziru ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma

21 paragraftan oluşan bu antlaşma Amurru Kralı Aziru ile Hitit Kralı I. Şuppiluliuma arasında gerçekleşmiştir. Aziru'nun Şuppiluliuma sayesinde kral olduğundan bahsetmeyle başlayan antlaşma Amurru kralarının Hitit ülkesini koruması gerektiği ve Amurru ülkesinin Hitit Devleti'ne her yıl üç yüz şegel ödemesi gerek vergiden bahsederek devam eder.²³⁵

Hitit'e karşı Mısır, Hurri, Nuhaşşi, Halep gibi ülkelerin düşman olduğundan Aziru ise Hitit Devleti'ne sığınması sebebiyle Amurru kralı yapıldığı açıkça yazılıdır. Hitit devletinin dostu Amurru ülkesinin de dostu olması yanında Hitit Devleti'nin düşmanı Amurru ülkesinin de düşmanı olması gerektiği Hitit Devleti düşmanlarına saldırırken Amurru ülkesi de Hitit Devleti'nin yanında olması gerektiği yazılıdır. Bunun aksi olması durumunda Amurru Kralı'nın tanrıya ettiği yemini bozmuş sayılacak. Hitit düşmanlarına karşı saldırmak için Hitit Devleti'nin Amurru Krallığı'na gereken yardımın yapılacağı yazılı olan bu antlaşmada Amurru ülkesi de bu düşmanlara karşı savaşması gerektiği yazılıdır.

Hatti ülkesinden Amurru ülkesine gelen kişilerin Hitit kralına gönderilmeleri gerektiği de açıkça belirtilen husulardan arasındadır.²³⁶ Gönderilmemesi durumunda ise yine tanrıya edilen yeminin bozulması olarak kabul göreceği açıkça belirtilen hükümler arasındadır.²³⁷ Düşman devletlere karşı ortak mücadele yanında Hitit Devleti'ne karşı çıkan isyan durumunda Hitit kralından yardım istenip isyanın bastırılması gerektiği de Hitit Devleti'nin Amurru Krallığı'na yüklediği sorumluluklar arasındadır. Hitit ülkesinden Amurru ülkesine kaçan kaçakların Hitit Devleti'ne iade edilmesi gerekiyordu. Edilmemesi durumunda ise daha önceden belirtildiği üzere tanrıya edilen yeminin bozulacağı anlamındaydı. Amurru Krallığı Hitit Devleti'nin lehinde olacak durumları isteyecekti. Mısır ve Hurri gibi devletlerin koruyuculuğu ve iyiliği istenmesi durumunda tanrıya edilen yemin bozulmuş olacaktı.

Bin Tanrı bu antlaşmaya ve yemine tanık tutulmuştur. 19. Paragrafta ise şahit tutulan bu tanrıların isimleri yazılıdır. Antlaşmanın devamında ise antlaşmaya uymayıp antlaşmayı

²³⁵ Şegel altın anlamındadır.

²³⁶ Ayaz, a.g.e. s. 16.

²³⁷ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 140.

korumayanlar tanrılar tarafından mahvedileceği bunun aksine antlaşmayı koruyup maddelerine uyanlar ise yine tanrılar tarafından korunacağı belirtilmiştir.²³⁸

2.2.6.2. Tuppi-Teşup ile II. Murşili Arasındaki Antlaşma

23 paragraftan oluşan bu antlaşma Hitit Kralı II. Murşili ile Amurru Kralı Tuppi-Teşup arasında yapılmıştır. İlk paragrafında I. Şuppiluliuma'ya övgüler yazılıdır. Devamında ise Aziru'nun Hitit Devleti ile dostluğuna değinilir. Şuppiluliuma2nın düşmanlarına karşı savaşırken Aziru da Hitit tarafında yer alarak Hitit düşmanlarıyla savaşmıştır. I. Şuppiluliuma2nın ölümünden ve II. Murşili'nin tahta geçtiğinden bahseder.

I.Şuppiluliuma'nın isteği ile II. Murşili Amurru Kralı Tuppi-Teşup'a iyi davranmıştır. Tuppi Teşup'un hastalıklı olduğu ve Amurru tahtına oturtulmasında II. Murşili'nin desteklerinin etkisi büyüktü. Bunlara karşılık Tuppi-Teşup'un ataları gibi Mısır'a vergi vermemesi gerektiği ve Hitit Devleti'ne bağlı kalması hususunda tanrılara yemin ettirilmiştir. Mısır ile elçi gönderme durumunda Hitit Devleti'ne düşman olunursa edilen bu yeminler bozulmuş olacaktı.²³⁹

Hitit Devleti'nin dostlarının dost edilmesi gerektiği buna karşılık Hitit Devleti'nin düşmanlarının düşman kabul edilmesi gerekiyordu. Hitit Devleti'ne isyan edilmesi durumu duyulması durumunda Hitit Kralı'na haber verilmesinin zorunlu olduğu açıkça belirtilen hükümler arasındadır. Buna karşılık Amurru ülkesine karşı isyan girişimi olması durumunda Hitit Devleti'nde yardım istenebilir ve yardıma olumlu yanıt verileceğinin garantisi de verilmiştir.²⁴⁰ Hititlere ait sivil tutsaklar Amurru ülkesine gelmesi durumunda bu tutsaklar Hitit ülkesine verilecekti. Hitit Devleti aleyhinde duyulan durumun Hitit Kralı'na haber verilmesi gerekiyordu. Tutsaklar için olan durum kaçaklar için de geçerlidir. Hitit ülkesinden Amurru ülkesine kaçan kişilerin Hitit Devleti'ne teslim edilmesi gerekiyordu. Hititlere ait tutsak olup da Amurru ülkesine kaçan tutsaklar da Hitit Devleti'ne verilmesi gerekiyordu. Eğer bu yükümlülükler yerine getirilmemesi durumunda tanrıya edilen yeminler bozulmuş sayılırdı. 18, 19, 20 ve 21. Paragraflarda ise Hititlerin kabul ettiği Bin Tanrı'nın belli başlı olanların isimleri yazılıdır.²⁴¹ Son iki paragrafta ise diğer antlaşmalarda olduğu gibi bu antlaşmayı korumayıp unutanlar tanrılar tarafından mahvedileceğinin yazılı olduğu beddua

²³⁸ Ayaz, a.g.e. s. 16.

²³⁹ Beckman, a.g.e. s. 56.

²⁴⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 147.

²⁴¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 149.

kısmı mevcuttur. Buna karşılık antlaşmayı koruyup uyanlar ise tanrılar tarafından korunacağını yazılı olduğu dua kısmı yer almaktadır.

2.2.6.3. Bentesina ile II. Hattuşili Arasındaki Antlaşma

13 paragraftan olulan bu antlaşma Amurru Kralı Benteşina ile Hitit Kralı II. Hattuişi arasında yapılmıştır. İlk paragraf Hattuşili'nin kendinden önce gelen üst soyları sıralanmıştır. Bunun yanında Hattuşili'ye övgüler yazılıdır. Devamında ise Amurru ülkesi ile Hitit Devleti arasındaki kendilerinden önceki dönemde olan olaylar özetlenmiştir. Bunlar şu şekildedir; Şuppiluliuma Zamanı'nda Amurru ülkesi Kralı Aziru'nun Mısır ülkesinin halkı olmayı reddedip Şuppiluliuma'ya yalvarmıştır. Şuppiluliuma ile Aziru arasındaki yapılan antlaşma belirtilmiştir.

Şuppiluliuma'dan sonra Hitit tahtına geçen II. Murişi Dönemi'nde ise Amurru Krallığı'na Ari-Teşup getirilmiştir. Antlaşmanın devamında ise Muwattali Dönemi hakkında bilgiler verilmiştir. Muwattali Dönemi'nde ise Benteşina Amurru tahtına oturtulmuştur. Muwattali tarafından Amurru tahtından uzaklaştırılan Benteşina III. Hattuşili tarafından korunarak Hakpiş ülkesine getirilmiştir.²⁴² Muwattali öldükten sonra başa III. Hattuşili geçer ve Amurru tahtına tekrardan Benteşina'yı oturtur. Hitit Devleti ile Amurru ülkesi arasında dostluk tesis edilmiştir. Hitit prensesi Gaşşulii Awia ile Benteşina evlendirilmiştir.²⁴³

Antlaşmada Benteşine ile Hitit prensesi evliliklerinin üzerinde durulması ardından Hitit prensesinden Benteşina'nın çocuğu olmaması durumunda Benteşina ülkesindeki istediği herhangi bir kişiye yükseltebilecekti. Antlaşmanın devamında Hitit Devleti ile dost olan memleketlerle Amurru ülkesinin de dost olması gerektiği, Hitit Devleti ile düşman olan memleketlerle de Amurru ülkesi düşman olması gerekiyordu. Bunların yanında Hitit Devleti başka bir devlete savaş açması durumunda Amurru ülkesinin de yardım etmesi gerekiyordu. Bunlar olmaması durumunda tanrıya edilen yemin bozulmuş olacaktı.

2.2.6.4. Şauşga-muwa ile IV. Tuthalya Arasındaki Antlaşma

²⁴² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 151.

²⁴³ Ayaz, a.g.e., s. 23.

16 paragraftan oluşan bu antlaşma Hitit Kralı IV. Tuthalya ile Amurru ülkesi Kralı Şauşga-muwa arasında yapılmıştır.²⁴⁴ Diğer Amurru antlaşmalarında olduğu gibi bu antlaşmada da ilk paragrafta IV. Tuthalya'nın üst soyları ve IV. Tuthalya'ya övgüler yazılıdır. Şauşga-muwa'nın Hitit damadı olmasından bahsederek devam eder. Amurru ülkesinin silahları Hitit Devleti sayesinde yenilenmiştir. Şuppiluliuma Dönemi'nden önce düşmanlığın olduğu ve bu dönem itibarıyla Amurru ile dostluk ilişkileri kurulmuştur.²⁴⁵ Aziru'nun Hitit devleti ile dostluk ilişkilerinin devamını sağladığı yazılı olan bu antlaşmanın devamında ise Muwattali Dönemi'nde de bu iyi ilişkilerin devam ettirildiği yazılıdır.²⁴⁶

Mısır ile Hitit devletleri arsında yapılan savaşı Amurru ordusu sayesinde Hitit Devleti kazanmıştır. Bu galibiyet ardından Amurru ülkesine Şapili kral yapılmıştır. Hitit tahtına geçen Hattuşili Şapili'yi indirip Benteşina'yı getirmiştir.²⁴⁷ Benteşina Hitit ülkesini koruyup Hitit Devleti'ne karşı herhangi bir suç işlememesine karşılık Hitit Devleti de Amurru Krallığı'nı korumuştur.²⁴⁸

Tahta geçen IV. Tuthalya Amurru Krallığı'na Şauşga-muwa'yı kral yapmanın yanında onu Hitit damadı yapmıştır. Hitit Devleti'ne karşı zorluk çıkaran kuvvetlere karşı Amurru ülkesi de Hitit Devleti'ne yardım etmesi gerekiyordu. Etmemesi durumunda tanrıya edilen yemin bozulmuş sayılırdı. Amurru ülkesi Hitit Devleti dışında başka bir devletin halkı olmayı arzu etmeyecekti. Hitit Devleti'ne dair olumsuz herhangi bir şeyi duyması durumunda bunu Hitit kralına haber vermesi gerekiyordu. İki taraf arasında dost ve düşmanların ortak olması gerekiyordu. Bu devlet isimleri; Mısır, Asur ve Babil olarak yazılmıştır. Asur Devleti'nden ülkeye tüccar girmesine izin verilmemesi gerektiği veya Amurru ülkesine Asur tüccarı girmesi durumunda yakalanıp Hitit Devleti'ne verilmesi gerekiyordu.²⁴⁹ Asur Devleti'ne karşı girişilen savaşta Amurru memleketinin de Hitit yanında yer alması istenmiştir. 16. Paragrafta ise tanrıların isimleri yazılıdır.

²⁴⁴ Taş, Hitit Kralı IV. Tudhaliya, s. 215.

²⁴⁵ Ayaz, a.g.e. s. 131.

²⁴⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 155.

²⁴⁷ Benteşina Şauşga-muwa'nın babasıdır.

²⁴⁸ Alp, a.g.e. s. 143.

²⁴⁹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 157.

2.2.7. Hitit-Mitanni Antlaşmaları²⁵⁰

Başkenti Waşşukana olan bu devlet Kuzey Suriye’de aktif rol oynamıştı.²⁵¹ Halkın çoğunluğu Hurri kavminden oluşup isim olarak da Hurri-Mitanni Devleti olarak geçmektedir. Şauşatar Dönemi’nde siyasi açıdan kötü durumda olan Mitanni Devleti bu durumu toparlamayı başarmıştır.²⁵² Bir başka Mitanni Kralı olan Artatama ise kızı Mısır Kralı IV. Tutmosis’e vererek siyasi evlilik yoluyla Mısır ile olan barışın devamını sağlamıştır.

Çoğu devlette olduğu gibi Mitanni tahtında da taht kavgalarından dolayı devlet zayıflamıştır. Mitanni tahtına çocuk yaşta Tuşratta geçmiştir. II. Artatama ise Tuşratta’nın yaşından dolayı tahtta hak iddia etmiştir. Devletin kaderi ise diğer Hitit vassalları gibi olmuştur. I. Şuppiluliuma Dönemi’nde ise Kuzey Suriye politikasından dolayı Hitit hâkimiyetine girmiştir. Tuşratta saray darbesi ile öldürülmüş olup oğullarından Şattiwaza başa geçmiştir. I. Şuppiluliuma’ya sığınan Mitanni Kralı, Hitit Kralı I. Şuppiluliuma onu kızı ile evlendirerek Mitanni tahtına varis bırakmayı planlamıştır. Şattiwaza Hitit Kralı’ndan aldığı güçle tekrardan Mitanni tahtına oturtulmuştur. Hitit-Mitanni antlaşmaları da Şattiwaza ile yapılmıştır.

Diğer vassal devletlerden farklı olarak Mitanni Devleti Hitit Devleti’ni uğraştırmıştır. Hâkimiyet altına almak kolay olmamıştır. I. Şuppiluliuma gibi güçlü bir kral döneminde mümkün olabilmiştir. Neticede Anadolu’da olduğu gibi bu coğrafyada da Hitit Devleti izlenen başarılı politikalarla istenilen hedefe ulaşmıştır.

2.2.7.1. Şattiwaza ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma²⁵³

Mitanni Kralı Şattiwaza ile Hitit Kralı I. Şuppiluliuma arasında gerçekleşen antlaşma Şuppiluliuma’ya övgüler yazıldıktan sonra Şuppiluliuma’nın Fırat nehrinin civarını yağmaladığı ile devam eder. Tuşratta ile Şuppiluliuma’nın arasındaki geçen mücadeleler anlatılır. Şuppiluliuma’nın bu yağmalamasına karşılık Tuşratta da Fırat nehrinin batı kenarını yağmalayacağını dile getirmiştir.²⁵⁴ Tuşratta’nın bu küstahlığına Şuppiluliuma bir yıl içerisinde Tuşratta’nın ülkesini almakla karşılık verdi. Sınır olarak ise Fırat nehri kıyısı olarak

²⁵⁰ Mitannilerin hâkim olduğu coğrafyalar Kerkük’ten Akdeniz’e uzanan coğrafya olan Kuzey Suriye bölgesinde var olan bir devlettir.

²⁵¹ Ayaz, a.g.e. s. 150.

²⁵² Karauğuz, Hitit Devleti’nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 36.

²⁵³ Asghar, a.g.e. s. 52.

²⁵⁴ Karauğuz, Hitit Devleti’nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 160.

çizilmiştir. Mitanni ülkesi yağmalanmıştır. Hurriler arasında çıkan karışıklıklarda Şattiwaza öldürölmek istenmiştir. Şuppiluliuma yardımı ile bu durum engellenmiştir.

Şuppiluliuma Şattiwaza'yı kurtarmış ve kızı ile evlendirmiştir. Hitit ile Mitanni arasında dostluğu devamı temennisinde bulunulmuştur. Müttetikliğin sonucu olarak iki tarafın da dostlarının ve düşmanlarının ortak olacağı söylenmiştir. Hatti ülkesinden Mitanni ülkesine kaçanlar Hitit Devleti'ne iade edileceğı belirtilmiştir. Antlaşmaya tanrılar şahit tutulmuştur. Tanrıların isimleri yazılarak bu hususlara uyulmaması durumunda tanrılar tarafından lanet edileceğinin yazılı olduğı beddua ve antlaşma korunup maddelerine uyanların tanrılar tarafından korunacağıının yer aldığı dua kısmıyla antlaşma sonlandırılır.

2.2.7.2. Şattiwaza ile I. Şuppiluliuma Arasındaki Antlaşma

12 paragraftan oluşan bu antlaşma Mitanni Kralı Şattiwaza ile Hitit Kralı I. Şuppiluliuma arasında yapılmıştır.²⁵⁵ Şattiwaza'nın babası Tuşratta saray inşa ettirmiştir. Hurri ülkesinin kralı Artatama'nın oğlu Şuttarna ise Tuşratta'yı mahvetmişti. Mitanni ülkesini kendine bağladı. Bu durumu durdurmak için Şattiwaza Hitit Kralı Şuppiluliuma'dan yardım istemiştir. Şuppiluliuma da Şattiwaza'ya yardım etmiştir. Ordusu için ona zırhlı atlı birlikler ve altın kaplamalı atlar vermiştir.²⁵⁶

Her Hitit antlaşmasında olduğı gibi bu antlaşmada da tanrıların ve tanrıçaların isimleri yazılıdır. İsimleri yazılan bu tanrılar şahit tutulmuştur. Bu antlaşmaya sahip çıkanlara iyi dileklerde bulunulmuştur. Antlaşmaya uymayanlar ise tanrılar tarafından lanet edileceğı belirtilmiştir.²⁵⁷

2.2.8. Hitit-Halep Antlaşması

M.Ö. XVIII. yüzyılda merkezi Halpa olan pek çok ufak krallıktan oluşan Yamhat Krallığını varlığını göstermiştir.²⁵⁸ Adı geçen krallık Kuzey Suriye'de yer alan ticaret yollarının kavşak noktasında yer alan önemli bir krallıktı.²⁵⁹ Hitit Devleti'nin en büyük hedeflerinden biri Kuzey Suriye topraklarında hâkimiyet kurmaktır.²⁶⁰ Bundan dolayıdır ki I. Hattuşili Alalakh'a düzenlediğı sefer sonrasında Halep şehrine de sefer düzenlemiştir. I.

²⁵⁵ Ayaz, a.g.e. s. 151.

²⁵⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 170.

²⁵⁷ Asghar, a.g.e. s. 64.

²⁵⁸ Halpa günümüzde Suriye sınırlarında yer alan Halep Şehri'dir.

²⁵⁹ Füzuzan Kinal, "Yamhat Krallığı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9, 1967, s. 195.

²⁶⁰ Ferhat Koçak, *Hitit Öncesi ve Sonrası Halep Şehri* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 6.

Hattuşili sonrasında ise I. Muşşili ve II. Tuthalya da Halep şehrine seferler dñzenleyerek bu coğrafyada Hitit hâkimiyeti tesis edilmiştir.

Halep Mitanni egemenliğine girer. Mitanni Kralı Tuşratta'nın ölümüyle beraber I. Şuppiluliuma zamanında Alalakh ve Ugarit ile beraber Hitit hâkimiyetine girmiştir.²⁶¹ I. Şuppiluliuma Kuzey Sueriye politikasında Ugarit'i almasıyla hedefine daha da yaklaşmıştır.²⁶² Bunun devamında şehirde Hitit egemenliğinin kalıcılığı için I. Şuppiluliuma oğullarından Telepinu'yu Halpa Krallığı'na atamıştır. Bunun sonucunda da Kuzey Suriye toraklarında Hitit çıkarları koruması garanti altına alınmıştır.²⁶³ Bu olaylar sonucunda Halpa Krallığı ile olan ilişkiler gelişmiş diplomasi trafiğini de beraberinde getirmiştir.²⁶⁴ Diplomasi trafiğinin meyvesi olarak da Hitit-Halep arasında antlaşmalar yapılmıştır.²⁶⁵ Bu antlaşmaların ilki II. Muşşili döneminde ikincisi ise II. Muwattali Dñnemi'nde yapılmıştır.²⁶⁶ Halpa Krallığı hakimiyeti Kusey Suriye topraklarının bir parçası olup Hitit politikasının da merkezi konumundaydı. Bu durum neticesinde II. Muwattali II. Muşşili'yi takip ederek Halpa Krallığı ile yapılan antlaşmayı yenilemiştir.²⁶⁷ Hitit Devleti izlediği başarılı politikalarla Halep şehrinde egemenlik kurarak Kuzey Suriye'deki hâkimiyeti kurmakla beraber Halep Krallığı'nı da Kadeş Savaşı'nda Mısır'a karşı kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.

Halep konumu itibariyle Hitit Devleti ile ilişki halinde olmuştur. Bu ilişki sonucunda da iki taraf arasında antlaşma yapılmıştır. Aralarındaki antlaşma Halep Kralı Talmi-Şarruma ile Hitit Kralı II. Muwattali arasındadır. 15 paragraftan oluşan bu antlaşma Muwattali'nin üst soyları olan kendinden önceki Hitit krallarını sıralayarak başlar. Muwattali'nin babası Muşşili tarafından Halep için antlaşma tableti yapıp kırıldığından bahsederek devam eder. Muwattali ağızından yazıldığı üzere babası Muşşili'nin yapmış olduğu antlaşmayı hatırlatır. Antlaşmanın devamı Muşşili'nin yapmış olduğu antlaşma ile devam eder.²⁶⁸

Şuppiluliuma'ya ve Muşşili'ye övgülerle devam eden antlaşma Halep Krallığı'nın büyük olmasından Hattuşili tarafından desteklendiğinden ve Muşşili'nin Halep ülkesinin mahvettiğinden bahseder. Hitit Kralı Tuthalya ile Halep arasında antlaşma yapılmıştır.

²⁶¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 39.

²⁶² Demokan Tüylü, *Ugarit-Hitit İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 40.

²⁶³ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 39.

²⁶⁴ Koçak, a.g.e. s. 24.

²⁶⁵ Ayaz, a.g.e. s. 28.

²⁶⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 40.

²⁶⁷ Beckman, a.g.e. s. 88.

²⁶⁸ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 177.

Mitanni, Aštata ve Halep krallıklarının mücadelesi mevcuttur. Halep halkının Hatti ülkesine karşı suç işlemiştir. Antlaşmada Halep Krallığı'nın Hatti ülkesine bağlı olup bu bağlılığı bozmaması gerektiğine değinir. Halep Kralı Talmi-Şarruma ve oğulları için iyi dileklerde bulunulur. Özetle antlaşmada önceki yıllarda Halep Krallığı'nın Hattiler'de olmadığı sonrasında buralarda Hitit hâkimiyetinin olduğu ve bu durumun devam etmesi temennisi yer alan bir antlaşmadır.²⁶⁹

2.2.9. Hitit-Nuhaşşi Antlaşması

Nuhaşşi politik anlamda M.Ö. XV. yüzyılda ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ IV. Tutmosis'in bölgeye olan seferleri sonucunda askeri bir üst haline gelmiştir. I. Şuppiluliuma zamanında Suriye Seferleri için de önemli rol oynayan bir bölge haline gelmiştir. İlerleyen dönemlerde ise II. Murşili zamanında Hitit Devleti'ne karşı isyan girişimleri mevcuttur.²⁷¹ Bunların dışında III. Hattuşili yeğeni Urhi-Teşup kendisine isyan etmesi sonucunda Urhi-Teşup'u Nuhaşşi'ye göndererek isyanı bastırmıştır. Tüm bu ilişkiler diplomasiye yol açmış ve iki taraf arasında yapılan antlaşma ile diplomasi trafiği meyvesini vermiştir.

İki tarafa arasında yapılan antlaşma Nuhaşşi Kralı Tette ile Hitit Kralı I. Şuppiluliuma arasında yapılmıştır. On yedi paragraftan oluşan bu antlaşma Mitanni Kralı Şuppiluliuma'yı öldürmek istemesini yazmasıyla başlar. Mitanni ülkesi Nuhaşşi ülkesine girer ve Nuhaşşi'de tüm bu olanlar karşısında Hitit Kralı Hatti ülkesinden yardım ister. I. Şuppiluliuma da yardıma olumlu yanıt vererek Mitanni'ye karşı Nuhaşşi ülkesi kurtarılır. Tette Hatti ülkesinin beyi olarak kabul edilmiş ve yıllık vergiye bağlanmıştır. Nuhaşşi ülkesi Hitit Devleti'nin dost olduğu devletlerle iyi ilişkiler kurup düşman olduğu devletlerle de ilişki kurmaması gerekiyordu.

Hatti ülkesine karşı herhangi bir ayaklanma olması durumunda Nuhaşşi ülkesi Hititlere yardım için gönüllü olarak gelmesi gerekiyordu. Yardıma gelirken de yüksek rütbeli asker, askeri memur, yaya ve arabalı savaşçılarıyla gelmesi gerekiyor. Hatti ülkesinden Nuhaşşi ülkesine kaçan kaçakları Nuhaşşi Kralı Hitit Devleti'ne iade edecekti. Eğer herhangi bir kuvvet ya da kişiler Nuhaşş ülkesinin Hitit aleyhinde kışkırtması durumunda kışkırtanlar

²⁶⁹ Ayaz, a.g.e. s. 29.

²⁷⁰ Nuhaşşi Halep şehrinin güneyinde, Orantes ile Suriye Çölü arasındaki bölgede yer alan bölgeye verilen isimdir.

²⁷¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 40.

yakalanıp Hitit ülkesine teslim edilecekti. Tette'nin yardım ya da farklı istekleri olursa Hitit Devleti'nde isteme garantisi de verilmiştir. Antlaşmanın devamında Bin Tanrı isimleri memleketleri beraber yazılmıştır. Bu yükümlülükler yerine getirilmemesi durumunda adı yazılan tanrılara edilen yemin bozulur ve antlaşmayı uygulamayı korumayanlar yine bu tanrılar tarafından lanetleneyeceği aksi halde antlaşmaya sahip çıkanlar yine bu tanrılar tarafından korunacağını yazılı olduğu dua ve beddua kısımlarıyla son bulur.

2.2.10. Hitit Mısır Antlaşması

İki devlet arasında paylaşılamayan bölge Kuzey Suriye idi. Kuzey Suriye Anadolu ile Mezopotamya arasında yer alan ticaretin merkezi konumundaydı. Haliyle jeopolitik konum açısından ayrı bir öneme sahip olan coğrafyaya devletler sahip olmak istemişlerdir. Mısır ve Hitit devletleri de bölgeye seferler düzenlemişler ve genişlemeleri sonucunda aralarında mücadeleler çıkmıştır. Çıkan bu mücadeleler yerini savaşlara ve antlaşmaya bırakmıştır.

Hitit krallarından I. Şuppiluliuma Karkamış ve Halep gibi şehirlerin yönetimlerinde egemenlik kurarak oğullarını bu krallıklara atamışlardır. Öte yandan Mısır Kralı Tutankhamon'un ölümüyle beraber eşi Dahamunzu tahta çıkacak erkek çocuk olmadığından I. Şuppiluliuma'dan çocuklarından birini ister. I. Şuppiluliuma da oğlunu gönderir ancak giderken yolda öldürülür. Bu durum Mısır Hitit arasında krize yol açar. İki taraf arasında savaş kaçınılmaz hal alır. II. Muwattali Dönemi'nde ise Kuzey Suriye Sorunu da iyice kızışır. Muwattali ise Hitit başkentini daha güneyde yer alan Tarhuntassa şehrine taşır. II. Muwattali ve II. Ramses arasında gerçekleşen savaşın kesin galibiyeti olmamakla beraber savaş sonucunda imzalanan antlaşma da iki taraf arasında eşit şartlarda imzalanan antlaşmadır.²⁷² II. Muwattali'den sonra başa geçen III. Hattuşili döneminde ise savaş sona erdirilip antlaşma imzalanmıştır.²⁷³ Bu antlaşmanın imzalanmasında III. Hattuşili'nin eşi Pudehepa'nın da katkıları büyüktür. Antlaşmada da Hattuşili'nin yanında isminin yer alması ile Hitit tarihinde kadınlara verilen değerin en güzel göstergesidir.²⁷⁴

Tarih bilimi açısından sıkça yapılan yanlışsı burada da düzeltmekte fayda var. Mısır il Hitit arasında yapılan bu antlaşmanın adı Kadeş Antlaşması olmayıp Mısır-Hitit Arasında yapılan antlaşma olarak geçer. Diğer bir husus ise bu antlaşma tarihteki ilk antlaşma olarak geçer. Bu

²⁷² Ayaz, a.g.e. s. 173.

²⁷³ Özkan, a.g.e. 172.

²⁷⁴ Güllühan Özdemir, a.g.e. s. 35.

bilgi de yanlıştır. Çünkü Hitit tarihinde Kadeş Savaşı öncesinde yapılan pek çok antlaşma mevcuttur.²⁷⁵ Mısır ile Hitit Devleti arasında yapılan bu antlaşma Mısır'a gönderilen nüshası gümüş tablet üzerine yazılıdır.²⁷⁶ Antlaşmanın ayrıntılarına bakarsak;

Mısır Kralı II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattuşili arasında yapılan bu antlaşma çevirisinde on dokuz paragraftan oluşup iki devletin arasında sonsuz barışın olacağı temennisi ile başlar.²⁷⁷ Devamında ise iki ülkenin de krallarının üst soyları yazar. II. Ramses'in dedesi Minpahtaria ismiyle I. Ramses, Hitit Kralı III. Haattuşili'nin ise dedesi Şuppiluliuma ve Murşili'nin isimlerine övgüler yazılıdır.²⁷⁸

Devam eden paragraflarda ise iki devletin de dost kalacağı yazılıdır. Hatti ülkesi ile Mısır arasında barış ve kardeşlik ilişkisinin devam edeceği garantisi verilmiştir. İki ülke kralı birbirlerini kardeş gibi görürler ve birbirlerine kardeşim olarak hitap ederler.²⁷⁹ Mısır Hatti ülkesine her ne olursa olsun saldırmaması gerektiği ile devam eden antlaşmada aralarında kurulan bu dostluk ilişkisini bozacak herhangi bir duruma izin verilmemesi gerektiğini de yazarlar. Hitit Devleti herhangi bir saldırıya uğraması durumunda Mısır'dan yardım isterse Mısır'ın yardım göndermesinin zorunluluğundan bahsedilir. Aynı durum Hitit Devleti için de geçerlidir. Mısır'ın yardım istemesi durumunda Hitit Devleti'nin olumlu dönüş yapacağı garantisi vermiştir. Hatti ülkesinden Mısır'a kaçan kaçakların Hitit Devleti'ne iade edilmesi gerektiği de yazılıdır. Aynı durum Hititler için geçerlidir. Mısır'dan Hitit Devleti'ne kaçan kaçaklar olursa yakalanıp Mısır Devleti'ne verileceği garantisi verilmiştir.²⁸⁰

Görüldüğü üzere diğer antlaşmalardan farklı olarak iki taraf arasında eşitlik söz konusudur. Diğer antlaşma metinlerinde Hitit kraları için geçen majesteleri ifadesi bu antlaşmada yer almamıştır. Majesteleri yerine kardeşim unvanı yer almıştır. Bilindiği üzere Eski Çağ'da kardeşim unvanı eşit şartlarda olan devlet yöneticilerinin birbirleri için kullandıkları unvandı. Diğer antlaşmalarda alt veya üst şeklinde Hitit kralının karşı taraf yöneticisine gönderdiği direktifler emir kipiyle yer alırken bu antlaşmada iki taraf için de aynı durum yazılmıştır.

²⁷⁵ Memiş, a.g.e. s. 130.

²⁷⁶ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 42.

²⁷⁷ Çığ, a.g.e. s. 211.

²⁷⁸ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 188.

²⁷⁹ Çığ, a.g.e. s. 213.

²⁸⁰ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 191.

2.2.11. Diğer Hitit Antlaşmaları

Yukarıdaki isimlere geçen antlaşmalar dışında Huhazama ve Kaşkalarla yapılan antlaşmalarda mevcuttur. Kaşkalar Hititleri kurulduğu yıllardan itibaren en çok uğraştırmış toplulukların başında gelir. Kaşkalar her durumu fırsata çevirmek üzere harekete geçmiştir. Hitit kralları arkasını döndüğü an Kaşkalar boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Yağmacı ve kabileci toplum olan Kaşkalar Hititleri fazlaca uğraştırmış ve meşgul etmiştir. Bu başlık altında Huhazama ve Kaşkalarla yapılan antlaşmalar ele alınmıştır. Huhazama güçlü bir beylik olmayıp antlaşma metni de ele kalan kısmı azdır. Kaşkalar da Mısır, Ugarit gibi güçlü olmayıp kabileler şeklinde Hitit Devleti'ne karşı saldırı düzenleyen topluluktur. Bu açıdan iki toplulukla da yapılan antlaşmalar bir başlıkta toplanmıştır.

2.2.11.1. Huhazama ile Yapılan Antlaşma

Orta Hitit Dönemi'ne ait bir antlaşmadır. Metin kırık olduğundan eksik kısımları mevcuttur.²⁸¹ Antlaşmanın çevirisi üç paragraftan oluşup Huhazama ve imzalayan Hitit kralı belli değildir. Antlaşma özetle Mutamutaşşi şehri önceden Hitit hakimiyetinde olup Huhazama düşman tarafına geçtiğinin yazar. Buna karşılık Hitit kralı Huhazama'yı yenmiştir. Yönetimi Hitit Devleti'ne geçmiştir. Huhazama Hitit ülkesine göz dikmemesi gerektiği de yazılıdır. Düşmanların ortak olduğu ve Huhazama'nın da bu düşmanlara karşı savaşması gerektiği eklenmiştir. Bunların aksi durumda tanrılara edilen yemin bozulmuş sayılırdı.²⁸²

2.2.11.2. Kaşkalarla Yapılan Antlaşma

Kaşkalar Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan topluluktur. Yukarıda da anlatıldığı üzere kabile halinde yaşayan istilacı bir topluluktur. Medeniyet anlamında geride olan bu topluluk Hitit Devleti'ne karşı vur kaç taktiği ile Hitit Devleti'ni en çok uğraştıran topluluklardan olmuştur. Hitit Devleti'nin zayıfladığı an veya Hitit krallarının seferlere çıktığı anı fırsata çevirmişlerdir. Gasıp Krallık Dönemi gibi Hititler'in kötü zamanlarında Hattuşas'a baskınlar düzenleyerek bu durumdan istifade etmeye çalışmışlardır.

Bu kadar baskın ve yağma sonucunda iki taraf arasında da antlaşma kaçınılmaz olmuştur.²⁸³ Kaşka antlaşmaları da tıpkı Huhazama ile yapılan antlaşma gibi Orta Hitit

²⁸¹ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 42.

²⁸² Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 194.

²⁸³ Nogay, a.g.e. s. 82.

Dönemi'nde yapılmıştır. Orta Hitit Dönemi'nde tablet üzerine geçirilen antlaşma sonraki dönemlerde ise kopyalanmıştır. 41 paragraftan oluşan bu antlaşma hangi Hitit kralı tarafından yapıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Antlaşma Bin Tanrı çağrıldığıının yazılı olduğu kısımla başlar. Devamında tanrıların isimleri yazılıdır. Kaşka ülkesi tanrılarının da aynı meclise çağrıldığı ile devam eden antlaşma iki tarafın yapması gereken sorumlulukların yazılı olduğu paragraflarla devam eder.

Bu sorumluluklar ise şöyledir; Hatti ülkesinden Kaşka ülkesine kaçan kaçakların Hitit Devleti'ne verilmesi gerekiyordu. Hitit Devleti'nin düşmanlarına elçi göndermemesi gereken Kaşkalar aynı zamanda hiçbir Hatti şehrini de işgal etmemeleri gerekiyordu. İşgal etmeleri durumunda Hititler'in düşmanı durumuna düşeceklerdi.

Hitit ülkesinde askeri valinin izin verdiği ölçüde ticaret yapmak isteyen yapabilir. Kaşka ülkesi üzerinde düşman gelmesi durumunda Kaşkalar yenemezse Hitit ülkesine haber verilmesi gerekirdi. Hitit düşmanlarına destek olunmaması gerektiği de eklenmiştir. Düşmanla berabre düşmana ait hayvanların da ülkeye alınmaması gerekiyordu.²⁸⁴

²⁸⁴ Karauğuz, Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri, s. 198.

SONUÇ

Hitit Devleti Orta Anadolu'da M.Ö. 1650-1200 yılları arasında yaşamıştır. Kurulduğu ilk dönemlerden beri yayılmacı politika izlemiştir. Bu politika sayesinde Hitit sınırları Kuzey Suriye'ye kadar uzanmıştır. Bünyesinde farklı etnik gruplarını barındıran imparatorluğa dönüşmüştür. Uluslararası ilişkilerde diğer devlet ve beylerle çok yönlü ilişkiler kurmuştur. Hitit Devleti tarihi boyunca farklı devlet ve topluluklarla diplomasi ilişkiler kurmuştur. Adı geçen diplomasi ilişkisi iki grupta ele alınabilir. Birincisi Hitit Devleti'ne bağlı vassal devletlerle kurulan diplomatik ilişkiler, ikinci grubu ise bağımsız olan devletlerle kurulan ilişkiler oluşturur. Vassal devletler Amurru, Kizzuwatna, Tarhuntaşşa, Arzawa ve Ugarit gibi memleketler olup iç işlerinde serbest dış işlerinde ise Hitit Devleti'ne bağlıydılar. Bağımsız devletler ise Mısır, Babil ve Asur gibi güçlü devletlerden oluşuyordu. Hititler adı geçen iki grupta yer alan devletlere karşı farklı dış politika uygulamaları geliştirmiştir. Hitit Devleti vassal devletlerin üzerinde ise her dönem baskın bir politika izlemeye devam etmiştir. Bunun yanında vassal devletlerle olan ilişkiler her zaman canlı tutulmuştur.

Hitit Devleti'nin diplomatik düzenlemenin başında Hitit kralı yer alır. Uluslararası ilişkilerde kral aktif rol oynardı. Hitit kralının uluslararası ilişkilerdeki kullandığı diplomasi dilinin kullanım şekli Hitit Devleti'nin çağdaş devletleri arasındaki konumunu gösteriyordu. Vassal devletlerle yapılan antlaşmalarda Hitit Kralı için majesteleri şeklinde unvanlar olurken Mısır gibi eşit şatlarda olan devletlerle yapılan antlaşmalarda ise Hitit kralı için kardeşim şeklinde unvanlar yer almaktadır. Diplomasi trafiği neticesinde adı geçen devletlerle pek çok antlaşmalar yapılmıştır. Kraldan sonra en yetkili kişi kraliçeydi. Hitit kraliçesi de diplomatik ilişkilerde belirgin bir rol oynamıştır. Hitit Devleti diğer devletlerde yaptığı antlaşmalarda Hitit kralları ve kraliçeleri ortak mühür kullanmışlardır. Bu durumun dışında Kral III. Hattuşili'nin eşi Pudehepa Hitit kralından bağımsız bir şekilde diplomatik yazışmalar gerçekleştirmiştir. Hitit diplomasi organizasyonunun sürekliliğinde elçilerinde rolü büyüktür.

Hitit dış politikasının vazgeçilmezi siyasi evliliklerdi. Hitit antlaşmalarında da yer verilen siyasi evlilikler sayesinde eşit devletlerle yapılan antlaşmalar pekiştirilmiştir. Vassal devletler ile de siyasi evlilik yoluyla akrabalık bağları kurularak vassal devletler üzerinde Hitit etkililiği artırılmıştır. Buna verilebilecek en güzel örnek Mitanni Devleti'dir. Antlaşmalarda genel itibarıyla evlilikler yanında sınırlar, kaçakların durumu ve Hitit Devleti'ne bağlılıkgibi konular geçmekteydi. Bunların dışında uluslararası alanda adalet ve eşitlik ilkelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmektir. Hitit Devleti'ne ait antlaşmalarda din olgusu da

önemliydi. Din olgusu her alanda yer aldığı gibi uluslararası alandaki antlaşmalarda da kendini göstermiştir. Her antlaşma metninde bu olguyu görmek mümkündür. Sözleşmenin kutsallığı fikri uluslararası alanda Romalılar'ın kullanıldığı kabul görse de görüldüğü üzere aslında Hitit Devleti'nde var olan bir olgudur.

Bu çalışma Hitit antlaşma metnlerinin çevirilerinden yorumlanması olup bu konu hakkında çalışma yapmış bilim insanlarının eserlerinden elde edilen detaylı bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Hitit Devleti'nin çağdaşı olduğu devletlerle kıyaslandığında diplomasiyi etkili bir şekilde aktif olarak kullandığı görülür. Tüm bunlardan yola çıkarak Hititler her alanda olduğu gibi dünya diplomasi tarihi alanında da önemli katkılarda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları, Ankara 2015.
- ALP, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 6. Baskı, Ankara 2005.
- ASGHAR, Haydar, *Hititler ve Hurriler Arasındaki Siyasi ve Kültürel İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.
- AYAZ, Sema, *Çivi Yazılı Belgelere Göre Hitit Devleti'ne Bağlı Devletlerin Statüsü* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- AYDIN, Murat, *Hitit Devleti'nde Kizzuvatna'nın Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014
- AYYILDIZ, Sedef, *Hitit Metinlerinde Alaşiya Ülkesi* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- BAHAR, Hasan- Güngör Karauğuz-Özdemir Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları 1, (Phrygia Parareus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler, Küçük buluntular*, İstanbul 1996.
- BAHAR, Hasan, (Editör: A. Meydan), “Beyşehir Çevresinin Erken Tarihi”, *Beyşehir Doğa Eğitimi- Bilim ve Doğa ile Baş başa 12 Gün*, 2011.
- BECKMAN, Gary, *Hittite Diplomatic Texts*, Scholar Press, Atlanta 1996.
- CEYLAN, Alpaslan, “Hitit Kralı I. Şuppiluliuma'nın Dış Politikası Üzrine Bir Değerlendirme”, *Bellek*, 1, Hatay 2019.
- ÇAKMAK, Diren, *Hitit İmparatorluğu'nun Toplumsal ve İktisadi Yapısı*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2012.
- ÇİĞ, Müzeyyen İlmiye, *Hititler ve Hattuşa*, Kaynak Yayınları, 14. Basım, Ankaara 2017.
- DALKILIÇ, Semra, *Orta Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve I. Tiglet Pileser Dönemi Siyasi Faaliyetleri*(Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2016.
- DİNÇOL, Ali-Belkıs Dinçol, “Hatip Anıtı'ndaki Hiyeroglif Yazıt”, *Arkeoloji ve Sanat*, 73, LXXIII, 8-9, 1996.

DÖNMEZ, Sevgi, "Tuzağa Düşmüş Bir Kuş Gibi: Amarna Çağında Bölgesel Çatışmalar, Paralı Askerler ve Vekâlet Savaşları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2, 2019.

GERÇEK, Semih, *Hitit Devleti'nin Batı Anadolu ile Siyasi İlişkilerinde Mektupların Önemi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014.

İNAN, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1992.

KARAUĞUZ, Güngör, *Hititler Dönemi'nde Anadolu'da Ekmek*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

KARAUĞUZ, Güngör, *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitabevi, Konya 2001.

KARAUĞUZ, Güngör, *Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2018.

KINAL, Füzuran, *Eski Anadolu Tarihi*, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara 1987.

KINAL, Füzuran, "Yamhat Krallığı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9, 1967.

KINAL, Füzuran, "Amarna Çağı'nda Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2, 1943.

KOÇ, İlker-Çiğdem Atakuman- Tuğba Tanyeri Erdemir- Deniz Erdem, *Hititler*, Odtü Yayıncılık, Ankara 2006.

KOÇAK, Ferhat, *Hitit Öncesi ve Sonrası Halep Şehri* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.

KOLAĞASIOĞLU, Mustafa S., *Hitit Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi*, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2009.

KÖLE, Pelin, *Güneydoğu Anadolu'da M.Ö. 1. Bin Yılda Geç Hitit Kentleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Ekin Yayınevi, 15. Baskı, Bursa 2020.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya*, Ekin Yayınevi, 5. Baskı, Bursa 2020.

MEMİŞ, Ekrem- Cemil Bülbül, *Eskiçağ'da Göçler*, Ekin Kitabevi Yayını, Bursa 2014.

MEMİŞ, Ekrem-Nuri Köstüklü, *Tarih Boyunca Ortadoğu-Anadolu İlişkileri*, Konya 1992.

- NARÇIN, Ali, *Hititler Anadolu Rüzgârı*, Parola Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2018.
- NOGAY, İrem Şükran, *Hitit Krallığı'nda Diplomatik Evlilikler (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Üniversite/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- ORAL, Metin, *Hitit Kralı I. Hattuşili'nin Akkadça-Hititçe İkidilli Yıllıklarının (cth 4) Akkadça ve Hititçe Versiyonlarının Karşılaştırmalı Filolojik Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019
- ÖZDEMİR, Caner, *Hitit Belgelerine Göre Devletlerarası Mütakabiliyet*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.
- ÖZDEMİR, Güllühan, *Kraliçe Puduhepa'nın Hitit Devleti'ne Siyasi ve Sosyal Etkileri (Yüksek Lisans Tezi)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2018.
- ÖZKAN, Halil, *Eski Anadolu'da Geç Hitit Beyliklerinde Pattin (M.Ö. 1200-600) (Yüksek Lisans Tezi)*, Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Fakültesi, Kayseri 2017
- ÖZKAN, Kerim, *Atatürk ve Hititler*, Maya Tandır Yayınları, İstanbul 2011.
- TAŞ, İlknur, *Hitit Kralı IV. Tudhaliya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- TAŞ, İlknur, "Haluk Perk Koleksiyonu'ndan 3 Yeni Hitit Mührü, Ömer Çapar'a Armağan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, 2012.
- TURGUT, Ferda Gökçe, *Hitit Diplomasisi (Yüksek Lisans Tezi)*, Hitit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2008.
- TÜYLÜ, Demokan, *Ugarit-Hitit İlişkileri (Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014
- ÜNAL, Ahmet, *Hititler Devrinde Anadolu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- ÜNSAL, Veli, *Eski Anadolu'da Teokratik Devlet Düzeni (Hititler ve Urartular)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2013.
- YILMAZ, Cemal, *Amarna Çağı'nda Ön Asya Toplamları Arasında Diplomatik İlişkiler*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2005.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Rize’de tamamlamıştır. 2009-2013 yılları arasında yükseköğretimi Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde tamamlamıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında başvurmuş olduğu Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih ana bilim dalına yüksek lisans programına girmeyi hak kazanmıştır. Çalışmalarına Eskiçağ Tarihi alanıyla devam etmiştir. 2020 yılı Mart ayında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Erzurum iline Tarih Öğretmeni olarak atanmıştır.

